

Magyar Tudományos Akadémia
Világgazdasági Kutatóintézet

Túry Gábor - Vida Krisztina (szerk.)

Monitoring jelentés 2010

Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott Tizek
teljesítményéről

Lengyelország Csehország Szlovákia Magyarország Szlovénia Észtország Lettország Litvánia
Románia Bulgária

MTA VILÁGGAZDASÁGI KUTATÓINTÉZET
INSTITUTE FOR WORLD ECONOMICS OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

Monitoring jelentés 2010

Az Európai Unióhoz 2004-2007-ben csatlakozott Tizek teljesítményéről

Szerkesztette: Túry Gábor és Vida Krisztina

Lektorálta: Meisel Sándor

Budapest, 2010. április

ISBN 978-963-301-552-0

MTA Világgazdasági Kutatóintézet

1014 Budapest, Országház utca 30.

www.vki.hu

Tartalomjegyzék

Bevezető megjegyzések	5
Introductory remarks	6
Országtanulmányok	
Lengyelország Wisniewski Anna	7
Csehország Túry Gábor	12
Szlovákia Túry Gábor	20
Magyarország Somai Miklós	28
Szlovénia Somai Miklós	34
Észtország Meisel Sándor	41
Lettország Meisel Sándor	48
Litvánia Wisniewski Anna	56
Románia Novák Tamás	62
Bulgária Szemplér Tamás	69
Összefoglaló Túry Gábor – Vida Krisztina.....	74
Summary Gábor Túry – Krisztina Vida	91
A tíz ország legfontosabb adatai – Statistical Annex	109

Bevezető megjegyzések

Az MTA Világgazdasági Kutatóintézet 2005-ben megkezdett vállalkozását folytatva idén is megjelenteti összehasonlító elemzését azokról a közép- és kelet-európai országokról, amelyek 2004-ben, illetve 2007-ben csatlakoztak az Európai Unióhoz. Ez a tanulmánykötet tehát tíz országról: Lengyelországról, Csehországról, Szlovákiáról, Magyarországról, Szlovéniáról, Észtországról, Lettországról és Litvániáról, valamint Romániáról és Bulgáriáról szól.

Az országtanulmányok az idei kiadványban három részre tagolódnak: minden fejezet röviden bemutatja a politikai és társadalmi helyzetképet, elemzi a fő makrogazdasági folyamatokat és a 2008 őszén kitört pénzügyi-gazdasági válságra adott válaszokat, végül rövid összeggzéssel zárul. A tíz tanulmányt magyar és angol nyelvű összehasonlító záró elemzés, illetve a kiadványban felhasznált adatok gyűjteménye követi.

Az országelemzések azonos (így könnyen összehasonlítható) források felhasználásával készültek. Ezek a következők voltak: az Eurostat adatbázisa; a vizsgált országok kormányzati, valamint jegybanki honlapjai; az ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája (UNCTAD) és a Price Waterhouse Coopers tőkeáramlási adatai; a Nemzetközi Valutaalap (IMF) folyó fizetési mérlegre vonatkozó statisztikái, illetve az Európai Bizottság innovációs indexe. Felhasználtuk továbbá az Európai Bizottság által, az egyes tagállamok válságkezelési lépéseiről 2009 decemberében publikált összefoglaló jelentést is. Az összegző elemzés ezen felül kiegészül az Európai Bizottság közvéleménykutató központjának, az Eurobarometernek a felméréseivel.

A Világgazdasági Kutatóintézet ötödik Monitoring jelentését 2010. április elején zártuk le.

A szerkesztők

Introductory remarks

Continuing an enterprise launched in 2005, the Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences is again publishing its comparative analysis of those transition countries who became full members of the European Union in 2004 and 2007. This paper thus investigates ten countries: Poland, the Czech Republic, Slovakia, Hungary, Slovenia, Estonia, Latvia, Lithuania, as well as Romania and Bulgaria.

In this edition the country studies are structured into three parts – each chapter briefly outlines the political and social landscape, examines the main macroeconomic trends and the responses given to the financial and economic crisis and concludes with a short summary. The ten chapters are followed by a comparative analysis in both Hungarian and English and finally by a set of statistical data used in the paper.

The country analyses are based on uniform and easily comparable sources, such as Eurostat statistics, national government and central bank web sites of the monitored countries, the database of UNCTAD and Price Waterhouse Coopers on FDI, the current account statistics of the IMF, and the innovation index applied by the European Commission. Furthermore, we also made use of the European Commission's comprehensive report on the member states' responses to the crisis published in December 2009. Beyond these sources the final summary also includes relevant Eurobarometer polls.

The fifth Monitoring Report of the Institute for World Economics was completed in the beginning of April 2010.

The Editors

Lengyelország

Wisniewski Anna

Politikai és társadalmi helyzetkép

A 2007 őszi parlamenti választások eredményeként a konzervatív-liberális Polgári Platform (PO) és a Parasztpárt (PSL) alakított koalíciós kormányt Lengyelországban. A PO a parlamenti helyek 41 százalékát (209 mandátum) szerezte meg, de a többségi kormányzáshoz szüksége volt a koalíciós partnerre, amely a mandátumok 9 százalékának, vagyis 31 parlamenti helynek a birtokosa. Az elmúlt ciklusban kormányzó konzervatív Jog és Igazságosság Párt (PiS) 32 százalékkal (166 mandátum), míg a baloldali eszmék talaján álló LiD 13 százalékkal (53 mandátum) képviselteti magát a lengyel szíjben. A kormánypártok parlamenti többsége és népszerűségük fennmaradása hozzájárult a belpolitikai helyzet stabilizálódásához az országban. Donald Tusk kormányfő, politikai támogatottságát kihasználva, a pártprogramban meghirdetett prioritásokra helyezte a hangsúlyt az elmúlt években. Az euró-bevezetés követelményeinek teljesítéséhez szükséges konzervatív pénzügypolitika, a gazdasági növekedés fenntarthatóságához elengedhetetlen reformok (privatizáció, adóreform, strukturális átalakítások) folytatása, illetve Lengyelország külpolitikai presztízsének visszaállítása szerepelt a prioritási listán. A kormányzási ciklus eddigi mérlege azt mutatja, hogy leginkább külpolitikai téren nevezhető átütőnek a Tusk-kormány teljesítménye. Sikerült érezhető mértékben javítani Varsó viszonyát Németországgal, a kétoldalú kapcsolatok pragmatikus hangnemben alakulnak ma már Moszkvával, és Lengyelország pozitív értelemben volt képes felhívni magára a figyelmet Brüsszelben.

Gazdasági téren ezzel szemben sok még a tennivaló. Annak ellenére ugyanis, hogy Varsó talán a legjobb helyzetben vészelte át a gazdasági válságot az Európai Unió tagállamai közül, mégis mind az államháztartás egyensúlytalanságai, mind az ezzel összefüggésben gyorsan duzzadó államadósság arra figyelmeztetnek, hogy fiskális téren fegyelmezettebb politikára, a szerkezeti reformok terén pedig az eddigi „kis lépések” után határozottabb irányvonalra lenne szükség ahhoz, hogy a kedvező növekedési folyamatok fenntarthatóak legyenek, és az euró-cél is teljesülhessen 2015-re.

A Tusk-kormánynak már most is javára írható, hogy stabilizálódott a belpolitikai helyzet Lengyelországban. Ez igen kedvező keretfeltételt nyújtott ahhoz, hogy még ha kis lépésekben is, de számos olyan gazdaságélénkítést (adóreform) és szerkezetváltást (nyugdíjreform) célzó – nem átfogó, de előremutató – intézkedést tudtak elfogadtatni, amelyek érdemben hozzájárultak ahhoz, hogy a lengyel gazdaság

nem süllyedt recesszióba, miközben a konvergencia folyamata sem torpant meg a pénzügyi és gazdasági válság közepette. A jövedelem felzárkózása korábban is relatíve lassú, de töretlen módon alakult Lengyelországban. Ennek megfelelően, amíg a 2004-es csatlakozás idején a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó GDP az EU27 átlagához viszonyítva még 50 százalék volt, addig 2008-ra ez a szint 56 százalékra emelkedett. Ez ország fejlettségének, a jólét mérésének másik indikátora az ENSZ humán fejlettségi indexe (HDI), amelynek alapján 2009-ben Lengyelország a 41. helyen szerepel a világ országainak sorában. Az új tagállamok között ez továbbra is a negyedik helyet jelenti számára (0,88-as értékkel) Szlovénia, Csehország és Észtország után.

A mutatók alapján jól látszik, hogy átütő életszínvonal-javulás a relatíve stabil növekedés és konvergencia ellenére nem következett be Lengyelországban, ezzel együtt az EU-tagság megítélése itt jóval kedvezőbb, mint az uniós átlag: a megkérdezettek 66 százaléka ma már lelkes híve a tagságnak. Érdekes módon a hagyományosan leginkább EU-párti képzett fiatalok és vezetők mellett a gazdák körében is jelentősen nőtt az EU-tagság támogatottsága, a csatlakozáskor mért 48 százalék után ma már a mezőgazdaságból élők 75 százaléka gondolja úgy, hogy számukra előnyöket hozott a tagság és jelentősen csökkent az euroszeptikusok aránya. Mindez nem kis mértékben összefüggésbe hozható a gazdálkodóknak zökkenőmentesen nyújtott közvetlen kifizetések véleményformáló hatásával.

A kedvező gazdasági konjunktúra és az uniós csatlakozással megnyíló külföldi munkavállalás lehetősége érezhető javulást hozott a lengyel munkaerőpiaci helyzetben, és nagyon fontos pozitív hozadéka lett a tagságnak. A 2004-ben még 19 százalékos munkanélküliségi mutató 7,1 százalékra csökkent 2008-ra, és ezzel párhuzamosan a foglalkoztatottság szintje is javult: a 2004-ben még 51,7 százalékos szintről 2008-ra 59 százalék fölé emelkedett a foglalkoztatottak aránya. A növekedés lassulásával összefüggésben ismét emelkedni kezdett – még ha nem is a prognosztizált mértékben – a munkanélküliségi ráta, amelynek szintje 8 százalék fölé kúszott. Ez azonban jóval elmaradt a várakozásoktól, hiszen a külföldön munkát vállaló több mint 2 millió lengyel – a várakozásoktól eltérően – nem tért vissza tömegesen hazájába, márpedig egy ilyen szcenárió bombaként robbant volna az államháztartásban. Emellett a piaci folyamatok is kedvezően hatottak, hiszen a beruházások nem álltak le a hazai gazdaságban, az állami eljárási rend könnyítéseinek köszönhetően a hosszú távú nagyprojektek, infrastrukturális beruházások tovább folynak. Lengyelország az egyetlen a vizsgált országok között, ahol a foglalkoztatottsági ráta nem csökkent 2009-ben, ugyanakkor az 59,3 százalékos szint az alacsonyok közé tartozik, és még messze van az uniós átlagtól. A kedvező körülmények ellenére azért jól látszik, hogy a növekedési lendület fenntartása érdekében az egyik kulcsterület éppen a foglalkoztatáspolitikára lesz. A legfőbb kérdés, hogy sikerül-e átfogó reformot végrehajtani, amely egyszerre orvosolja a foglalkoztatottsági problémákat, a szakképzés és oktatás, illetve a beruházásélenkítés hiányosságait.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

A gazdaság növekedési ciklusának szerencsés alakulása úgy hozta, hogy a válság gyors növekedési szakaszban érte Lengyelországot: 2003 és 2008 között a növekedés átlagos üteme 5,1 százalékot tett ki. (A 2004-ben még 5,3, 2005-ben 3,6 százalékkal bővülő bruttó hazai termék 2006-ban 6,2 százalékos, majd 2007-ben 6,8 százalékos növekedési ütemre gyorsult). A növekedés lelassult ugyan a gazdasági válság hatására, ám a lassulás korántsem ért el olyan mértéket, mint a környező országokban. A stabil gazdasági fundamentumoknak köszönhetően (az ország kiegyensúlyozott külső mérlege, illetve a feszes fiskális politika, amely a kormányzati deficit lecsökkenésében is megmutatkozott) Lengyelország gyakorlatilag Európában egyedülként képes volt elkerülni a recessziót. A 2008-as 5 százalékos bővülést követően 2009-ben 1,7 százalékkal nőtt a lengyel gazdaság. Mindemellett 2010 Lengyelországban sem lesz a gyors növekedés éve: a GDP változás mértéke idén 2 százalék alatt marad, és várhatóan majd csak 2011-ben haladja meg a 3 százalékot.

Az egyedülálló teljesítményben természetesen fontos szerepe volt olyan országspecifikus sajátosságoknak, mint Lengyelország kisebb fokú nyitottsága és a relatíve nagy belső piac meghatározó szerepe a növekedésben. A kisebb mértékű kitérttség megakadályozta azt, hogy a 2009 első felében visszaeső export jelentősebb törést okozzon a gazdasági fejlődésben. Ezt a hatást a leértékelődő hazai valuta is ellensúlyozni tudta, ami fokozta a hazai termékek versenyképességét a külpiacokon, illetve aminek hatására a hazai kereslet is sokszor előnyösebbnek ítélte meg az importtermékekről a hazai termékekre való áttérést. Mindennek hatására a 2006 óta már korántsem meghatározó export újrapozicionálta magát a növekedés hajtóerejét jelentő tényezők között, különösen hogy a fő exportpiacnak számító Németország részéről is aránylag gyorsan megindult a kereslet. A külkereskedelmi forgalom csökkent Lengyelországban is 2009-ben, amíg azonban az exportvisszaesés mértéke 11,7 százalék volt és az exportforgalom összességében még így is 96,3 milliárd eurót tett ki, addig az import 26,3 százalékkal esett vissza 105 milliárd euróra. A külkereskedelmi folyamatok hatására a 2008-ban még 26,2 milliárd eurót kitevő külkereskedelmi hiány jelentősen mérséklődött, 2009 egészében 8,7 milliárd eurót tett ki. Ha pedig az áruk és szolgáltatások együttes forgalmát tekintjük, akkor elmondható, hogy Lengyelország 2009-ben – a belépés óta először – pozitív szaldóval zárta az évet.

A versenyképességi mutatók terén Lengyelország a térség országai között a felső-közép mezőnyben helyezkedik el. Az egy foglalkoztatottra eső termelékenység szintje dinamikusan nőtt az elmúlt években és 2008-ra elérte az EU27 átlagának 62 százalékát. A tőkevonzó-képesség és a gazdaság versenyképessége szempontjából meghatározó egységnyi munkaerőköltség 3,8 százalékkal nőtt 2008-ban, majd a válság hatására mérsékelt ütemben (-1,5 százalék) csökkenni kezdett. A tőkevonzás szempontjából 2008 és 2009 nem nevezhető kiemelkedő évnak. A pénzügyi és gazdasági válság hatására a befektetések vesztek lendületükből, és a befektetők sokkal óvatosabbak lettek az általánosságban törekeny piacnak tartott, sebezhető térséggel szemben. Ez hatással volt a lengyel befektetési állomány alakulására is. A Külföldi Befektetések Ügynöksége (PAIHZ) adatai szerint 2008-ban a külföldi

befektetések nagyságrendileg elérték a 11 milliárd eurót (egy lakosra jutó befektetés nagysága 288 euró), és annak mértéke 8,4 milliárd euróra mérséklődött 2009-ben. Ez mindemellett azt mutatja, hogy Lengyelország relatíve jól vészelte át a gazdasági válságot ebben a tekintetben, hiszen a régió többi országával összehasonlítva abszolút értékben a legtöbb tőke Lengyelországba irányult. A jövőbeli lehetőségeket illetően biztos pontot jelent a meghirdetett négyéves privatizációs program, illetve a számos állami és európai beruházási projekt, ami fenntarthatja az érdeklődést az ország iránt.

A relatíve nagy belső piacból kifolyólag a lengyel növekedésben mindig fontos szerepet játszott a belső fogyasztás, ami a válság közepette nem szenvedett olyan mértékű törést, mint máshol. A lengyel kormányzat adócsökkentő intézkedései a válsággal egyidejűleg éreztették hatásukat, a személyi adózás háromkulcsosról (19, 30, 40%) kétkulcsossá (18 és 32%) alakítása éppen akkor tudta élénkíteni a belső keresletet, amikor az a válság hatására – a többi országhoz hasonlóan – valószínűleg megroppant volna. A gyenge hazai valuta emellett a turizmusban is átalakította a preferenciákat, sokan választották a belföldet a külföldi utazás helyett, ami addicionális belső fogyasztást generált. A növekedés fő hajtóerejét mindemellett 2006 óta a dinamikusan alakuló beruházások adják Lengyelországban. Az EU források kihasználásával összefüggésben, illetve a 2012-ben megrendezésre kerülő futball Európa-bajnokság okán eddig soha nem látott infrastrukturális fejlesztésen megy keresztül Lengyelország. A kormányzat a törvényi szabályozás egyszerűsítésével biztosította a folyamatosságot az autópálya-építések, a közbeszerzési eljárások, illetve az EU-pénzek felhasználásának eljárási rendjére vonatkozóan. Mindennek hatására nem álltak le a megaberuházások, a stadionépítések, a hidépítés (a Viszulán egyszerre 6 híd építése van folyamatban), az autópályaépítés és a környezetvédelmi fejlesztések.

A lengyel válságkezelés sajátossága, hogy – mivel az ország nem élt át a nyugati országokéhoz hasonló pénzügyi megrázkódtatást –, az állam nem kényszerült bankmentő csomagok finanszírozására. A konzervatív szabályozási politika, illetve az eltérő eszközállomány miatt a többségben nagybankok kezében lévő lengyel pénzpiac relatíve stabilnak bizonyult. Varsó mindemellett a rendkívüli körülmények miatt élt a piaci likviditás javítása érdekében egy 20,5 milliárd dollár értékű rugalmas IMF hitelkerettel, amit azon országok számára hozott létre a szervezet, amelyeknek – szilárd fundamentumaiknak köszönhetően – nem rövid távú válságkezelésre, hanem a növekedés élénkítésére, illetve a likviditás javítására van szükségük. A válsággal összefüggésben két olyan terület merült fel, amelyek kezelése sürgős: a munkaerőpiac (és az azzal összefüggő szociálpolitikai kérdések) megoldása, illetve az eladósodás folyamatának megállítása.

A korábban rendkívül feszes fiskális politika az állami beruházás-finanszírozás, az EU-projektek társfinanszírozása, illetve a piacélénkítést célzó adópolitikával összefüggésben láthatóan felpuhult. Míg korábban az államháztartási hiány a maastrichti szint felé konvergált (a 2005-ban még 4,1 százalékos GDP-arányos hiány 2006-ra 3,6 százalékra, majd 2007-re 19 százalékra mérséklődött), addig a 2008-ra várt 2,9 százalékos hiányszintet Varsó már kénytelen volt korrigálni, a mérleg GDP-

arányos mértéke -3,7 százalékos lett. Varsó ismét túlzott deficit eljárás alá került, és a válság hatásait figyelembe véve az Európai Bizottság 2009-re és 2010-re is 7 százalék fölötti hiánnyal számol. Ennek következtében az államadósság szintje aggasztóan emelkedik: a 2008-ban még GDP-arányosan 47,2 százalékos lengyel adósságszint a jelenlegi ütemben 2011-re akár a maastrichti szint fölé, vagyis 61 százalékra emelkedhet. Márpedig ez nem csupán az euró-bevezetés feltételeinek a nemteljesülését jelenti (amelynek céldátumát Varsó 2015-ben határozta meg), de az alkotmány is rögzíti, hogy ilyen mértékű adósságszint esetében a kormánynak költségcsökkentő intézkedéseket kell végrehajtania.

A Tusk-kormány 2010 első hónapjára időzítette a 2010-2012 évekre vonatkozó megszorító csomagjának bejelentését, amely számos takarékosági, illetve szerkezetátalakítást célzó lépést fogalmaz meg. A kormányerők az elnökválasztás előtt néhány hónappal ugyan nem vállalkoztak „sokkterápiára”, de kis lépéseikkel ismét jó irányt vázoltak fel az államháztartási reform és a nyugdíjpolitika terén. Ilyen lépés például a költségvetési kiadások korlátozására vonatkozó szabályozás elfogadtatása, illetve az állami közbeszerzések központi kezelésének bevezetése. A program emellett hozzányúl több nyugdíj-privilegiumhoz (mint az egyenruhás foglalkoztatottak nyugdíjkedvezményei, vagy a parasztgazdáknak nyújtott nyugdíjtámogatás eltörlése bizonyos földterület felett). A program nagy előnye, hogy olyan reformcélokat is megfogalmaz, amelyek már hosszabb távra mutatnak. Ilyen az oktatás fejlesztését célzó, illetve a fiatalok foglalkoztatására vonatkozó programrés. A Tusk-kormány eredményességének mérlege nagymértékben függ attól, képes lesz-e megtenni olyan lépéseket, amelyek választ adnak az államháztartás egyensúlyi problémáira, és amelyek a gazdaságszerkezeti reformok elősegítésének irányába hatnak.

Összegzés

Amikor Lengyelország csatlakozott az Európai Unióhoz, a lengyel tagsággal kapcsolatban hármас cél fogalmazódott meg: a tagságból fakadó előnyök maximalizálása, az Unió belső működéséhez történő hatékony adaptáció, illetve az ország méretével és társadalmi-gazdasági potenciáljával arányos pozíció. Az Európai Unióban eltöltött hatodik évben elmondhatjuk, hogy Lengyelország az egyik legsikeresebb poszt-szocialista ország a tagságból fakadó lehetőségek maximalizálása terén. A gazdaság és a társadalom jelentős része volt képes (és tették képessé központi intézkedések segítségével) az egységes belső piac kínálta lehetőségek kiaknázására, az uniós agrár- és kohéziós politika teremtette támogatások lehívására, az oktatási és munkalehetőségek igénybevételére. Ennek, és a kedvező gazdaságfejlődési ciklusnak köszönhetően a lengyel gazdaság és társadalom – nem utolsósorban a politikai konszolidáció segítségével – hihetetlen fejlődésen ment át az elmúlt években. Ezt a konjunktúrát megakasztani nem, csak lassítani tudta a világgazdasági válság. A válságkezelés legkritikusabb területei Varsó esetében az államháztartás konzervatív irányba terelése, ezzel együtt az adósság növekedési trendjének visszafordítása, valamint a munkaerőpiaci problémák átfogó kezelése.

Politikai és társadalmi helyzetkép

Csehországban a polgári demokraták (ODS) vezette kabinet 2009. márciusi megbuktatása pontot tett a 2006-óta tartó parlamenti hatalmi harcok végére. A 2006-os választást követő, nyolc hónapig húzódó belpolitikai patthelyzet ugyanis a Mirek Topolánek vezette jobboldali kabinet megalakulásával 2007. januárjában már-már megoldódni látszott. A koalíció azonban a parlament alsóházában mindvégig csak az időlegesen maga mögött tudott többség szavazatának segítségével maradt kormányképes. A Polgári Demokrata Pártból (ODS), a Kereszténydemokrata Unió–Cseh Néppárt szövetségből (KDU-ČSL) és a Zöld Pártból (SZ) álló koalíciót megalakulása pillanatától folyamatos összűz alatt tartották az ellenzéki szociáldemokraták (ČSSD). A kormány bukását végül a koalíción belüli ellentétek okozták. A feszültségek odáig vezettek, hogy a kormánykörökben sorozatosan felbukkanó korrupciós ügyek hatására a kormányoldal meggyengült, és a kabinet alul maradt a parlament alsóházában a szociáldemokraták által kezdeményezett bizalmatlansági szavazás során. A koalíció bukását követően az államelnök – az előzményekből okulva – a kormányalakítási megbízáshoz igen komoly feltételeket támasztott. Kikötötte, hogy a 200 fős alsóházból 101 aláírt képviselői támogatói név nélkül egyik politikai csoport sem kaphat megbízást. A két nagy párt egyetértésével, és a szükséges szavazatok birtokában, 2009. áprilisában jelentették be a megállapodást az új „átmeneti” kormányról. Az eredetileg 2009. őszére tervezett parlamenti választásokig az ügyvezető Jan Fischer vezette kabinet végül a szociáldemokraták, a polgári demokraták és a zöldek által kötött megállapodás alapján 2009. májusában alakult meg. A személyi kérdésekben hajthatatlan, ezért a megállapodást megkötő „koalíciós pártokkal” is összeütközésbe kerülő kormányfő végül nyolc minisztert választott a szociáldemokraták által javasolt listából, hatot a polgári demokratáktól, és két tárcavezetőt a Zöld Párt delegáltjaiból.

2009. májusában Csehország túl volt egy kormányválságon, egy konfliktusoktól sem mentes kormányalakításon, az ügyvezető kormány kinevezésén, és nem utolsósorban egy megkezdett uniós elnöki periódus első öt hónapján. A belpolitikai turbulenciák mellett ez utóbbi, vagyis az elnökségi teendők intézése jelentette a cseh politika és diplomácia legnagyobb kihívását, amely már-már fiaskóba torkollott. Ennek számos belső és külső oka volt. Mindjárt az elején igen rossz ómennek bizonyult az elnökség nyitányaként bemutatott provokatív, és diplomáciai botrányt kiváltó szoborinstalláció és kiállítás. A David Černý cseh kortárs művész által kiállított „Entropa” az Európai Unió tagállamait mutatta be a kialakult sztereotípiák tükrében. A hűvös fogadtatás

azonban arra engedett következtetni, hogy a sztereotípiák meglehetősen szubjektív, többnyire sértő módon kerültek értelmezésre (a Bulgáriát ábrázoló, erősen dehonosztáló szimbólumot pár nappal később le is takarták).

Csehországot az Európai Unión belül euroszeptikus tagállamnak tekintik, így az elnökség munkáját fokozott figyelem övezte. Ez a megítélés javarészt a Cseh Köztársaság elnökének, Václav Klausnak köszönhető. Az önmagát „eurorealistának” nevező államfő lényegében minden, az európai integráció mélyítését érintő kérdésben hangoztatja kritikáját. Az elnökség alatt Csehország által betöltött feladatkörök megosztásánál komoly problémát okozott Klaus ellentmondásos szerepe, kihagyni nem lehetett, igyekeztek viszont olyan találkozókat vezetésével megbízni, ahol nem az európai konszenzus megteremtése volt a feladat. Az sem javított az ország megítélésén, hogy az elnökség kezdetéig Csehországnak nem sikerült ratifikálnia az Unió Lisszaboni Szerződését. Habár még májusban az elnökség idején a cseh felsőház elfogadta az uniós alapdokumentumot (az alsóház jóváhagyása pedig már adott volt), a ratifikációra azonban jobboldali szenátusi képviselők alkotmánybíróági felülvizsgálati kérelme és az államfő kifogásai miatt ekkor még nem került sor.

Az eredményekről szólva, a kormányváltáson is átesett uniós elnökség végül sikeresen szervezte meg a legfontosabb transz-atlanti, transz-európai és nem utolsósorban uniós megbeszéléseket. Nem a cseh elnökségen múlt ugyanakkor, hogy a szlovén-horvát határvitát a felek ez idő alatt nem tudták rendezni, így a horvát csatlakozási folyamat jelentősen lelassult. Ugyanakkor sikerült megoldani az év eleji grázai konfliktust – részben a francia elnök bábáskodásával –, valamint az Oroszország és Ukrajna közötti gáztranszfer miatt kirobbant nézeteltérést. Az Európai Uniót is mélyen sújtó pénzügyi és gazdasági válsággal kapcsolatos uniós szintű kríziskezelő lépések is elfogadásra kerültek, továbbá sikerült koordinálni a különböző nagyságú nemzeti gazdaságélénkítő csomagokat is. Nyitott kérdések azonban maradtak, ilyen volt az egyes tagországok nemzeti iparának számára autógyártás állami pénzekből történő esetleges megsegítése körüli vita, amely a cseh elnökség alatt nem került nyugvópontra.

Csehország sikeresen vezette le többek között az EU-USA, EU-Kína, vagy EU-Japán prágai csúcstalálkozókat. A cseh elnökséghez fűződik továbbá a Keleti Partnerség hivatalos beindítása is. Mindazonáltal 2009. június 30-án nemcsak Csehországban, hanem az Európai Unióban is megkönnyebbüléssel vették tudomásul, hogy lejárt a cseh elnökség mandátuma. Az elnökség az eredmények ellenére további megoldandó kérdéseket hagyott maga után.

Az egyik ilyen volt a Lisszaboni Szerződés jövője. Érvényes szerződés hiányában ugyanis sem az Unió bővítése, sem annak mélyítése nem folytatódhatott volna. Az alsó- és felsőházi szavazást követően az államfő aláírásán múlt a cseh ratifikáció. Klaus ezt a 2009. októberi (másodszeri) ír népszavazás eredményéhez kötötte, majd miután az írek igen mondtak a szerződésre, a felsőház néhány jobboldali szenátora kért (egy második) alkotmányos vizsgálatot. Érveik kísértetiesen hasonlítottak az államfő kifogásaira, miszerint a reformszerződés sérti Csehország nemzeti

szuverenitását. Az esettel kapcsolatban külön kiemelték a Beneš-dekrétumok kérdését, amely a dokumentum ratifikációjával érvényét vesztené, jogot adva sok millió német kitelepített kárpótlási igényére. Az ír ígent, majd a német és a lengyel elnök jóváhagyó aláírását követően a szerződés már csak a cseh ratifikáció befejezésére várt. A felsőházi képviselők által indított alkotmányos vizsgálat lezárultával a bírák végül elhárítottak minden akadályt a ratifikáció előtt. Ekkor Klaus egy kétmondatos lábjegyzetet szeretett volna fűzni az alapvető jogokat is megfogalmazó EU dokumentumhoz. Az európai tagországok vezetőit és a soros elnökséget betöltő Svédországot is meglepte a cseh igény, mégis eleget tettek az államfő kérésének. Az elhíresült dekrétumokkal kapcsolatos „mentességet” egy jegyzőkönyvben rögzítették, amelyet a tagállamok vezetői akkor fognak ratifikálni, amikor egy újabb tagállam csatlakozására kerül sor. Ezzel a megállapodás jogilag is kötelező érvényűvé válik.

Az uniós elnökségből adódó feladatok, valamint a Lisszaboni Szerződés ratifikációjának elhúzódása mellett a cseh belpolitikát a megalakult új kormány intézkedései kötötték le. A május 8-án kinevezett szakértői kormányfő kabinete számára legfontosabb feladatként a fennmaradó elnökségi teendők mellett a gazdasági és pénzügyi válság hatékony kezelését, illetve a költségvetés fenntarthatóságának megteremtését nevezte meg. A Topolánek-kabinet 2008 októberében és 2009 februárjában fogadott el a válság kezelésére irányuló gazdaságélénkítő csomagot. A 2009. februári Nemzeti Válságkezelési Terv (Národní protikrizový plán) foglalja össze azokat a cselekvési programokat, amelyeket a kormányzat a gazdaság beindítására, a nemzetközi dekonjunkció hatásainak csökkentésére kíván fordítani. A kormányzati intézkedések között az akkor ellenzékben lévő szociáldemokraták alapvetően a társadalmi szolidaritás erősítését előmozdító intézkedéseket hiányolták.

A szakértői kormány feladatköre az eredetileg megszabott 2009-es őszi választások helyett 2010 májusáig tart. Az előzetesen megállapodottakkal ellentétben ugyanis a cseh szociáldemokraták vezetője, Jiří Paroubek szeptemberben mégsem kezdeményezte a kormány feloszlását a parlamentben. A szociáldemokraták lépése érthető volt, mégis visszatetszést keltett nemcsak a politikusok, de a szavazópolgárok között is. Bár a választók körében a szociáldemokraták népszerűsége ekkor megelőzte a polgári demokratákét, a különbség olyan kicsi volt, hogy döntésével Paroubek a 2006-os patthelyzetnek szerette volna elejét venni. Az akkori felmérések alapján továbbá a Kereszténydemokrata Unió–Csehszlovák Néppárt (KDU-CSL) a parlamenti küszöb határán mozgott, a zöldek (SZ) pedig be sem kerültek volna a parlamentbe. A kommunisták viszont közel 14 százalékon álltak, és mintegy 8 százalékot jeleztek a kereszténydemokratákból kivált új jobbközép párt, a Karel Schwarzenberg egykori külügyminiszter vezette TOP 09 számára. A 2009 júniusában megalakult párt neve a „Tradice, Odpovědnost, Prosperita” azaz a hagyomány, felelősség, jólét szavak kezdőbetűiből származik. A párt új szín a cseh politikai palettán, ami meglehetősen felkavarta a belpolitikai erőviszonyok állóvizét. A formáció az év végéig folyamatosan növelte (el)ismertségét, és 2010 elején 13 százalékot meghaladó népszerűségével a harmadik legnagyobb erő.

A választások elhalasztásával Fischer szorult helyzetbe került, és magára kellett vállalnia a válság következtében szükségessé vált megszorító intézkedések meghozatalát is. A kabinet szeptember végén terjesztette a képviselőház elé a költségvetési hiány lefaragásának tervét. A kormányfő kellő taktikai érzékkel, szinte „19-re lapot húzva” kockáztatta meg, hogy amennyiben a parlament nem szavazza meg a költségvetési csomagot, beadja lemondását. A személyeskedésektől sem mentes parlamenti vitában végül a képviselők megszavazták a megszorító csomagot. A felsőházi szavazáson is átment költségvetés közel 70 milliárddal alacsonyabb, mintegy 163 milliárd koronás hiánnyal számol. Ennek érdekében 2010-ben a minimálbér és a nyugdíj szintjét befagyasztják, és tíz százalékkal mérséklik a táppénz összegét. Az állami költségek lefaragására is sor kerül, a minisztériumok költségvetését 25 milliárd koronával csökkentik. A kilenc százalékos áfát tízre, a tizenkilenc százalékos áfát húsz százalékosra emelik, továbbá a jövedéki termékekre kivetett adó is növekszik, sőt a dohányáruk különadóját is megemelik. A családi pótlék és a gyermekgondozási segély összege a beterjesztéssel ellentétben változatlan marad. A képviselőik saját és a közjogi méltóságok javadalmazásának megkurtítását is megszavazták. A négy százalékos csökkentés mellett 2010-től a költségelszámolás adómentessége is megszűnik.

Ami a 2009. júniusi EP-választások eredményét illeti, az immár 22 mandátumra zsugorodott cseh európai parlamenti képviseletet 9 polgári demokrata (ODS), 7 szociáldemokrata (ČSSD), 4 kommunista (KSČM) és 2 kereszténydemokrata (KDU – ČSL) politikus alkotja. A tradicionálisan kétnapos, június 5-én és 6-án megtartott voksoláson a választásra jogosultak csupán 28 százaléka jelent meg, ami az ötödik legalacsonyabb részvétel volt az Unióban. Az általános érdektelenség uralta szavazáson az öt évvel ezelőtthez képest független jelölt egyáltalán nem jutott be. Az új EP-tagok között kevesebb kommunista, és több szociáldemokrata képviseli az országot. A 2009-es biztosjelölt-állítást sem kísérte akkora belpolitikai vita, mint öt évvel ezelőtt. Az új Európai Bizottságban Vladimír Špidlát a szintén szociáldemokrata Štefan Füle váltja. Az 1962-ben született politikus, aki a Csehszlovák Kommunista Párt tagja is volt, karrierjét a külügyminisztériumban kezdte. A rendszerváltást követően hosszas külszolgálat után – biztosí jelöléséig – Csehország NATO nagykövete volt. A posztra kifejezetten Jan Fischer kérte fel, miután a parlamenti pártok nem tudtak megegyezni közös jelölt személyében.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

A 2009-es év makrogazdasági elemzéseiben az előző időszakoktól eltérően nem az volt a legfontosabb kérdés, hogy valójában mi a gazdaság motorja, és hogyan alakul a belső kereslet, illetve mikor lesz képes az ország a közös valuta bevezetésére, hanem, hogy mekkora lesz a gazdasági visszaesés mértéke. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság világméretűvé válását megelőzően (tehát 2008 augusztusáig) ugyanis a cseh gazdaság maximálisan képes volt kihasználni a kedvező külső konjunktúrális környezetet. A gazdasági növekedés értéke a korábbi hektikus időszak után az ilyenkor „elvárható” és fenntartható 5 és 6 százalék közötti szintet mutatta. Az

exportvezérelt gazdasági növekedés (a többi közép-európai kis- és közepes országhoz hasonlóan) a külpiaconak erősen kitett, ezért a gazdasági teljesítmény a koronaárfolyamtól és az exportpiacon várható növekedési kilátásoktól függ. A cseh infláció a csatlakozástól a válságig végig alacsony szinten maradt. A munkaerőpiaci folyamatok határozott javulást mutattak, mind a foglalkoztatottság kedvező szintjét, mind a munkanélküliség trendjét, mind pedig a kereslet-kínálat flexibilitását tekintve. A folyó fizetési mérleg – a tőkeimportnak és a külkereskedelem pozitív szaldójának köszönhetően – kedvező értéket mutatott. A válságot megelőző időszakban a maastrichti konvergenciakritériumokat az ország mind a kormányzati fiskális politikának, mind a jegybanki monetáris politikának köszönhetően megfelelő ütemben teljesítette.

Csehország 2009-ben a rendszerváltozás utáni időszak második legrosszabb évét zárta a gazdasági teljesítmény és a munkaerőpiaci folyamatok tekintetében. A külgazdasági teljesítmény hasonló eredményt produkált, a külkereskedelem értéke a három évvel ezelőtti adatokat mutatta. Kedvező ugyanakkor, hogy a külkereskedelmi visszaesés alapvetően nem tért el a régió trendjétől, azaz az újonnan csatlakozott országok összesített áruforgalmának alakulásához hasonló értékeket produkált.

A 2008. negyedik negyedétől kezdődő globális recesszió erőteljesen hatott a cseh gazdaságra. A gazdasági teljesítmény a harmadik negyedévhöz képest az év végére látványosan visszaesett, de ezen időszakban a kibocsátás éves összehasonlításban még pozitív értéket produkált, aminek köszönhetően az éves növekedés 2,5 százalékos volt 2008-ban. A gazdaság havi kibocsátási adatai 2009 elején azonban már jelentős visszaesést mutattak. Az első negyedévben már több mint 4 százalékkal voltak alacsonyabbak, mint az előző év azonos időszakában. A világ gazdaság 2009-es teljesítményére vonatkozó gazdasági elemzések jelentősen eltértek a recesszió mélységére és időtartamára vonatkozóan. A cseh pénzügyminisztérium 2009. januári előrejelzése éves szinten egy mérsékelt, 1,4 százalékos növekedést még elképzelhetőnek tartott; az első három negyedév négy százalékot meghaladó visszaesése azonban arra engedett következtetni, hogy az év elején előrejelzett szintű növekedés egyáltalán nem tartható. A 2009-es GDP-változási ráta végül -4,8 százalékot ért el. A 2010 eleji előrejelzések az előző évi negyedik negyedéves „javuló trendet” követve az idei évre egy mérsékelt de tartós növekedési periódust prognosztizálnak (az Eurostat 0,8 százalékra számít).

2009-ben az ipari termelés az előző évhez képest 13,4 százalékos visszaesést mutatott. A romló adatok ellenére a havi értékek az év első felében tapasztalt mélypont után enyhé, de kimutathatóan javuló trendet produkáltak az év második felében. Az ipar értékesítése az előző időszakokkal történő összehasonlításban 15,1 százalékkal maradt el, a rendelések pedig 16,4 százalékkal mutattak alacsonyabb értéket.

Az ötven főnél többet foglalkoztató vállalkozásoknál 2008-hoz képest tavaly 11,3 százalékos létszámcsökkenés volt tapasztalható. A legnagyobb visszaesés a ruházati iparban (-23,9%), a textiliparban (-22,2%), valamint a nem fémes alapanyagok gyártásának (-21,3%) területén volt tapasztalható. A cseh gazdaság egyik motorjának

számító autópár eladásai csak 2-5 százalék között estek vissza, javarészt a rendkívül diverzifikált kínálatnak köszönhetően. A 2009 harmadik negyedévében közölt adatok alapján eddig összesen 19 ezer ember vesztette el az állását, ami (a válság miatt) 14,8 százalékos leépítést jelentett. Az ipar többi ágazatához képest ez igen „kedvezőnek” mondható. A három nagy autógyár értékesítésének túlnyomó hányada a nyugat-európai piacon talál gazdára, így a csehországi termelésnek a Nyugat-Európában bevezetett roncsprémium sokat segített. A cseh autógyárak termelési adatai nagyban eltérhetnek, ami az eltérő tulajdonosi stratégia mellett az eltérő termékstruktúrának is köszönhető. Így, míg a Škoda Auto 2009-es termelése csökkent, eladásai 1,4 százalékkal nőttek, mivel a válság miatt visszafogta termelését és főként az előző évből megmaradt készleteit értékesítette. Az alacsonyabb árfekvésű termékeket gyártó közép-csehországi TČPA termelése az autók iránti kereslet növekedésének köszönhetően – az ágazatban tapasztalható visszaeséssel szemben – tovább bővült. Az európai piaci részvételét az utóbbi időszakban erősítő Hyundai Kia Automotive Group, amely 2008 novemberében kezdte meg termelését a morvaországi Ostrava melletti Nošovice-ben, szintén növekvő termelési adatokat produkált.

A bruttó hazai össztermék végső felhasználásának tekintetében a legnagyobb visszaesés a beruházások esetében tapasztalható. 2009-ben az előző évihez képest a bruttó állóeszköz-felhalmozás 7,5 százalékkal esett vissza (GDP-arányosan pedig szinte stagnált). A külföldi vállalatok beruházási tevékenységét (a tőkeimport alakulását, valamint a Csehországban megtermelt profit hazautalásának mértékét) elsősorban a nemzetközi vállalatok „anyaországának” gazdasági teljesítménye határozta meg. A beruházási kedv csökkenésénél ugyanakkor azt a szempontot sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a nemzetközi cégek már meglévő csehországi kapacitásai sincsenek kihasználva. A külföldi beruházások 2009 első három negyedévében 2,1 milliárd eurót tettek ki, míg a profitrepatriálás értéke ezt jóval meghaladva 3,2 milliárd eurót ért el.

A külkereskedelem teljesítménye szintén visszaesést mutat. A gazdasági recesszió oka a külső piacok beszűkülése, ugyanakkor az áruforgalom volumenének három évvel azelőttire történt zuhanása a lehetőségekhez képest kedvezően alakította a cseh külkereskedelmi mérleget. Jóllehet 2009-ben a külkereskedelem összértéke az előző év ugyanezen időszakához képest 20 százalékos visszaesést produkált, azonban az áruforgalmi szufficit az előző évinek a duplájára, 5,9 milliárd euróra nőtt. A változás okát nemcsak a kiviteli behozatalhoz képest kedvezőbb alakulásában, hanem a külkereskedelem szerkezetében kell keresni, lévén az import jelentős része re-export, azaz feldolgozás után kivitelre kerül.

Az exportpiacok beszűkülésével párhuzamosan a belső piaci kereslet is jelentős apadást mutatott 2009-ben. Az év utolsó két hónapjától eltekintve a pénzügyi üteme is csökkent. Az infláció mértéke a 2008-as 6,3 százalékosról 2009-re 1 (!) százalékra zsugorodott. Az inflációs ütem oly mértékben csökkent, hogy október hónapban 0,2 százalékos deflációt (negatív infláció) mértek, ami 2003 augusztusa óta nem fordult elő. Az év utolsó két hónapjában az energiahordozók árnövekedésének köszönhetően a pénzügyi irányba felfelé mozdult el. 2010-ben az ÁFA és a jövedéki

adó emelésének köszönhetően a pénzromlás elvileg felgyorsulhat, azonban a hazai kereslet alacsony szintje miatt az előrejelzések szerint 2 százalékos körüli inflációs érték várható.

A gazdasági visszaesés leginkább a munkaerőpiacot érintette kedvezőtlenül. 2009 második felében a munkanélküliek száma elérte az 509 ezer főt. Éves szinten a munkanélküliségi ráta 6,7 százalékra kúszott fel, szemben a 2008. évi 4,4 százalékkal. A regisztrált munkanélküliek között egyre több a magasán képzettek aránya, és a válság elhúzódásával egyre inkább rákényszerülnek a számukra alacsonyabb presztízsű állások betöltésére is. Kedvezőtlen folyamat, hogy a hosszú távú munkanélküliek aránya is növekedést mutat, amely 2009 végén elérte a 23 százalékot. Az állástalanok arányának esetében eltérés mutatkozik a regisztrált munkanélküliség (munkaügyi központok adatai) és a munkaerőpiaci felmérés idősorain alapuló értékek között. A nemzetközi és a hazai statisztikák között tapasztalt eltérés oka, hogy a regisztrált munkanélküliek a státuszuk mellett meghatározott ideig legalisan vállalhatnak munkát. A válság elhúzódásával, és a hosszú távú munkanélküliség növekedésével azonban egyre többen kerülnek ki a munkaügyi nyilvántartásból, így a regisztrált állástalanok számán alapuló adatok ismét eltérhetnek a valós értékektől.

A válság kezdetekor a jobboldali kormányzat elhárított mindenféle intervenciót, abban bízva, hogy a cseh gazdaságot nem érinti mélyen a visszaesés. A gazdasági mutatók látványos romlása miatt azonban sürgős intézkedések meghozatalára volt szükség. A szűk parlamenti többséggel rendelkező és az ellenzék folyamatos ösztönzése alatt tartott, valamint a koalíción belüli viták miatt is meggyengült Topolánek-kabinet mozgásterét meglehetősen korlátozott volt. Az intézkedések legtöbbje a munkahelyek megőrzését célozta, elkerülvén a munkanélküliség növekedésével járó többletkiadásokat és a társadalmi feszültségeket. 2008 októberétől 2009 januárjáig a válság hatásainak csökkentése érdekében a parlament több intézkedést is elfogadott. A javaslatok többletforrást is megfogalmaztak, így a pénzügyi szektorba vetett bizalom megőrzése érdekében bevezetett, illetve megnövelt állami garanciavállalás mellett a vállalkozások terheinek csökkentése éppúgy szerepelt közöttük, mint az exportlehetőségek bővítése, az új exportpiacokra történő bejutás ösztönzése.

A 2009 februárjában meghirdetett Nemzeti Válságkezelési Tervnek összességében jelentős hatása lehet a növekedésre, lévén a felhasznált erőforrások a GDP arányában kifejezve 2009-ben 2,3, 2010-ben pedig további 1,4 százalékot tesznek ki. A program átfogó megoldást kíván nyújtani, amely nemcsak a már említett intézkedéseket foglalja magában, hanem számos más eszközt is alkalmaz. Így a munkaerőpiaci helyzet javítása érdekében ösztönözni kívánják a munkaerő mobilitását, amelynek érdekében többletforrást biztosítanak a közösségi közlekedés számára. Az infrastruktúra fejlesztése a hazai kis- és középvállalati szektor számára kulcsfontosságú, mivel ezek nagy számban vesznek részt az uniós, illetve hazai költségvetési forrásokból finanszírozott beruházások kivitelezésében. A programban hangsúlyt fektetnek az innovációra, így a kutatási és fejlesztési ráfordítások növelését és zöld programok (megújuló energiák kihasználása, energiakorszerűsítési programok) megvalósítását is elő kívánják segíteni.

Részben ennek, részben pedig a megnövekedett szociális kiadásoknak köszönhetően, valamint az elmaradt adóbevételek miatt, a központi költségvetés hiánya a 2008-as 76 milliárd koronáról 2009-re 235 milliárd koronára ugrott, ami a bruttó hazai össztermék arányában kifejezve 5,9 százalékos deficitet jelent (a szakértői kormány által beterjesztett 2010-es költségvetési előirányzat ennél alacsonyabb 162,8 milliárd koronás hiánnyal számolt). További, a 2010-es évre is áthúzódó kiadást jelent az infrastrukturális beruházások változatlan ütemben történő megvalósítása, az energiatákarékossági és a panelprogram folytatása. Bevételekiesést jelent ugyanakkor az adóelvonás mértékének csökkentése a vállalkozói szektorban.

Összegzés

Csehország 2009-ben gazdasági szempontból – a körülményekhez képest – sikeres, politikai szempontból azonban felemás évet zárt. A belpolitikai csatározások és instabilitás nemcsak a válságkezelésre, de a 2009-es év első felében betöltött uniós elnökségre sem voltak jó hatással; ugyanakkor abban nem akadályozták Prágát, hogy rendben lebonyolítsa az egyébként váratlan kihívásokban bővelkedő elnökségi teendőket. A nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság az európai egységes piacba mélyen beágyazódott Csehország gazdaságát súlyosan érintette. Egy kis és nyitott, valamint növekedését a küpiacoktól függővé tevő gazdaság nagymértékben kitett a külső körülmények alakulásának. A válság hatásainak a gazdaság struktúrájából eredő okait a rendszerváltozás után végbement cseh átalakulásban, és az ezt követő gazdasági növekedés szerkezetében kell keresni. A kilencvenes években a külföldi tőke nemcsak a munkaigényes és képzett munkaerőt részesítette előnyben, hanem az ipari hagyományokkal rendelkező ágazatokat is. Csehországban egyes iparágakban – például a járműgyártásban – a rendszerváltás előtt teljes vertikumok léteztek, amelyekre rá tudtak épülni a külföldi tőkebefektetések. A külföldi érdekeltségű vállalatok termelésének túlnyomó többsége pedig a küpiacokon talált gazdára. A válság így Csehországban nem csupán egy-egy ágazatot, de annak teljes vertikumát is érinti.

A kormányzat a válság kirobbanásakor meg volt győződve arról, hogy az erős alapokon nyugvó hazai pénzügyi és gazdasági berendezkedésnek köszönhetően Csehország képes lesz kivédeni, illetve enyhíteni a külső konjunktúraváltozás okozta sokkhatást. Hamar rá kellett azonban ébrednie, hogy intenzív kormányzati szerepvállalás nélkül a cseh munkaerőpiac komoly gondok elé néz. A 2008 októberétől elfogadott és bevezetett intézkedéseket követően 2009 februárjában napvilágot látott a Nemzeti Válságkezelési Terv, amely komplex, több területre kiterjedő cselekvési program megvalósítását vázolta fel, jelentős állami szerepvállalással. Ezzel összefüggésben azonban a 2010 májusi választások eredményeként felálló új cseh kabinetnek meg kell kezdenie az államháztartás stabilizálását is és hosszabb távon fenntartható költségvetési politikát kell megvalósítania.

Politikai és társadalmi helyzetkép

Szlovákiának a 2009-es év a politikai esélylatolgatást és a megújulás reményét jelentette. A kormányzó Smer-SD (Irány-Szociáldemokrácia), valamint koalíciós partnerei, a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) és a Vladimír Mečiar vezette Néppárt–Demokratikus Szlovákiáért Mozgalom (IS-HZDS) által szabadon hagyott politikai térben számtalan kis párt próbálta megtalálni a helyét. Erre volt is alkalmuk, hiszen ez az év bővelkedett a közéleti megmérettetésekben. A köztársasági elnökválasztást követően európai parlamenti választásokat tartottak, majd az év második felében megyei önkormányzati voksolás következett. Az év végén pedig már megkezdődtek az előkészületek a 2010 júniusában tartandó parlamenti választásokra.

Nehéz a szlovák belpolitikáról anélkül beszélni, hogy ne említenénk a magyarországi szurkolókkal szemben, a 2008. novemberi dunaszerdahelyi bajnoki labdarugó mérkőzésen alkalmazott rendőri fellépés visszasságait, a magyar kisebbség nyilvános nyelvhasználati jogát is érintő szlovák államnyelvtörvény 2009. júliusi elfogadását, a magyar államfő augusztusi feltartóztatását a szlovák-magyar határon, vagy éppen a magyarországi szélsőségesek 2009. áprilisi szlovákiai incidensét.

Az északi szomszédunkkal fennálló egyre feszültebb viszony a közel másfél évszázados kölcsönös megnemérettésgéből fakad. A szlovák pártok magyar kisebbséghez való hozzáállása nagyjából egységesnek mondható. A bel- és külpolitikában egyaránt „zárt alakzatként” működő politikai szereplők álláspontját egy, a politikai ügyekben tájékozott uniós polgár értetlenséggel fogadhatja. Az objektivitás kedvéért azonban azt is meg kell jegyezni, hogy radikális nyilatkozatok Magyarországon is elhangzanak, és az ilyen hangvételt megjelenítő párt 2010-től biztosan képviseltetni fogja magát a magyar parlamentben.

Napjainkban azonban a magyar-szlovák viszony egyik sarokpontja, hogy Szlovákiában egy nyíltan nacionalista alakulat – a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) – a koalíció egyik résztvevője, és ennél fogva a kormányzati politika egyik alakítója. A 2009 elején a kabinetben történt személycsere elmozdulást is jelenthetett volna e téren, ekkor ugyanis a kormányfő Miroslav Lajčákot nevezte ki a külügyi tárca élére. Az újdonsült külügyminiszter még beiktatása előtt nyilatkozott a szlovák-magyar viszony rendezésének fontosságáról, és nemtetszésének adott hangot az ennek gátát szabó, a szlovák belpolitikában használt magyarellenessztereotípiákkal kapcsolatban. Az ellenzék azonban figyelmeztette, hogy az ország külpolitikáját nem a minisztériumból, hanem továbbra is a kormányfő hivatalából fogják irányítani. A

valóság megerősítette vélekedésüket, mert a tárcavezető hiába kész a kapcsolatok rendezésére és a közös stratégiák kidolgozására (egyebek mellett a gazdasági válsággal kapcsolatban), a kormányfő továbbra sem lép fel koalíciós partnerének megnyilvánulásai ellen. A miniszterelnök megtűri az SNS politikusainak nyilatkozatait, ugyanis számára inkább koalíciós a partner belpolitikailag már kellemetlen korrupciós ügyeinek rendezése élvez elsőbbséget.

A szlovák belpolitikában, miközben a koalíció addigi kiemelkedő népszerűsége megtörni látszott, új politikai formációk erősödtek meg. A politikai paletta bővülése a koalíciós lehetőségek kimeríthetetlen variációját jelentheti. A Fico-kabinet 2009 elején még 63 százalék körüli népszerűséget tudhatott maga mögött, egy évre rá azonban már csak a választók 54 százalékának voksait tudná begyűjteni. A térségben Robert Fico és kormánya még így is egyedülként tudta megtartani átlag feletti támogatottságát. A válság leküzdésében tanúsított határozott fellépés és az euró 2009-es bevezetése azonban nem garantálja a sikert egy újabb négyéves időszakra. A kormányfő igyekszik minden tábornak megfelelni, miközben ügyes taktikával fokozatosan maga alá gyűri a két kis koalíciós partnerét. Ezt mutatja, hogy bár a koalíció veszített népszerűségéből, a legnagyobb vesztes mégsem a Smer-SD hanem az SNS és a IŠ-HZDS.

A 2009-es közvélemény kutatások méréseiben két új kis párt neve bukkan fel. Az egyik a 2008 novemberében Richard Sulíknak, az egykulcsos adórendszer szlovákiai társszerzőjének Szabadság és Szolidaritás (SaS) néven megalakított új pártja, a másik pedig a 2009 júliusában a Magyar Koalíció Pártja (MKP) egykori elnökének Bugár Bélának a vezetésével létrejött Most-Híd párt. Sulík célja, hogy a jobboldali párt a következő választáson bejusson a képviselőházba, aminek következtében 2014-ben már a kormányra kerülést is elképzelhetőnek tartja. Ambiciózus terveiknek az adhat alapot, hogy az országban egyre nő azok száma, akik a politika iránt közömbösek, és pártszimpátiájuk bizonytalan, így az újonnan alakult pártok őket tudják megszólítani. A Bugár Béla vezette párt célja elsősorban a többségi szlovák nemzet és a magyar kisebbség közötti párbeszéd megteremtése és ennek politikai képviselete. Integráló szerepe mellett azonban jelenleg inkább a magyar nemzetiségű szavazókat megosztó hatása tűnik ki. Támogatottsága nem sokkal a parlamenti küszöb felett található, sőt választóinak egy része az MKP szavazóiból kerül ki, amely utóbbi népszerűsége így szintén az 5 százalékos parlamenti minimum környékére apadt.

A 2010 elején végzett közvélemény kutatások szerint a SaS 9,2 százalékot, a Most-Híd pedig 6,4 százalékot szerezne a biztos pártválasztók körében. A voksok többségét (42%) továbbra is a Smer szerezne meg, a többi párt mind tíz százalékos alatti eredményt produkálna. A Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió (SDKÚ) 9,4 százalékot, a Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH) 8,9 az MKP 6,7 százalékot, az IŠ-HZDS 6,4 százalékot a SNS pedig 6 százalékot kapna.

A 2009-es választási időszak a március 21-én és április 4-én tartott kétfordulós köztársági elnökválasztással vette kezdetét. A választási aktivitás mindkét fordulóban meglepően magas volt. Ez azért váratlan, mert a szavazás kimenetele matematikailag

nem volt kétséges, mivel az akkor hivatalban lévő, és a Smer-SD valamint az SNS által támogatott Ivan Gašparovič is indult. Az ellenzéki pártok összefogása azonban képes volt a választók nagy tömegének mozgósítására. A 2009-es lista ugyanis nem csupán annyiban tért el az öt évvel azelőttitől, hogy Gašparovič ellen Vladimír Mečiar személyesen már nem indult, hanem hogy az ellenzéki pártoknak sikerült egy közös jelölt személyében megegyezniük. Iveta Radičová az első fordulóban azonban 8, a másodikban pedig 11 százalékkal maradt el a régi-új köztársasági elnöktől.

A júniusban megtartott európai parlamenti választások során már korántsem volt tapasztalható akkora aktivitás, mint a tavaszi elnökválasztás idején. Szlovákiában a 13 európai parlamenti mandátumért tartott voksolás érdektelenségbe torkollott, és ami még rosszabb: az alacsony aktivitás a szélsőségesek megerősödését eredményezte. Az Európai Unió legalacsonyabb részvételi arányát (19,6%) felmutató országban a mérsékelt pártok a Magyar Koalíció kivételével visszaszorultak. Az MKP eddigi két mandátumát megtartotta, a két kereszténydemokrata párt (a Szlovák Demokratikus és Keresztény Unió és a Kereszténydemokrata Mozgalom) viszont eddigi 3-3 képviselője helyett csak 2-2 helyet tudott megszerezni. A kormánypártok összességében jól szerepeltek. A Smer-SD háromról ötre növelte a képviselői helyének számát, az ES-HZDS ugyan három helyett csak egy képviselőt juttathatott be a strasbourg-i testületbe, bejutott viszont a Szlovák Nemzeti Párt egy képviselője.

A második Barroso-Bizottságban Szlovákiát az oktatási, ifjúsági és kulturális ügyekért felelős posztot Maroš Šefčovič képviseli. A karrierdiplomata Šefčovič, az ország korábbi uniós nagykövete a Smer-SD pártonkívüli jelöltje. Személyét ugyan nem érte annyi támadást, mint a bolgár jelöltet, azonban a beiktatását megelőző meghallgatás során a korábbi – a roma kisebbségekre vonatkozó – megjegyzéseiért igen kényelmetlen helyzetbe került.

A szlovák választóknak 2009 őszén is módjuk volt kifejezni akaratukat az urnák előtt – az eredmény azonban nem okozott nagy meglepetést. A 2009 novemberében tartott kétfordulós megyei választásokat a Smer-SD nyerte, és így megyei szinten is megerősítette pozícióit, de az ellenzék sem szerepelt rosszul. Ahogy azt sejteni lehetett, az eredményt mind a kormánypárt, mind az ellenzék a saját sikerének könyvelte el. Pozsony megyét az ellenzék nyerte, a többi hét megyében azonban a Smer-SD és az ES-HZDS jelöltjei szerepeltek jobban. A választási mozgósítás rendkívül enerváltra sikerült, így a részvétel is alacsony (20 százalék alatti) volt, ami egyes elemzők szerint éppen a kormánypártoknak kedvezett, hasonlóan az európai parlamenti választásokhoz. A legnagyobb kormánypárt a Smer-SD nemzetközi megítélésének használt, hogy a választási eredményeit, kedvező támogatottságának köszönhetően, a Szlovák Nemzeti Párttal kötött koalíció nélkül is el tudta érni. Sajnos az elmúlt időszak eseményeiből kiindulva, ez nem jelenti azt, hogy ha szüksége lett volna a szélsőséges párt támogatására, akkor azt nem vette volna igénybe.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

Szlovákia 2009. január elsejével tizenhatodikként lett tagja az eurózónának. Ez az árfolyamkockázat megszűnése, illetve a kötött fiskális politika nyújtotta előnyök mellett, a pénzpiacok számára is jelzésértékű volt. Az ország számára fontos pénzügyi források – elsősorban működőtőke-befektetések – elapadásának kockázatát csökkentheti ugyan az euróövezeti tagság, a külkereskedelmi oldalon azonban erős nyomás nehezedik az exportcsökkenés mérséklésére. Utóbbit nem csupán az ország legfontosabb piacainak beszűkülése okozza, de az európai valutaövezeti csatlakozáskor meghatározott erős korona-euró árfolyam is, amely komoly versenyképességi kockázatot rejt magában. A válságnak köszönhetően ugyanakkor, az erős korona-euró átváltási árfolyam következtében potenciálisan fellépő inflációs nyomás tavaly elmaradt.

A 2007-es, még rekordmértékű, 10,6 százalékos gazdasági növekedés a 2008-as évben 6,2 százalékra mérséklődött. A növekedés 2007-ben tapasztalt magas szintjének a következő években történő elérése senki számára sem szerepelt realitásként, a 2008-as mérsékelt adat azonban már a nemzetközi gazdasági válság következménye. A visszaesés az év második felében jelentkezett először, a gazdaság 2008 harmadik negyedévében az előző évi adatokhoz képest 6,8 százalékkal, a negyedik negyedévében pedig már csupán 1,6 százalékkal bővült. Éves szinten a válság így már éreztette hatását, a 6,2 százalékos növekedés 1,5 százalékponttal maradt el az év első felében készített előrejelzésektől.

A pénzügyminisztérium optimizmusa ellenére a 2009-re vonatkozó független előrejelzések már az év elején meglehetősen borúlátóak voltak: a GDP növekedést tekintve akár 2 százalékot meghaladó recesszióval, az ipari termelés esetében pedig kétszámjegyű visszaeséssel is számoltak. A valóságban ennél is nagyobb visszaesést szenvedett el a szlovák gazdaság. A pénzügyminisztérium 2010 februári előzetes számításai a 2009-es gazdasági csökkenés mértékét 4,9 százalékra becsülték, amely így is kedvezőbb volt, mint az évközi 5-7 százalék közötti előrejelzések. Az Eurostat adatai alapján a szlovák gazdaság a válság évében 4,7 százalékkal esett vissza.

A recessziós „tünetek” tekintetében országonként elért intenzitású és mélységű gazdasági és társadalmi folyamatokkal találkozhatunk. Szlovákiában a gazdasági visszaesés szerkezete sok hasonlóságot mutat nemcsak a nemzetközi, hanem a térségbeli országokkal is. Ugyanakkor a korábbi évek gazdaságfejlesztési prioritásainak kialakításakor megfogalmazott, valamint számos, a korábbi években megvalósult beruházás során hangoztatott kritikák részben igazolást nyertek. Az egyes kiemelt ágazatok gyors növekedésére alapozott gazdaságpolitikát – amely két ágazatra, a járműgyártásra és az elektronikai összeszerelésre épített – az exportpiacok beszűkülése kész tények elé állította. Az export áruszerkezetének sajátosságai miatt Szlovákia a külpiacok konjunktúrájának az átlagnál is jobban ki van téve. A járműipar a kivitel 20-25 százalékát adja, így az exportpiacok visszaesése a külkereskedelem, és azon keresztül az egész gazdaság teljesítményét is visszavetette. A járműgyártás áruforgalma az összkivitelnél is nagyobb mértékben csökkent. Ez a hektikus teljesítmény – amelyet pozitív és negatív értelemben is tapasztalhattunk –

sebezhetővé teszi a szlovák gazdasági növekedést. Ugyanakkor az autógyárak diverzifikált termékszerkezete és tulajdonosi szerkezete némileg képes volt ellensúlyozni a gazdaság kitettségét. A termelés és export kapcsolatának vizsgálata során figyelembe kell venni, hogy a kivitel jelentős része a vállalatok belső elosztórendszerén keresztül kapcsolódik a nemzetközi kereskedelembe. Ez a nemzetközi munkamegosztás rendszerébe beágyazódott szlovák feldolgozóipari termelés alakulását meglehetősen összetett képben láttatja. A legnagyobb kereskedelmi partnernek számító német piac konjunktúra-ingadozásai korábban nem befolyásolták számottevően az ország növekedési várakozásait, a jelenlegi világméretű recesszió azonban meglehetősen bizonytalanná teszi a kilátásokat.

A nemzetközi gazdasági válságra az ipar kibocsátása reagált a leglátványosabban. Az ipari termelési index (szezónális hatástól megtisztított, azaz a munkanapok számának figyelembe vételével számolt adat) 2008 harmadik negyedévében az előző év azonos időszakához képest még csupán lassulást mutatott, a negyedik negyedévben azonban már 11,5 százalékkal esett vissza. A csökkenő adatok ellenére éves szinten még így is 2,5 százalékos bővülést produkált. 2009-ben a novemberi és a decemberi kiemelkedő növekedés ellenére az éves ipari termelés 14,6 százalékkal csökkent. Az év első hét hónapjában volt olyan kiugró időszak, amikor a visszaesés elérte a 28 százalékot is, de a legkisebb érték sem volt 15 százaléknál alacsonyabb. A dekonjunktúra legnagyobb vesztese a járműgyártás, amely a legnagyobb mértékben, 27,3 százalékkal esett vissza. A gépgyártás 23,3, a műanyagipar pedig 22,4 százalékkal csökkent. Ezen ágazatok csökkenő teljesítménye azért kedvezőtlen, mert 2008-ban ezek adták a szlovák ipar bevételeinek közel 40 százalékát. A válság hatására nemcsak a kibocsátás esett vissza, de az eladásokból történő részesedésük is jelentősen, mintegy 10 százalékponttal csökkent. A járműgyártás a korábbi 24 százalék helyett 2009-ben már csupán 18 százalékát adta az ipar bevételeinek.

Az ipar egyes ágazatainak teljesítménye – a kivitelben játszott szerepe okán – meghatározó volt a tavalyi év külkereskedelmének alakulásakor. Az exportra és az importra egyaránt hatással lévő ágazatok alacsonyabb termelési mutatói miatt a külkereskedelem összértéke 2009-ben az előző évhez képest 19 százalékkal volt alacsonyabb, ami az áruforgalom 2006-os szintjére való visszacsúszást jelentette. 2008 végén a nettó export mértéke még 1,5 milliárd eurós hiányt produkált, a tavalyi esztendőben azonban az év első felében tapasztalt deficitet követően, augusztustól határozott kiviteli többlet volt tapasztalható, így a külkereskedelmi áruforgalom a korábbi 1,8 milliárd eurós hiányt követően 2009-ben 546 millió eurós aktívumot mutatott. A jelentős külföldi vállalati befektetésekkel rendelkező közép-európai országok külgazdasági mérlege, a válságot figyelembe véve, a lehetőségekhez képest kedvezően alakult. A re-export nagy hányadának köszönhetően az exportpiacok beszűkülését a behozatal csökkenése követte. Így bár a nemzetközi válság gazdasági és társadalmi költségei jelentősek, a külkereskedelmi szaldó hiánya nem veszélyezteti ezen kis országok egyébként is sérülékeny pénzügyi-gazdasági egyensúlyát.

A válság munkaerőpiacra gyakorolt hatása az egyik legaggasztóbb általános jelenség. Szlovákiában a hagyományosan magas, kétszámjegyű munkanélküliséget 2008-ra

sikerült 10 százalék alá (9,5 százalékra) szorítani, azonban ez a kedvező trend a válság hatására ismét a rossz irányba fordult és a ráta 2009-ben elérte a 12 százalékot. A válság évében 110 ezer ember veszítette el a munkahelyét a 2008 augusztusától tapasztalható elbocsátási hullám óta – amikor 222 ezer munkanélkülit regisztráltak –, az állástanak száma pedig összesen 157 ezerrel nőtt. A munkaerő-felmérés idősorainak 2009. harmadik negyedév végén közzétett adatai szerint a 339 ezer munkanélküli 31 százalékát az ipar adta, 23 százalék a viszont az abszolút pályakezdők köréből került ki. A válság társadalmi költségei a legfejletlenebb, illetve a legnagyobb visszaesést produkáló régiókban jelentkeznek leginkább. A területi statisztikai adatok között a legutolsó, a 2008-as évre vonatkozó munkaerő-felmérés idősorai alapján a regionális munkanélküliség ötszörös eltérést mutat a legkisebb és a legmagasabb rátával rendelkező két régió között. A válság elhúzódásával azonban az állástanak számának területi különbségei az eddiginél is nagyobb eltéréseket produkálhatnak északi szomszédunknál.

A hazai kereslet visszaesése a szlovákiai árszintre is hatással volt. 2008-ban az infláció éves átlagos értéke még 3,9 százalék volt, majd a 2009-es havi adatok a januári 2,7 százalékról fokozatosan csökkentek egy, majd egészen fél százalékig, és október hónapban elérték a -0,1 százalékot is. E rövid deflációs időszak után az év utolsó hónapjában nem mértek inflációt. Éves szinten a pénzromlás mértéke így 0,9 százalékon alakult. A gazdaság számára hosszú távon az infláció ilyen alacsony mértéke nem egészséges, a kínálatot visszavetheti, ami a gazdasági kibocsátás csökkenését eredményezi. Az év végi alacsony infláció mögött az energia- és élelmiszer-szektoron kívüli termékek árának csökkenése, valamint az energiaárak a vártnál kisebb mértékben történő növekedése áll. Az energiaárak alakulását az is befolyásolta, hogy a hatósági árak emelésére a vártnál kisebb mértékben került sor.

A szlovák kabinet kezdetben a gazdaság növekedésének, és főként a munkahelyek megtartásának érdekében 2008 novemberében válságkezelő csomagot fogadott el. A megoldandó feladatok között szerepelt a gazdasági növekedés dinamikájának fékeződése miatti állami bevételekcsökkenés kezelése, valamint az exportpiacok beszűkülése miatt a hazai kereslet bővülésének elősegítése is. Az intézkedéscsomag tartalmazza az európai uniós pénzek hatékonyabb felhasználását, a kis- és középvállalatok számára előirányzott hiteleshetőségek bővítését, az alkalmazott kutatás-fejlesztési tevékenységek támogatását, a kormányzati kiadások csökkentését, illetve az energiaszolgáltató vállalatok árképzési politikájára vonatkozó kormányzati befolyás alkalmazását is. Egyes vélemények szerint azonban a foglalkoztatás megtartása érdekében felhasznált állami források növelése az eddigi 50 százalékról csupán 55 százalékra bővíti a kedvezményt igénybevevő kis- és középvállalatok körét. További kritikaként fogalmazódott meg gazdaságkutatók részéről, hogy a foglalkoztatás mindenáron való megtartása érdekében olyan beruházások is támogatáshoz juthatnak, amelyek eddig túl kockázatosnak bizonyultak.

A 2008. év végi adatok, valamint az akkori növekedési kilátások hatására a szlovák kabinet 2009. január végén újabb válságkezelő csomagot fogadott el. A 332 millió eurós csomag a munkahelyek megtartását, és a beszűkült exportpiacok ellensúlyozásaként a hazai kereslet növelését tűzte ki célul. Egy ilyen kis ország

esetében azonban ez az elképzelés teljesen elhibázott. Erre világított rá az ellenzék is, amelynek képviselői helyett a foglalkoztatás megtartása érdekében a munkaadók terheit csökkentenék. Elképzelésük szerint lejjebb kell vinni a közvetlen adók mértékét, valamint egyesíteni kellene a munkáltatók és a munkavállalók által fizetett adókat.

A válság hatásainak enyhítésére 2009 folyamán újabb pénzügyi és gazdaságpolitikai intézkedések láttak napvilágot. Szlovákia márciusban és áprilisban biztosított állami forrást a roncspremium megvalósítására. A tetemes költségvetési pénzeket (több mint 55 millió eurót) felemésztő programnak azonban nincs számottevő hatása a szlovákiai autóiparra, mivel az újonnan eladott autók csupán 2 százaléka származott belföldi autógyárakból.

Az állástalanok számának növekedése további intézkedéseket tett szükségessé. Az Európai Bizottság 2009 májusában hagyta jóvá a szlovák kormány újabb válságkezelő csomagját, amelynek értelmében az állam összesen 500 ezer euró értékben nyújtana támogatást a vállalkozások számára. A 2009-ben és 2010-ben nyújtott állami kölcsönt azoknak a vállalkozásoknak folyósítanák, amelyek 2008. július 1-je előtt eredményesen működtek, azaz nem küszködtek problémákkal. A csomag pénzügyi segítségnyújtást, az adóhátralék miatti bírság elengedését foglalja magában. További segítséget jelenthet a bajba került cégeknek, hogy a munkavállalók után befizetendő egészségügyi és társadalombiztosítási hozzájárulás átutalására maximum 60 napos haladékot kapnak.

A válságkezelő csomagokon túl a kormányzat igyekszik az állami források jobb elosztásával is aktívan részt venni a válságkezelésben. A felszabaduló pénzeket így a foglalkoztatás fenntartására, a gazdasági visszaesés mérséklésére tudja felhasználni. Szlovákiában a kormányzat válságkezelési intézkedéseinek legfontosabb célja a foglalkoztatás minden áron való fenntartása. A kabinet ennek érdekében igyekszik a lehető legtöbb forrást átcsoportosítani, így szó van bizonyos állami nagyberuházások ütemének átalakításáról (például PPP-s finanszírozásban készülő autópálya szakaszok), vagy egyes minisztériumok költségvetésének csökkentéséről.

A kormányzat erő feletti szerepvállalásának, valamint a válság miatt drasztikusan csökkent adóbevételeknek köszönhetően a 2009-es államháztartás rekordmértékű 2,79 milliárd eurós hiányt produkált, amely éppen négyeszerese az azt megelőző év egyenlegének. A korábbi feszes fiskális politika – a kormányzat gazdasági növekedéssel kapcsolatos optimista várakozásainak köszönhetően – fellazult, aminek következtében az előző évhez képest a kiadási oldalon 11 százalékos többletet realizáltak, amit a bevételi oldalon 7 százalékkal elmaradó források nem voltak képesek fedezni. Szlovákia 2009-ben összességében 6,8 százalékos GDP-arányos költségvetési hiányt halmozott fel, ami miatt túlzott deficit eljárás alatt áll.

A pénzügyminisztérium 2010-es költségvetési előirányzata 2,8 százalékos gazdasági növekedésre alapoz. Szakértők többször rámutattak a túlzott optimizmus veszélyeire

és felhívták a kormány figyelmét a takarékos költségvetés fontosságára, főként a válság időszaka alatt. Elemzések ugyanis rámutattak, hogy bár Szlovákiában lehet a legmagasabb a gazdasági növekedés 2010-ben (az Eurostat szerint 1,9 százalék), a foglalkoztatás adatai még jó ideig kedvezőtlen számokat mutatnak majd. A munkanélküliség igen magas szintje pedig túlzott kiadásokra serkentheti a kormányzatot, különösen választási év idején.

Összegzés

A 2009-es évben Szlovákia politikailag mozgalmas időszakot tudhat maga mögött. A választópolgároknak háromszor is alkalmuk adódott szavazatukkal véleményt nyilvánítani. Az év eleji elnökválasztás, az európai parlamenti választás, végül az őszi megyei önkormányzati választás is a kormánypárt és a radikális pártok megerősödését hozták. A legnagyobb kormányerő a Smer-SD kedvező szereplése mellett azonban megfigyelhető a politikai erőter egyfajta átrendeződése. A jelenlegi ellenzékkel szemben új, és aktívabb politikai csoportosulások kezdeményei látszanak kibontakozni. Két új irányzat a jelenlegi parlamenti pártok által szabadon hagyott űrt igyekszik betölteni. Rövid távú kilátásainak sikerességét ugyanakkor árnyalja, hogy a kormányzat a ciklusa végén is jelentős támogatottsággal rendelkezik, és komoly eséllyel indul a 2010. júniusi parlamenti választásokon. A válság egyre nyilvánvalóbb gazdasági-társadalmi hatásai, valamint az elmúlt évek elhibázott döntéseinek következményei azonban már rövid távon láthatók, ezért az új kormányzatnak a gazdaság újbóli beindítása érdekében a mostaninál szigorúbb költségvetési politikát kell folytatnia, amely a várhatóan növekvő szociális kiadások mellett komoly kihívást jelent majd.

Szlovákia gazdasága 2008 második feléig stabil és dinamikus növekedést mutatott. A korábbi években tapasztalt rekordmértékű gazdasági fejlődés, majd az azt követő kiemelkedő nemzetgazdasági teljesítmény alapot adott a kedvező prognózisok számára. A gazdasági teljesítmény mellett az európai közös valuta 2009-es bevezetését megelőző strukturális átalakítások és a feszes költségvetési politika, kedvező növekedési kilátások és egy reálisan megvalósuló konvergencia folyamat beindulásának alapját jelentették. Az ország gazdasága ugyanakkor nem csupán a külső kereslet alakulásának kitett, de ágazatilag is nagymértékben alárendelt a feldolgozóipar kiemelt ágazatainak. A külső pénzügyi és gazdasági zavarok így igen hamar éreztették hatásukat. Már a 2008-as év utolsó negyedére vonatkozó adatok is rekordmértékű visszaesést mutattak. A recesszió során mért adatokat azonban az is jelentősen befolyásolta, hogy egy kiemelkedő növekedési időszakot követően estek vissza a gazdasági mutatók, így a termelés jelzőszámai évek óta nem tapasztalt rekordmélységbe zuhantak vissza. A kormányzat kezdetben elhárította a válságkezelés gondolatát. A nyilvánvaló gazdasági és társadalmi hatások következtében azonban a kabinet korábbi döntésének felülvizsgálatára kényszerült. Az intézkedések meghozatala során ugyanakkor komplex és előremutató cselekvési programok helyett szűk célrendszert fogalmaztak meg, amely főként a foglalkoztatás megtartására helyezte a hangsúlyt.

Magyarország

Somai Miklós

Politikai és társadalmi helyzetkép

Belpolitikai szempontból Magyarországon a legfontosabb változást kétségtelenül a 2009. tavasz közepi kormányváltás jelentette. A Gyurcsány-kormányt felváltó Bajnai-kormány a költségvetés egyensúlyi helyzetének javítása érdekében a társadalom széles rétegeit (nyugdíjasokat, családokat, a közszférában dolgozókat) érintő gazdasági megszorító intézkedésekbe kezdett. Bajnai Gordon kormányfő előzetesen minden szocialista és szabaddemokrata parlamenti képviselővel aláíratott egy nyilatkozatot, amelyben azok elismerték, hogy támogatják a programját.

Az új kormány az intézkedések ellenére stabilnak bizonyult, a parlamentben egyetlen fontosabb ügyben sem szavazták le. A 2010-es költségvetést a szokásosnál egy hónappal korábban sikerült elfogadtatni a parlamenttel. Ugyanakkor, a stabilizációs programot támogató pártoknak elkerülhetetlenül szembesülniük kellett a politikai következményekkel: májusban az időközi választásokon a szocialisták elvesztették a pécsi polgármesteri posztot; a júniusi európai parlamenti választásokon pedig a szocialisták súlyos vereséget szenvedtek, a szabaddemokraták teljes kudarca mellett. Mindeközben előretört a radikális jobboldali párt, a Jobbik.

Az európai parlamenti választásokon – 36 százalékos részvétel mellett – a jobboldali pártok a szavazatok háromnegyedét kapták. Végeredményben a FIDESZ-KDNP 14, az MSZP 4, a Jobbik 3, az MDF pedig 1 mandátumot szerzett. Az SZDSZ nem jutott be az Európai Parlamentbe. A szabaddemokratáknál még az új pártként megjelenő, Lehet Más a Politika nevű formáció is több szavazatot kapott 2009 júniusában.

A gazdasági válság – a 10 százalék fölé ugró munkanélküliségi ráta, és a nemcsak az EU-átlagtól messze elmaradó, de az új tagországok között is legalacsonyabbnak számító legális foglalkoztatás (55 százalék körüli ráta) – a politikai élet viszontagságai, valamint a szinte mindennaposá váló korrupciós botrányok a közvélemény egy része szemében felértékeltek a rendet és a felelősök elszámoltatását követelő Jobbik Magyarországiért Mozgalmat, amely közel 15 százalékot ért el az EP-választásokon. (A párt népszerűségéhez továbbá hozzájárult a Jobbik által életre hívott Magyar Gárda feloszlata körül kialakult hercehurca is.)

A korrupciós ügyek a baloldalon is változásokat eredményeztek, amennyiben a Budapesti Közlekedési Vállalat (BKV) körüli botrányok hatására az MSZP kivonult a

fővárosi, az SZDSZ-szel tizenégy év óta meglévő koalícióból. A BKV-ügy kirobbanása után az összes önkormányzati cégnek nyilvánosságra kellett hoznia a vezetőik javadalmazására vonatkozó adatokat. Az ezekből nyilvánvalóvá váló pazarlás tovább rontotta a közületi cégek és a kormánypártok általános megítélését.

A fentiekén kívül 2009 belpolitikai hangulatát mindvégig meghatározták a cigánygyilkosságok fejleményei, a H1N1 Magyarországi megjelenése és az új polgári törvénykönyv elfogadása körüli bizonytalanságok.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

Magyarországot a nemzetközi pénzügyi gazdasági válság a lehető legrosszabb pillanatban érte el. A költségvetési kiigazítási politika, amely megpróbálta a 2006-os 9,3 százalékos hiányt a maastrichti kritériumok közelébe vinni, még nem jutott el addig a pontig, amely a pénzpiacok számára stabilitást tudott volna garantálni. Egyrészt, a szigor politikája inkább a költségvetés bevételi oldalait érintette, a kiadási oldalon nem kezdődtek mélyreható szerkezeti reformok. Másrészt, a jegybanki kamatpolitika azzal a kettős hatással járt, hogy míg egyik oldalon fékezte a beruházásokat és a gazdasági növekedést, a másik oldalon mind a lakosságot, mind pedig a vállalkozásokat a nagy kockázatú, külföldi valutában (döntően svájci frankban) történő eladósodás felé taszította.

A reál GDP-t tekintve a 2005-2007 közötti három évben, Magyarország mindvégig a szocialista múlttal rendelkező új tagországok legalacsonyabb növekedési rátáját produkálta. A GDP arányában mért bruttó állótőke-felhalmozást tekintve is hasonló a kép, azzal a különbséggel, hogy a lengyel adat 2005-ben és 2006-ban még a magyarnál is alacsonyabb szinten volt. Eközben a munka termelékenysége alig változott: az EU27 átlagát 100-nak véve, a magyar adat 2004-2007 között mindössze 0,8 százalékpontos növekedést mutatott, ami szintén messze elmarad a velünk együtt csatlakozó közép- és kelet-európai országok többségére jellemző 3-10 százalékpontos javulástól.

2008 őszén a pénzügyi feltételek Magyarország számára gyors ütemben romlottak, és a kormányzat finanszírozását már nem lehetett a pénzpiacokról biztosítani. Ráadásul, a nyugati piacok beszűkülése miatt zuhanni kezdett a feldolgozóipari termelés és az export. 2008 novemberében – mintegy az államháztartás konszolidációja terén elért eredmények (két év alatt 9,3 százalékosról 3,8 százalékosra csökkent a hiány) elismeréseképpen, és a pénzügyi összeomlást elkerülendő – Magyarország 20 milliárd eurós pénzügyi mentőcsomagot kapott az Európai Unió, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank közreműködésével. A pénzből 600 milliárd forintnak megfelelő részt bankmentő célokra különítettek el, amelyből 300 milliárd forintot a hitelintézetek tőkéjének felemelésére, 300 milliárd forintot pedig garanciavállalásra lehetett felhasználni. A csomag olyan szigorú feltételekkel volt „kikövezeve” (például állami tag delegálása a hitelintézet igazgatóságába és felügyelő bizottságába, vagy a vezetők juttatásainak korlátozása), hogy a magyar bankok (OTP és FHB) megerősítésére (400

illetve 120 milliárd forintos kölcsönrel) végül is a banksomagon kívül került sor, mivel a 2,5 évre nyújtott állami kölcsönök nem kerültek be a bankok tőkéjébe. A kölcsönök indoklásaként jellemzően nem a megsegített bankok helyzetét, hanem a banki verseny torzítatlan érvényesülésének a szempontjait hangoztatták – tekintettel arra, hogy a magyar piacon jelentős szerepet játszanak a hazájukban (tőkeemelés és garanciavállalás formájában) már komoly állami segítséget kapott, tőkeerős anyabankkal rendelkező pénzintézetek. Az említett állami hitelek így a magyar bankok esélyegyenlőségét voltak hivatva megteremteni. Az más kérdés, hogy a kölcsönök nagy részét a bankok nem forgatták vissza a reálgazdaságba (például a kis- és közepes vállalkozásoknak a kormány által olyannyira propagált forráshoz juttatására); ehelyett inkább megszigorították a hitelezési feltételeket, ami a vállalati hitelezés hanyatlásához és a lakossági hitelezés jelentős visszaszorulásához vezetett. Jellemző példa, hogy míg korábban az újautó-eladások 80 százaléka hitelre történt, addig 2009-ben a készpénzes vevők aránya volt ekkora. Igaz, közben a piac a felére szűkült.

A 20 milliárd eurós pénzügyi mentőcsomag feltételeként a magyar kormány a gazdaságpolitikára vonatkozó szigorú előírások betartására, és további takarékosági intézkedések meghozatalára kötelezte magát. Az intézkedések zöme már a 2009 áprilisában hivatalba lépő Bajnai-kormányhoz köthető.

Az új kabinet nagy horderejű változtatásokat helyezett kilátásba, amelyek ezúttal már nemcsak a költségvetés bevételi, hanem a kiadási oldalát is érintették. A program öt nagy területet ölelt fel: az államigazgatást, a szociális rendszert, a nyugdíjrendszert, a közszférában dolgozókat (kiadási oldal), valamint egyes adókat és járulékokat (bevételi oldal).

A Bajnai-kormány a spórolást saját magán kezdte: csökkent a miniszterek és államtitkárok fizetése, az állami cégek igazgatósági és felügyelőbizottsági tagjainak illetménye, valamint az állami vezetők külföldi útjaira elszámolható napidíj. Maximálták az állami cégek vezetőinek a fizetését, és megszüntették azt a lehetőséget, hogy az állami vezetők ki nem vett szabadnapjaik után pénzt kaphassanak.

A szociális rendszerben csökkentették a táppénzt, valamint a gyed és a gyed időtartamát. Befagyasztották a gyerekek után járó családi pótlék összegét, és csökkentették azt az életkort, ameddig a gyerekek után szülek még jogosultak a támogatásra. Felfüggesztették a lakástámogatásokat, és kilátásba helyezték, hogy fokozatosan leépítik a gázár- és távhő-kompenzációt. A nyugdíjrendszert érintő legfontosabb változások, hogy előrehozták a nyugdíjkorhatár 65 évre történő felemelését, megszüntették a 13. havi nyugdíjat, és megnehezítették az idő előtti nyugdíjba vonulást.

A közszférában dolgozók bérét befagyasztották, a 13. havi bérüket pedig megvonták. Emellett csökkent – az amúgy is jellemzően forráshiánnyal küszködő – helyi önkormányzatok állami támogatása. A tömegközlekedési vállalatok támogatását is

visszafogták, és megkezdődött a kedvezmények felülvizsgálata. Megszorításokat vezettek be a közmédiaújságok vonatkozásában is. Szintén a kiadáscsökkentések között kell megemlíteni, hogy a közös agrárpolitika keretében az agrártermelőknek adható nemzeti támogatás-kiegészítések bizonyos szakágazatokban (jellemzően a gabonával, szántóföldi nagykulturával foglalkozók körében) a korábbinál kisebb mértékben kerültek kifizetésre.

Ami a bevételi oldalt illeti, a kormány 5 százalékkal, 20-ról 25 százalékosra emelte az általános forgalmi adó normál kulcsát. Együttal létrehoztak egy 18 százalékos kulcsot a tejre, a tejtermékekre, a pékárukra és a távfűtésre – ez utóbbit 2010 elejétől 5 százalékosra csökkentették. Jelentősen, 7-10 százalékkal emelkedtek az üzemanyagokra, a dohányárúkra és a szeszesitalokra kivetett jövedéki adók. Új adónemként bevezették a vagyonszármazékokat, amelynek legnagyobb bevétellel kecsegtető tételét (az ingatlanokra vonatkozót) azonban az Alkotmánybíróság hatályon kívül helyezte. Az adóemelések mellett adócsökkentésre is sor került. A munkaadók terheit mérséklé, hogy megszüntették a tételes egészségügyi hozzájárulást, és két lépcsőben – előbb 2009 év közepétől a minimálbér kétszereséig, majd 2010-től a teljes bérre vonatkozóan – 32-ről 27 százalékosra csökkentették a munkáltatók által a munkabérek után fizetendő járulékokat. A társasági adó kulcsát egységesen 19 százalékból állapították meg, ami 3 százalékos emelkedés, ugyanakkor eltörölték a 4 százalékos különadót. A személyi jövedelemadóztatást érinti az ún. szuperbruttósítás, amelynek keretében a bruttó bérekbe beépítik a munkaadók által a munkavállalók után fizetett járulékokat. Ezzel párhuzamosan kiszélesítik az adósvárat és csökkentik az adózási kulcsokat.

Mínt hogy a „Bajnai-csomag” különböző elemei két lépcsőben kerültek bevezetésre – egyrészt 2009 közepén, másrészt 2010 elejétől – a 2009-es év folyamataira még csak részleges hatások lehetett. A makrogazdasági folyamatokat döntően a globális pénzügyi és gazdasági válság alakította.

Az exportkereslet visszaesése súlyos láncreakciót indított el a gazdaság egészében, és egyúttal megmutatta az exportvezérelt gazdaságpolitika korlátait, illetve az erre a politikára építő gazdaság sebezhetőségét. 2009 folyamán – a KSH előzetes adatai szerint – az export (euróban mérve) közel 19 százalékkal esett vissza. Mivel a nemzeti termelés igen jelentős része realizálódik a külföldön, a visszaesés – első lépcsőben – tömeges elbocsátásokhoz vezetett az exportra termelő vállalkozásoknál. A sok ezer utcára kerülő ember (és családja) vásárlóereje jelentősen beszűkült, ami a belső piacra termelő (és szolgáltató) cégek termékei iránti keresletet is lecsökkentette. Tovagyűrűző hatásként egyre több cég ment tönkre, vagy kényszerült létszámléptetésre.

2009 egészében mind a foglalkoztatottak számának csökkenése, mind pedig a munkanélküliek számának növekedése meghaladta a 100 ezer főt. Az új EU-tagországok közül, 2008-ban a foglalkoztatás terén csak Málta állt rosszabbul hazánknál, és a magyar adat az akkori 56,7 százalékról 2009-ben tovább romlott. A munkanélküliség a 2008-as 7,8 százalékról 2009-ben a több mint másfél évtizede nem

tapasztalt 10 százalékra emelkedett. Mivel a válság munkaerőpiaci hatása még évekig eltarthat – azaz jelentős tömegek, és nemcsak a képzetlenek, hanem a közép- és felsőfokú végzettségűek is érintettek –, nagy a veszély, hogy a meglévő tudás és képességek elavulnak, ami tovább növelheti a munkaerőpiac strukturális problémáit. Amennyiben ez a jelenség párosul a beruházóknak (és általában a munkaadóknak) a korábbinál óvatosabb kockázatvállalási hajlandóságával, úgy középtávon olyan növekedési modell jöhet létre, amely sem többelérhető, sem többletmunkaerőt nem igényel.

A bruttó állótőke-beruházások GDP-ben mért aránya 2009-ben ugyan stagnált Magyarországon, ez azonban abszolút számokban igen erőteljes csökkenést jelent. Egyedül az uniós alapokból finanszírozott infrastrukturális beruházások mutattak valamivel kedvezőbb képet.

A fenti folyamatok – növekvő munkanélküliség és szegénység, csökkenő termelés, fogyasztás és beruházások – a 2008-as kvázi stagnálás (+0,6%) után a GDP 6,3 százalékos csökkenéséhez vezetett 2009-ben. Megjegyezendő, hogy 2008 utolsó és 2009 első negyedében, a készletek leépítése igen erőteljesen (mintegy 4,5 százalékpontnyival) járult hozzá a bruttó hazai termék csökkenéséhez. Bár a kormányzat a meghatározott időre szóló szerződések felfuttatásával megpróbált új munkalehetőségeket teremteni a közületi szolgáltatások terén, az ellentétes hatás – amelyet részben a munkanélküliség növekedése, részben pedig az adóterheknek a munka felől a fogyasztás és a vagyon felé történő átcsoportosítása okozott – ezt messze túlszárnyalta, és így a fogyasztás jelentősen visszaesett. A külkereskedelmi mérlegben soha nem látott többlet keletkezett: az import 2009-ben (euróban mérve) 25 százalékkal csökkent, vagyis jóval gyorsabban, mint az export (-19%). A több milliárd eurós (éves szinten több mint 4,5 milliárd eurós) külkereskedelmi szufficit kihatással volt a folyó fizetési mérlegre is, amely utóbbi látványos javulásnak indult: a GDP arányában mért deficit a 2008-as 7,2 százalékról 2009-ben már (0,4 százaléktól elérve) többletbe fordult. Ez a többlet azonban döntően nem strukturális reformoknak, a kereslet szerkezetéhez alkalmazkodó innovatív átalakulásnak köszönhető, hanem a fogyasztás általános visszaeséséből – azon belül bizonyos nagy értékű cikkek vásárlásának kényszerű elhalasztásából –, és általában a megtakarítási hajlandóság növekedéséből adódik. Ezért középtávon a deficit várhatóan újra megjelenik, és legjobb esetben is a korábbinál valamivel alacsonyabb, fenntartható szinten történő stabilizálódására van esély.

Felületes szemlélő számára ellentmondásosnak tűnhet az országnak nyújtott nemzetközi pénzügyi segítség hatása, amennyiben a segítségnyújtók nem engedik, hogy a kormányzat anticyklikus politikával enyhítse a pénzügyi-gazdasági válságnak az ország teljesítményét és az emberek életszínvonalát romboló következményeit. A másik oldalon azonban, ugyanezen oknál fogva, Magyarország talán megmenekülhet egy újabb adósságcspadtól, és a közpénzügyek néhány év alatti rendbe tételével felkészülhet az euró bevezetésére.

Bár az adóbevételeknek a reálgazdasági hanyatlással összefüggésben való apadása, valamint a bérekre vonatkozó adók csökkenése 2009-ben mintegy 6 százalékos visszaesést eredményezett a költségvetés bevételi oldalán, ezt a forráskiesést sikeresen ellensúlyozták a nyugdíj- illetve szociális rendszerben, valamint a közszféra béreiben foganatosított megszorító intézkedések. Az államháztartás hiánya lényegében 2009-ben a 2008-as (a GDP 4 százaléka körüli) szinten maradt, ami kifejezetten jó teljesítménynek mondható a térség országainak körében. Más kérdés, hogy mindez nem menti meg hazánkat attól, hogy – legalábbis rövid távon – a térség legrosszabb államadósság/GDP mutatóját produkálja: 2009-ben ez az arány megközelítette a 80 százalékot, ami 2-4-szerese a többi új EU-tagállaménak.

Kicsit kedvezőlenebb a kép az infláció terén. Bár 2009-ben a harmonizált fogyasztói árindex (az egy évvel korábbi 6 százalékról) 4 százalékra mérséklődött, ez még messze van a maastrichti követelménytől, és – Románia kivételével – a térség többi EU-tagállamától is. Hasonló a helyzet a hosszú lejáratú államkötvények kamatszintjével, amely ugyan jelentősen és (a 2009 márciusa és novembere közötti időszakra vonatkozó statisztikák alapján) folyamatosan mérséklődött, még a tavalyi év végén is 9 százalék fölött alakult, szemben az eurózóna országainak 3,5-4 százalékos szintjével. Ezen mutatók terén általában az utolsó 1,5-2 százalék megtétele jelenti a legnagyobb kockázatot – már ami a forint árfolyamát illeti –, és ez egyáltalán nem elhanyagolható tényező, ha figyelembe vesszük a külföldi pénznyomtatás eladósodás mértékét.

Összegzés

Magyarország – részben a korábbi évek elhibázott gazdaságpolitikája következményeként – 2009-ben a legtöbb OECD-országtól eltérő válságkezelésre kényszerült. Ez, az államháztartási stabilitást minden egyéb cél elé helyező politika ugyan rövid távon iszonyatos terhet ró a lakosságra, hosszú távon azonban megteremtheti a fenntartható növekedés alapját, és az euró belátható időn belüli bevezethetőségét. A masszív költségvetési megszorítások népszerűtlen feladatát a kisebbségi MSZP-kormány új felállásban – új, párton kívüli miniszterelnökkel, és részben új és szintén párton kívüli miniszterekkel – viszonylag zökkenőmentesen végezte, stabilizálta az ország pénzügyi helyzetét. Munkáját azonban beárnyékolta a közigazgatás és a közszféra minden szintjén nyilvánvalóvá váló korrupció, ami – a növekvő szegénységgel együtt – jelentősen hozzájárult a teljes és átfogó változtatás iránti igény megerősödéséhez, ugyanakkor a populista és szélsőséges politikai nézetek előretöréséhez is.

Szlovénia

Somai Miklós

Politikai és társadalmi helyzetkép

Szlovéniában a 2008. szeptemberi választásokon a Szociáldemokraták (SD) 30,45 százalékkal, igen csekély különbséggel előzték meg a második helyezett (addig kormányzó) jobbközép Szlovén Demokrata Pártot (SDS: 29,26%). A választások után a Borut Pahor vezette SD három kisebb párttal – a 2004-es választások után kettévált liberális párt két utódpartjával: a Valóság Párttal (Zares) és a Szlovénia Liberális Demokráciája (LDS) nevű formációval, valamint a Szlovén Nyugdíjasok Demokratikus Pártjával (DeSUS) alakított koalíciós kormányt. A koalíció 50 helyet mondhat magáénak a 90 tagú parlamentben, mely utóbbiban egy-egy hely a két legnagyobb nemzeti kisebbségnek (az olaszoknak és a magyaroknak) van fenntartva, míg a maradék 38 helyen az ellenzéki pártok: az SDS, a nacionalista Szlovén Nemzeti Párt (SNS), valamint a közös listát állító konzervatív Szlovén Néppárt (SLS) és a Szlovénia Ifjúsági Pártja (SMS) képviselői osztoznak.

Érdekeség, hogy a jobboldalt nem a választások idején kipattanó – a finn Patria-tankok vásárlásával kapcsolatos – korrupciós botrány rengette meg, hiszen a megvádolt politikusok (Janša és Erjavec) pártjai (SDS és DeSUS) még javítottak is korábbi pozícióikon, hanem a kisebb pártok rossz szereplése: az SLS 7 helyett csak 5 mandátumot szerzett, míg a keresztény-konzervatív Új Szlovénia Párt (NSi) be sem jutott a parlamentbe. Ez utóbbi párt adta 2008-ig a pénzügyminisztert, és a választók a pártot büntették a választások előtt felpörgő, 5 százalék fölé emelkedő inflációért. A szlovének – úgy tűnik – sokkal érzékenyebbek a zsebükre, semmint a belpolitikai „církuszra”.

A koalíciós kormány gyakorlatilag a pénzügyi-gazdasági világválság kitörésekor lépett hivatalba, ami nemcsak legfontosabb teendőit szabta meg, de előre vetítette a 2009-es európai parlamenti (EP) választásokon való gyengébb szereplését is. Ez utóbbin újra előretört az SDS (26,65%), az NSi (16,53%) pedig a Szociáldemokraták (18,45%) mögé, a harmadik helyre jött fel. Mivel a Lisszaboni Szerződés értelmében Szlovénia a korábbi 7 helyett 8 képviselőt küldhet az EP-be, végeredményben az SDS 3, az SD 2, az NSi, az LDS és a Zares pedig 1-1 képviselői helyet szerzett. A sokszor a személyeskedésig fajuló, és általánosságban inkább a belpolitikai botrányokra, semmint az európai ügyekre koncentráló kampány nem hozta lázba a szlovénokat, akik 28 százalékos – a 27 tagország közül a hatodik legalacsonyabb – választási részvételt produkáltak.

A pénzügyi-gazdaság válság mintegy negyedéves késéssel érte el a szlovén munkaerőpiacot. Az elsősorban az építő- és a feldolgozóipar jelentős visszaesése által táplált munkanélküliség 2009 első negyedévében indult gyors emelkedésnek. A 2008-ban mért (a csatlakozás óta a legalacsonyabb) 4,4 százalékos szinthez képest 2009-ben már 5,9 százalékra kúszott fel az állástalanok aránya, ami az uniós átlaghoz képest ugyanakkor még mindig jóval kedvezőbb adat volt. A foglalkoztatottság azonban csak kis mértékben csökkent, és a 67,5 százalékos szintjével Szlovénia nemcsak messze a legjobb rátát tudta felmutatni 2009-ben, de az uniós átlagot is jelentősen túlszárnyalta. A válság a magánszektorban főként az alacsony végzettségűeknél vezetett tömeges elbocsátásokhoz. Eközben a közszférában egy korábban meghozott – a közszektoron belüli indokolatlan bérkülönbségeket több lépcsőben kiegyenlítő – döntés következtében a bruttó bérek folyamatosan emelkedtek. Ily módon az egységnyi munkaerőköltség több mint 7 százalékkal nőtt a tavalyi évben, aminél csak a szlovák adat kedvezőlenebb. Mindezek ellenére, a munka termelékenysége a vizsgált új tagországok körében még mindig Szlovéniában a legmagasabb (az EU27 átlagának 80 százaléka volt 2009-ben). A munka termelékenységének növekedése 2002-2007 között mindvégig (jellemzően másfél-kétszeresen) meghaladta a bruttó bérkirámlását. Ezt a sorozatot szakította meg a válság 2008-ban és 2009-ben, de 2010-ben várhatóan visszaáll a trend.

Szlovénia népessége, a fejlett országok többségéhez hasonlóan, öregszik. A születéskor várható élettartam a nőknél 81, a férfiak esetében pedig 74 év. A termékenységi ráta 1,3 alatt van, és a népesség 1993 óta kizárólag a betelepülőknek köszönhetően növekszik. A migráció az országnak az EU-ba való belépése óta gyorsult föl – elsősorban az ex-jugoszláv térségből. Napjainkban a szlovénok mintegy 5 százaléka él és dolgozik külföldön – több mint kétharmaduk Európában –, míg a Szlovéniában munkát vállaló külföldiek száma az ország népességének mintegy 8,4 százalékára tehető. A szlovén minimálbér bruttó 734 euró (nettó 562 euró), ami vonzóvá teszi a kis országot a külföldi munkavállalók szemében. A válság hatására azonban óhatatlanul beszűkültek az idegen tájakról érkezők előtt megnyíló lehetőségek; a munkavállalási engedélyek alig 42 százalékát használták ki 2009-ben, ezért a 2010-re vonatkozó új engedélyek számát 12 ezerben, az előző évi felében korlátozzák.

Szlovéniának – a válság körülményei között is irigylésre méltó eredményei és általános állapota ellenére – megvannak a maga problémái. Ezek részben az ország belső életét, részben a külfölddel való kapcsolatait mérgezik. Az országban a politikai diskurzust a II. világháború óta uraló téma, hogy ki kivel számolt le – tudniillik a kommunisták azokkal, akik együttműködtek a német-olasz megszállókkal, és viszont –, amelyhez a rendszerváltás óta keresztény-konzervatív versus balliberális szembenállás társul. Az SDS vezetőjéhez, Janez Janšához kötődik az a vád, miszerint a régi rezsim emberei a belső titkosszolgálat segítségével igyekeztek/igyekeznek átmenteni a hatalmukat a demokratikus időkre.

A belső és a külső ügyek közötti átmenetet képezi az a probléma, hogy az országban állandó lakhellyel rendelkező külföldiek közül azokat, akik 1991 nyarán nem éltek az

egyszeri lehetőséggel, és nem folyamodtak szlovén állampolgárságért, mindenféle nyilvántartásból törölték. Az esetről – amely mintegy 18 ezer embert érint, és némiképpen csorbitja Szlovénia nemzetközi jó hírét – azóta alkotmányjogi vita folyik.

A külkapcsolatokat érintő, kétségkívül legsúlyosabb problémát a horvátokkal folyó határvita, és annak a horvát EU-csatlakozási tárgyalásokat hátráltató mivolta jelenti. Miközben Szlovénia elemi érdeke az ex-jugoszláv utódállamok mielőbbi európai integrációja, a szárazföldi és tengeri határok kérdésében akár a horvát csatlakozási folyamat megakasztása árán is tartja magát saját – szintén elemi – érdekeihez. Szlovénia a függetlenség kivívása napjának megfelelően az 1991. június 25-ei állapotokból indul ki. Az említett dátum Horvátországban is a függetlenné válás napja, és a két fél annak idején megegyezett: amíg nem sikerül a határokról új megállapodást kötni, tiszteletben tartják a jugoszláv időkből megörökölt állapotokat. (Megjegyzendő, hogy a jugoszláv időkből „örökölt” viták sorába tartoznak a például krsko-i atomerőművel és a Ljubljanska Banka betéteivel kapcsolatos problémák is.) A határvitából többszöri (például a 2001-es Drnovšek-Račan, vagy a 2007-es Sanader-Janša) – utólag kérészerűtlennek bizonyuló – megállapodás után akkor vált nemzetközi botrány, amikor az EU-csatlakozási tárgyalások (2008 decemberében) abba a fázisba jutottak, hogy a horvátok által benyújtott munkaanyagokban már konkrét térképek is megjelentek. A szlovének ekkor jelezték, hogy ezeken a térképeken a horvátok a saját előnyükre prejudikálták a szlovén-horvát határvita kimenetelét, ami számukra elfogadhatatlan. Csak remélni lehet, hogy a legutóbbi, 2009. november 4-ei Kosor-Pahor megállapodás tartós megoldást hoz.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

Szlovéniában a pénzügyi-gazdasági válság egy hosszú évek óta tartó, az exporton és beruházásokon alapuló gazdasági növekedést akasztott meg. Bár 2007-től kezdődően voltak bizonyos aggasztó jelek – például a nyersanyag- (üzemanyag-, élelmiszer-) import drágulása okán felfutó infláció, az alacsony reálkamatok és a termelékenység növekedésétől elszakadó bérkiráramlás által fűtött hitelezés –, 2008 első három negyedében a bruttó hazai termelés még lendületesen növekedett.

A válság a rendkívül nyitott gazdaságú kis országot 2008 utolsó negyedében érte el: az exportpiaci kereslet látványos visszaesése következtében 2008 utolsó és 2009 első három hónapjában a szlovén export több mint 20 százalékkal zuhant. A dolog nem maradt következmények nélkül a gazdasági teljesítmény egésze nézve: az említett két negyedében a GDP kumulatív csökkenése meghaladta a 10, a bruttó állótőke-beruházásoké pedig a 20 százalékot. Megjegyzendő, hogy ezt megelőzően a szlovén negyedéves GDP visszaesésére utoljára 1993 második negyedében került sor. A válság évében a szlovén GDP 4,7 százalékkal, a beruházások pedig közel egynegyedével csökkentek. A bruttó állótőke-beruházások GDP-ben mért aránya a 2008-as 28,9-ről 24 százalékosra csökkent (és ez a csatlakozás óta mért legalacsonyabb szint várható 2010-ben is).

Míthogy a válság első lépcsőben a pénzpiacokat bénította meg, a válságkezelés első hulláma, preventív jelleggel, a pénzpiaci stabilizációt célozta, és elsősorban a különböző intézmények (hitelintézetek, biztosító és viszontbiztosító társaságok, nyugdíjalapok) részére nyújtott hitelek, kormánygaranciák, tőkeinjekciók finanszírozásában, a behajthatatlan kinnlevőségek felvásárlásában, valamint a nettó bankbetétekre vonatkozó garanciák korlátlan felemelésében merült ki. Az intézkedések zöme átmeneti jelleggel, előreláthatólag 2010. december 31-ig lesz érvényben. A kormánygaranciák felső határa 12 milliárd euró, ami a szlovén GDP körülbelül egyharmada.

A pénzügyi intézkedésekkel párhuzamosan, a szlovén kormány – több lépcsőben: 2008 decemberében, 2009 februárjában és 2010 januárjában – gazdaságélénkítő csomagokat fogadott el. Tekintettel az államháztartás (2007-re elért) kiegyensúlyozott helyzetére és a GDP 20 százalékát nem sokkal meghaladó államadósságra (2008-ban 22,6 százalék), Szlovénia kiterjedt intézkedéseket foganatosított a válság káros hatásainak az enyhítésére. A kármentés fő területei a következők:

- a pénzügyi rendszer likviditásának a javítása,
- a vállalkozások működési feltételeinek könnyítése,
- a munkahelyek megőrzése,
- a szociális biztonság garantálása,
- a kereslet és a beruházások élénkítése.

A már említett pénzügyi intézkedések mellett fontos lépés volt a vállalkozások számára nyújtott banki kölcsönökre vonatkozó állami garancia bevezetése, amelyre 1,2 milliárd euró lett félretéve. A cégek új vagy már folyamatban lévő beruházásokhoz, forgótőkéhez, valamint a rövid lejáratú adósságaik átutemezéséhez juthatnak államilag garantált, 1-10 évre szóló, minimum 100 ezer, maximum 70 millió euró összegű bankhitelhez. Az állami garancia a hitel maximum 80 százalékáig terjedhet, de nem haladhatja meg az adott cég bruttó bértömegét. Az állami garancia a feltőkésített, export- és fejlesztési profilú SID Bankán keresztül jut el a hitelintézetekhez. A kormánygaranciáért a bankoknak nyilvános tenderen kell versenyezniük.

Több, a fentihez hasonló formában megvalósuló intézkedésre került sor a vállalkozások friss forráshoz juttatása érdekében. Nyilvános tendereken keresztül pumpáltak pénzt a cégek technológiafejlesztésébe, K+F beruházásaiba, kutatási felszerelésekre irányuló vásárlásaiba. A kis- és közepes vállalkozások (kkv-szektor) ily módon jutottak pótlólagos hitelgaranciákhoz, és így került sor hitelkamataik részbeni jóváírására. Megalakult az Első Kockázati Tőketársaság, azzal a céllal, hogy elősegítse új társaságok, potenciálisan gyors növekedésre ítélt, innovatív magáncégek beruházásait, magasan kvalifikált alkalmazottakat igénylő munkahelyek létrehozását.

A tiszta és fejlett technológiát alkalmazó vállalkozások – az autóipart, vagyis a 100 százalékos Renault-filiálé Revozt is idesorolva – elsősorban az emisszió-csökkentés

és energia-hatékonyság terén megvalósuló K+F beruházásaikhoz, a SIID Banka és az Európai Beruházási Bank által finanszírozott kedvezményes hitelekhez juthatnak. Szlovénia az EU-versenyjog által engedélyezett *de minimis* (minimális, azaz maximum 0,5 millió eurós) szubvenciókkal is segíti a válság miatt ideiglenesen bajba jutott vállalatait (például félbemaradt beruházások vagy munkaerő-átképzés finanszírozása).

A vállalkozások terhelését csökkentendő, 2009-ben folytatódott a profitadó csökkentése (21 százalékosra), és a cégeknek megengedték, hogy a korábbi évekhez képest kevesebb profitadó-előleget fizessenek be az év folyamán. Eközben az alkalmazottak után fizetett adót teljesen eltörölték, a vállalkozásoknak járó ÁFA-visszatérítés határidejét pedig lerövidítették.

A foglalkoztatás fenntartása érdekében az állam kiegészítette azon cégek bérköltségeit, amelyek a heti munkaidőt 36 vagy 32 órára csökkentették, illetve a dolgozók egy részét ideiglenesen elbocsátották. 2009 augusztusáig a szlovén cégek mintegy 70 ezer dolgozó után több mint 63 millió euró állami támogatást kaptak. A dán mintára a munkaerőpiacon a „rugalmas biztonságot” szem előtt tartó szlovénok az aktív foglalkoztatáspolitikai számos területére dolgoztak ki államilag finanszírozott programokat. Ugyanakkor a lelegesettebbekről sem feledkeztek meg: a minimálbér 60 százaléknál kevesebből tengődők, bizonyos feltétektől függően, havi 120-200 euró segélyre jogosultak.

A kereslet- és beruházásélénkítés témakörébe tartozik, hogy állami segítséggel felgyorsították a közintézmények (például iskolák, kórházak) hatékony energia-felhasználást célzó fejlesztéseit, valamint a közszféra és a vidéki térségek szélessávjú internettel való ellátottságát javító programokat (például a terület-kisajátítás megkönnyítésével).

Részben a fenti kormánygaranciák és -intézkedések jóvoltából, részben a külpiazi lehetőségek bizonyos szektorokban megfigyelhető javulása következtében, 2009 második negyedévtől kezdődően a szlovén GDP újra enyhe növekedésnek indult. A növekedésben – a közületi fogyasztás még mindig pozitív előjele mellett – döntő szerepet játszott az év eleji zuhanás után magára találó export, amely több iparág esetében is ki tudta használni a külső országok gazdaságélénkítő csomagjaiban kínákozó lehetőségeket. Az ország kivitelének egymagában 8 százalékát adó Revoz például (a 2008 novemberére és decemberére korlátozódó megtorpanás után) 2009-ben rekordmértetű, több mint 200 ezres termelést ért el. Ennek oka, hogy kizárólag olyan kisautókat állít elő, amelyek „beleférttek” a környező nagyobb autópiacon (például Németországban, Olaszországban és Franciaországban) beindított, régi autókna alacsony károsanyag-kibocsátású újakkal történő lecserélését elősegítő, államilag finanszírozott roncsautó-programokba. Mivel a magánfogyasztás és a beruházások várhatóan csak 2011-től indulnak emelkedésnek, a szlovén bruttó hazai termelés növekedése alapján véve az exportágazatok teljesítményétől függ.

2009-ben a válság és a válságkezelés felemás eredménnyel járt Szlovéniában a maastrichti konvergenciakritériumok területén: míg az infláció (0,9%) és a hosszú távra (10 évre) szóló államkötvények kamatai (4,38%) az eurózóna megfelelő adatainak (0,3 illetve 3,81%) a közelében maradtak, addig a közpénzügyek terén jelentős a romlás. GDP-ben kifejezve, az államháztartás hiánya – a 2007-es egyensúlyi állapot után – a 2008-as 1,7-ről 5,5 százalékra, míg az államadósság egyetlen év alatt 22,6-ról 35,9 százalékra nőtt! Megjegyzendő, hogy a belső egyensúlyok romlását a külső egyensúlyok (külkereskedelmi mérleg, folyó fizetési mérleg) és a cserearányok látványos javulása kísérte, amelynek háttérében a belső fogyasztásnak, és így az importnak az exportnál gyorsabb visszaesése, és a nyersanyagárak csökkenése állt. Az ország az EU-költségvetés nettó kedvezményezettje maradt 2009-ben (595 millió eurós befizetés mellett megvalósuló 156 millió eurós pozitív szaldó), ami szintén hozzájárult a külső pénzügyi egyensúly javulásához.

Bár Szlovénia a költségvetés és az államadósság fent ismertetett trendjével az Unióban egyáltalán nincs egyedül, és messze jobb helyzetből indult, mint a legtöbb tagállam, azért mindez nem óvta meg őt attól, hogy 2009 decemberében az EU elindítsa ellene az ún. túlzott deficit eljárást. Ez utóbbi keretében a Tanács megtette ajánlásait, amelyek értelmében Szlovéniának az államháztartási deficitet 2013-ig a GDP 3 százaléka alá kell szorítania. A szlovén kormány, már jóval az EU-figyelmeztetés előtt, a gazdaságélénkítő csomagok kidolgozásával párhuzamosan, párbeszédet kezdett a szakmai és szociális partnerekkel bizonyos mélyreható strukturális reformokról, azok szükségességéről és bevezetésük időzítéséről. Nyilvánvaló volt, hogy a makropénzügyi stabilitást hosszabb távon csak az említett reformok véghezvitelével lehet megvalósítani.

A tervezett reformok négy fő területre terjednek ki. Az első a tudásalapú társadalom kiépítése, ami magasabb színvonalú felsőoktatást, a kutatási irányok és az ipar igényeinek hatékonyabb összekapcsolását, és a K+F kiadásoknak 2012-ig a GDP 3 százaléka közelébe való emelését jelenti. A második pillér a vonzóbb vállalkozási környezet kialakítása, amelyben hangsúlyos helyen szerepel a tágran értelmezett közszolgáltatások modernizálása és racionalizálása. A harmadik területet az „emberbe történő beruházásnak” nevezzük, amelyben együtt találjuk a „rugalmas biztonság” alapuló foglalkoztatáspolitikai kiteljesítését, és a nyugdíjrendszernek az öregedő társadalomban kikerülhetetlen, 2011-től bevezetendő reformját. A stratégia negyedik pillére az éghajlatváltozással és a fenntartható fejlődéssel összefüggő feladatokra, a páneurópai utak szlovéniai szakaszainak kiépítésére (befejezésére), a vasútvonalak mentén logisztikai és gazdasági pólusok kiépítésére, valamint a környezeti és területrendezési politikák összehangolására koncentrál.

A szlovén kormány a harmadik gazdaságélénkítő csomag 2010 év eleji meghirdetésével szinte egy időben tette közzé a válságból való kilábalás menetrendjét felvázoló, megújított stabilitási csomagot, a 2010-2013-as időszakra vonatkozó ún. kilábalási stratégiát, és a Mura-vidéknek a 2010-2015 közötti időszakra vonatkozó fejlesztési tervét. Míg ez utóbbi a válságnak áldozatul esett, textiliparon alapuló régió viszonylag konkrét programokon keresztül megvalósuló gazdasági talpra állítását

célozza (például a fenntartható mezőgazdaság, a geotermikus és megújuló energiák, valamint a turizmus fejlesztésével), a harmadik gazdaságélénkítő csomag csak irányokat jelöl ki. Ezt a csomagot gyakorlatilag felülírta a stabilitási és a kilábalási terv, amelyekben a költségvetés fokozatos rendbetételén, valamint az ideiglenes jelleggel meghozott, kormánygaranciákra, adó- és egyéb kedvezményekre vonatkozó intézkedések kivezetésén van a hangsúly. A tervek szerint Szlovénia 2011-től megizmosodó gazdasági növekedése lehetőséget teremt a közpénzügyek gyorsított rendbetételére: 2010-re 5,4 százalékos, 2011-re pedig 4,5 százalékos GDP-arányos államháztartási hiánnyal számolnak, miközben az államadósság a GDP 48-50 százalékáig nőhet, hogy azután 2013-ig annak 42 százalékára csökkenjen.

Összegzés

A szocialista múlttal rendelkező új EU-tagállamok között vitathatatlanul legfejlettebb Szlovénia – az 1993 közepe óta tartó, töretlen fejlődésének, és kiegyensúlyozott közpénzügyeinek köszönhetően – megengedhette magának, hogy (hazánkkal ellentétben) anticiklikus gazdaságpolitikával próbálja ellensúlyozni a pénzügyi és gazdasági válság üzletet és társadalmat egyaránt romboló hatását. Bár a termelés, export és fogyasztás visszaeséséből adódó bevételekiesés, valamint a pénzügyi szektor meg támogatását és a gazdaság élénkítését célzó csomagok költségigénye együttesen óhatatlanul az államháztartási egyensúly megbomlásához vezetett, Szlovéniának minden esélye megvan rá, hogy néhány éven belül úrrá legyen a krízisen. A konszenzuson alapuló gazdaság- és társadalompolitika hosszú távú céljai, a mai ismereteink szerint, jó alapot adnak egy fenntartható fejlődési pálya kialakulásának.

Politikai és társadalmi helyzetkép

A legutóbbi, 2007-ben megtartott észtországi parlamenti választásokon a kialakult arányok alapján a köztársasági elnök a legtöbb szavazatot elnyert Reform Párt jelöltjét, Andrus Ansipot kérte fel a miniszterelnöki posztra. A politikus az Észtországban sűrűn előforduló kormányváltások gyakorlatát követve már korábban, egy választási ciklus közepén, 2005-ben végrehajtott kormányfőcseré után került erre a posztra. A második kormányfői időszakát Andrus Ansip három pártból álló koalíció élén kezdte meg. Az észt belpolitikára jellemzően, a másik két balti országhoz hasonlóan sokszor változó pártösszetételű kormányok kaptak megbízatást, ráadásul Észtországban nem egyszer ezek eltérő irányultságú pártalakulatokból tevődtek össze. A 2007-es Ansip-kormány felállásakor például a választásokon győztes klasszikus liberális Néppárt és a konzervatív liberális Pro Patria Res Publica Unió mellett kormányalkotó erővé vált a Szociáldemokrata Párt is. Az új kabinet megörökölte azt az észt hagyományt is, hogy az eltérő ideológiájú és társadalmi támogatottságú politikai erők kormányprogramjának kialakítását és megvalósítását éles viták kísérik. A Néppárt a liberális felfogásából kiindulva, az észt gazdaság válság előtti – meglehetősen jó – teljesítményére támaszkodva adócsökkentést szorgalmazott, míg partnerei óvatosabb politikai irányvonalat képviseltek, a baloldali párt pedig kifejezetten a szociális kiadások szintjének fenntartására szeretett volna koncentrálni.

A belső viták ellenére a globális pénzügyi és gazdasági válság előtt és annak első hónapjaiban a koalíció működőképes többségi támogatást élvezett a törvényhozásban. A válság kibontakozásával ez a kényelmes helyzet megváltozott. Az első komoly gazdaságpolitikai változást jelentő lépések, vagyis az elkerülhetetlenné vált megszorító és takarékosági intézkedések 2009. február elején kikényszerítették a költségvetés kiigazítását. A miniszterelnök a költségvetés módosítását jelentő gazdaságpolitikai elképzelések vitáját bizalmi szavazással kötötte egybe. A szavazás meggyőző többséggel megerősítette a kormányt és elfogadta a takarékosági csomagot. Az intézkedések megvalósítása azonban 2009 tavaszán erodálta a koalíció és a miniszterelnök iránti bizalmat, mind a kormány, mind a kormányfő népszerűsége érzékelhetően csökkent. Ilyen helyzetben a Szociáldemokrata Párt 2009 májusában kihátrált a kormányból. Más pártoknak a koalícióba való bevonását célzó erőfeszítések kudarcot vallottak, így azóta Andrus Ansip kétpárti kisebbségi kormányt irányít és igyekszik megőrizni annak működőképességét a 2011-ben esedékes következő parlamenti választásokig. Amennyiben az észtországi politikai váltógyörgyökódás hagyománya fennmarad, nem kizárt a hátralévő időszakban

valamilyen kormányválság lehetősége. Az Ansip-kabinetnek ugyanakkor 2009 és 2010 folyamán megerősödött a politikai legitimitációja. Ennek két alapvető összetevője van. Egyrészt a szűkebb balti régióban, de az Unió egészét tekintve is figyelemre méltóan sikeres válságkezelés, amely tompította a kormánnyal szembeni korábbi bírálatokat. Másrészt erős konszenzust teremtő erők lehet tekinteni a politikai és a gazdasági elit nagy részében meglévő egyetértést az euró bevezetését célzó és azt megvalósíthatóvá tévő gazdaságpolitikai irányvonal fenntartásában, amelynek eredményeként elérhető közelségbe került az euróövezeti tagság, és amennyiben nem történik drámai esemény, Észtország 2011 elején bevezetheti a közös valutát.

Észtország egyik leglátványosabban alakuló makrogazdasági sajátossága az uniós csatlakozást követő kiemelkedően gyors növekedés volt. A GDP bővülése a válság előtti években elérte a balti államokra jellemző, időnként kétszámjegyű ütemet. Ez a mutató 2007-ben veszített a lendületéből, habár még mindig magas, 7,2 százalékos értéket mutatott. Az intő jelek arra utaltak, hogy a – szerkezeti gyengeségekkel kísért – beruházásokra, az exportra és főleg a külföldi hitelekkel táplált lakossági fogyasztásra támaszkodó növekedési pálya, ugyan kedvező világ gazdasági környezetben ideig-óráig sikeres, a belső rugalmatlanságok fennmaradása és külső megrázkódtatások esetén azonban sebezhetővé válik. Az észti GDP már a 2008-as év első felében lényegében stagnált, majd a második félévtől, vagyis a külső krízis begyűrűzésekor 3-4 százalékos visszaesést mutatott, végeredményben 2008 egészére vetítve pedig 3,6 százalékos csökkenést produkált. A globális krízis – a külső hitellehetőségek és beruházási eszközök zsugorodása, valamint az exportpiacok beszűkülése folytán, továbbá a növekedés belső motorját jelentő lakossági fogyasztás csökkenése miatt – rendkívül súlyosan érintette Észtországot. Ez azonnal megnyilvánult a növekedési mutatók kedvezőtlen alakulásában. Az észti gazdaság 2009-ben – megint csak a balti szomszédaihoz hasonlóan, azokkal lényegében megegyező mértékű – kétszámjegyű visszaesést volt kénytelen elkönyvelni, a GDP 14,1 százalékos csökkenésével. Ezt a megrázkódtatást Észtország azonban a másik két balti új tagállamhoz képest jóval sikeresebben vészelte át. Az észti gazdaság erősebb voltára és meglévő belső tartalékaira, a kormány és a vállalkozói szféra között a válságkezelés során kialakult konszenzusra, de legfőképpen magára az eredményes válságkezelő programra támaszkodva az ország jóval kedvezőbb kilátásokkal tekinthet a válság utáni időszakra. Sikertült megállítani a GDP visszaesését, ez a mutató ugyan 2010 egészében még stagnálás körüli értéket ígér, de a további évekre szóló előrejelzések már növekedést jósolnak.

A növekedés trendjének megtörésével párhuzamosan, némi időbeli eltolódással, romlásnak indult a munkaerőpiaci helyzet. Míg a válság előtti 2007-es évben Észtország munkanélküliségi rátája alacsonynak volt minősíthető a 4,7 százalékos szintjével, ami uniós összehasonlításban a jobbak közé tartozott, 2008-ban a mutató elkezdett emelkedni, elérve a még nem igazán fenyegető 5,5 százalékot. A következő évben azonban lényegesen megugrott a ráta: 13,8 százalékos szintre emelkedett, ami messze meghaladta az uniós átlagot. Az előrejelzések szerint a helyzet csak némileg javulhat 2010-ben. Az észti gazdaság kedvezőnek ígérkező növekedési kilátásai, a munkaerőpiac viszonylagos rugalmassága, valamint a válságkezelés további

munkaerőpiaci rugalmasságot, alkalmazkodóképességet célzó intézkedései ugyanakkor arra utalnak, hogy az ország 2011 után fokozatosan képes lesz kordában tartani a munkaerőpiac feszültségeit.

A növekedésen és a foglalkoztatási helyzeten kívül a társadalmi közhangulatot leginkább befolyásoló tényező az infláció alakulása. Ez a mutató Észtországban az uniós csatlakozást követően fokozatosan emelkedett, ami mögött a gazdaság viszonylagos túlfűtöttsége, valamint a világgazdasági folyamatok hatása húzódtott meg. Ez a tényező késleltette az ország gyors csatlakozását az euróövezethez. A pénzromlás mértéke a krízis megrázkódásai hatására a 2007-es 6,7 százalékról 2008-ban kiugróan magas, 10,6 százalékra emelkedett. A 2008-as év végétől kezdődően azonban igen gyors és látványos dezinfláció bontakozott ki, havi viszonyításban 2009 közepére előjelet váltott, végeredményben pedig 2009 egészére nézve elhanyagolható szintet, 0,2 százalékot ért el.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

Az észt gazdaságot a 2008-2009-es időszak fejleményei, megrázkódásai – mint láttuk – az alapvető makrogazdasági mutatók szintjén meglehetősen súlyosan érintették. Az uniós tagállamok jelentős részéhez, és elsősorban a balti térséghez hasonlóan napvilágra hozták a korábbi észt fejlődési pálya problémáit és korrekciójának szükségességét. Nyilvánvalóvá vált, hogy a korábban bőséges külső hitelforrásokra alapozott, az ingatlanszektor, a kiskereskedelem és az építőipari ágazat gyors és aránytalan felfutásával kísért, a belső fogyasztás nagyarányú és gazdaságilag kevésbé megalapozott bővítésére támaszkodó erőltetett növekedés nem folytatható. Ebben a tekintetben a globális válság egyértelművé tette a gazdaságpolitikai kiigazítás elkerülhetetlen voltát.

E folyamatban Észtország ugyanakkor viszonylag kedvező kiinduló állapotról startolhatott. Ennek elsődleges oka, hogy a korábban követett, egyensúlyra törekvő gazdaságpolitikának köszönhetően az észt gazdaság sok uniós tagállamhoz képest erősebbnek bizonyult, hogy szembenézzen a krízis hatásaival. A legkisebb balti ország alapvető előnye, hogy rendelkezett megfelelő nagyságú belső tartalékokkal és rugalmassággal a negatív folyamatok tompítására és a gazdaság alkalmazkodóképességének aktív elősegítésére.

A külföldi pénzügyi források elapadása és a befektetéseket szintén tápláló belső megtakarítások visszaesése miatt a gazdaság egyik fejlődési motorját jelentő beruházások csökkenésnek indultak. A bruttó állótőke-felhalmozás GDP-hez viszonyított, a válságot megelőző években kiemelkedően magas 30-35 százalékos mértéke 2008-ban 30 százalék alá esett, majd 2009-ben tovább csökkent, egészen a 21,9 százalékos szintre. A következő egy-két évben várhatóan itt, az uniós átlag körül stabilizálódik ez a mutató. Érthetően visszaesés következett be a külföldi működőtőke beáramlásában is. Észtország – néhány új tagállammal ellentétben – nem volt képes fenntartani a csatlakozást követő időszak masszív befektetéseinek

éves szintjét és gyors éves bővülési tendenciáját. Az országba bejövő FDI 2008-ban mintegy harmadával volt kevesebb, mint a megelőző évben, és a 2009-re vonatkozó előrejelzés értelmében még tovább csökkent. A képet árnyalja ugyanakkor, hogy egy főre vetítve ez az éves érték magasabb az új tagállamokhoz képest, miként kiemelkedő az egy főre számított FDI teljes állománya is. Ráadásul ez a tőke egyre inkább a jövőbeni fejlődést megalapozó ágazatokat részesíti előnyben, ezáltal érezhetően javul az FDI ágazati szerkezete.

A korábbi növekedés másik ésszerű jellegzetessége, hogy jelentős mértékben az export vezérelte, ami egy ilyen kis és nyitott gazdaságban megkerülhetetlen. A külkereskedelem területén az elmúlt időszakban egyaránt jelentkeztek kedvező és kedvezőtlen fejlemények. Kedvezőtlen, hogy az export 2007 óta 2010-ig fokozatosan csökken, aminek a legfontosabb oka a felvevőpiacok válság alatti beszűkülése. Az importban is visszaesés figyelhető meg, ami a belső gazdasági tevékenység lanyhulásával függ össze. Az import csökkenése ugyanakkor jelentősen meghaladja a kivitelét, 2009-ben a kivitel közel 20, a behozatal mintegy 30 százalékkal esett vissza. Ennek kedvező következménye, hogy a 2006-2007-ben kialakult masszív kereskedelmi deficit nagymértékben csökkent 2008-ban, 2009-ben pedig a mérleg előjelet váltott. Az ésszerű folyó fizetési mérleg egyenlege is hasonló javuló tendenciáról tanúskodik. A GDP százalékában kifejezve a hiány 2006-2007-ben igen magas, mintegy 17-18 százalékos szinten mozgott. A deficit 2008-ban a GDP 9,4 százalékát tette ki, 2009-ben pedig 4,6 százalékos többlettel zárt az egyenleg.

Az ésszerű gazdaság versenyképességét befolyásoló adatokat vizsgálva megállapítható, hogy a munkaerőpiaci feszültségek és kedvezőtlen munkanélküliségi mutatók ellenére a foglalkoztatás szintje, közép- és kelet-európai összehasonlításban, habár némi csökkenést mutatva, változatlanul magas, az uniós átlag körül mozog. A foglalkoztatottság 2007-ben 69,4 százalékon, 2008-ban pedig 69,8 százalékon állt, 2009-ben azonban már 63,5 százalékra csökkent. Az egy foglalkoztatottra jutó termelékenység 2007-2008-ban az uniós átlag 65,1, illetve 63,8 százalékán helyezkedett el, ami nem magas, de hosszabb perspektívában vizsgálva javuló tendenciát mutat. 2009-ben ugyan történt némi visszalépés (62,3%), de a válságot követően az előrejelzések újból emelkedést jeleznek. Az egységnyi munkaerőköltség indexe a bérek nagyrányú növekedésének következtében 2007-2008-ban gyorsan emelkedett (6,4, illetve 6,9 százalékkal), komoly versenyképességi problémákat vetítve előre. A válságkezelő programnak köszönhetően 2009-ben a mutató növekedése jelentősen lelassult: csupán 2,3 százalékot tett ki. Figyelemre méltó tényként kell említeni, hogy Észtországban a kutatásra és fejlesztésre fordított kiadások az elmúlt évtizedben – igaz, nagyon alacsony szintről indulva – töretlenül bővültek, és ez egyaránt igaz az állami és a vállalati komponensre. Jelenleg a K+F ráfordítások a GDP 1,2 százalékára tehetők, az innovációs teljesítmény tekintetében pedig a Tizek közül Észtország áll az élen az Európai Bizottság felmérése alapján.

A 2009-es észtországi válságkezelés eredményességének alapvető tényezője – a már említett pénzügyi egyensúlyi tényezők meglétén kívül – a korábban követett rendkívül körültekintő, prúdus fiskális politika. Az ésszerű kormányok éveken keresztül a

költségvetési többletre fókuszáló prociklikus fiskális politikát folytattak. E mögött egyrészt a gazdaság túlfűtöttségének enyhítésére irányuló szándék, másrészt az euró gyors bevezetésére való törekvés húzódtott meg. Ennek eredményeként a válság kirobbanásakor Észtország nem volt eladósodva, rendelkezett megfelelő pénzügyi tartalékokkal, következésképpen kellő mozgástérrel az aktív, anticiklikus gazdaságélénkítő lépésekhez, amelyek végrehajtása a válság folyamán és után sem rendítette meg az ország pénzügyi egyensúlyát.

Az euró minél gyorsabb átvételének szándéka Észtországban a csatlakozás óta egyik vezérfonala a gazdaságpolitikának. Az uniós belépést követően gyorsan megvalósuló eurózóna-tagság illúzióknak bizonyult, aminek elsősorban az infláció magas szintje volt az akadály. A többi konvergenciafeltételt az észt gazdaság, időnként egész apró eltérésekkel, de lényegében teljesítette. Fiskális kritériumok nem okoztak, és nem jelentenek ma sem gondot Észtország számára. Az államadósság messze elmarad a GDP 60 százalékában maximált értéktől, ennek szintje minden évben egyszámjegyű volt, 2008-ban kis emelkedés után is csak a GDP 4,6, 2009-ben pedig 7,2 százalékára rúgott, ami a legalacsonyabb a tagállamok körében. Az államháztartás hiánya a válságos évek ellenére is a deficitcélon belül maradt: 2008-ban a GDP 2,7 százaléka volt, 2009-ben pedig 1,7 százalékra csökkent. A hosszú távú kamatok, a viszonylag magas inflációval összefüggésben, a referenciaérték körül mozogtak, a sávon belül maradván. A 2009-ben elért 7,78 százalékos ráta, magas ugyan, ám úgy tűnik, nem lesz akadály a euró 2011-es bevezetésének. A javuló (már említett) inflációs adatok, különösen a 2009-es fejleményeknek köszönhetően, immár szintén lehetővé teszik a szinte biztosnak tekinthető 2011. januári belépést az euróövezetbe. A válság során több, elsősorban külföldi szakértő kétségesnek tartotta az észt valuta rögzített árfolyamának fenntarthatóságát, nem egyszer megjósolva az elkerülhetetlen leértékelést. Az észt gazdaságpolitika azonban a prudens fiskális politika adta lehetőségek eredményes kihasználásával ügyesen és sikeresen kompenzálni tudta a kötött árfolyamrendszerből következő árfolyampolitikai mozgástér hiányát. Ezáltal nem vált szükségessé a leértékelés.

Az észt kormány 2009 folyamán rendkívül sikeresnek látszó válságkezelő politikát hajtott végre a gazdaság és gazdaságpolitika már említett tartalékaira és rugalmasságára, továbbá a társadalom – egyes más tagállamokhoz képest erősebb – együttműködésére támaszkodva. Az észtországi válságkezelésben két fázist, illetve két, eltérő tartalmú intézkedéscsomagot lehet megkülönböztetni: a stabilizálást és a gazdaságélénkítést.

A pénzügyi válság váratlan hevesége és gyors áttérjedése a gazdaságra 2009 első hónapjaiban azonnali reakcióra készítette a kormányt. Észtország stabil pénzügyi helyzetének köszönhetően, néhány tagállammal ellentétben, 2008 végén fel sem merült külső masszív és azonnali támogatást jelentő hitelkeret szükségessége. Az ilyen igényt a kormány a kezdetektől határozottan cáfolta. Ellenkezőleg, pénzügyi támogatást ajánlott fel más uniós országoknak. Ennek ellenére nyilvánvalóan Észtország sem kerülhetett el a gazdaságot stabilizáló megszorító és takarékosági intézkedéseket, még ha ezek kevésbé fájdalmasak és súlyosak voltak is, például a balti

szomszédaihoz képest. Ezeket a lépéseket tartalmazta a törvényhozás elé 2009 februárjában beterjesztett, bizalmi szavazással összekapcsolt költségvetési kiigazítás. Ennek fő eleme a közkiadások közel 10 százalékos csökkentése volt, amelynek összege meghaladta az 500 millió eurót. Ezek a lépések a közintézmények és a közhivatalok működési költségeinek visszafogását, a közszférában dolgozók bérének és a nyugdíjaknak a csökkentését irányozták elő. Az átlagbér 2009 első negyedévében 1,5 százalékkal csökkent. A vártnál rosszabb és romló makrogazdasági adatok hatására a kormány 2009 áprilisában további takarékokról döntött, csökkentették a magán-nyugdíjpénztárak állami hozzájárulását, növelték a munkanélküliségi biztosítás befizetendő összegét. További intézkedésként májusban hozzányúltak az adórendszerhez, emelték a jövedéki adókat. Ezzel egyidejűleg újból csökkentették a minisztériumok működési kiadásait, valamint az ott dolgozók bérét. Végül, 2009 augusztusában levettek az egészségbiztosítási pénztárnak jutó költségvetési hozzájárulásból. A pénzügyi rendszer gyors stabilizálása érdekében 2009 márciusában az észt és a svéd jegybank megállapodást írt alá, amely csaknem 1 milliárd eurós hitelhetőséget nyújtott az észt pénzügyi bizalom erősítése céljából.

Az azonnali takarékosági és válságelhárító lépések mellett az észt kormány figyelmet szándékozott és tudott fordítani a hosszabb távon ható gazdaságélénkítő lépésekre is. Ezek forrásául egyrészt külföldi pénzügyi eszközök szolgáltak. A kormány 2009 májusában 700 millió euró nagyságú hitelről írt alá megállapodást az Európai Beruházási Bankkal, amelynek legfőbb célja a gazdaság élénkítése (ezen belül az összeg több mint háromnegyedét az emberi erőforrások fejlesztésére szánják). Másrészt a gazdaságélénkítés javára csoportosították át az uniós pénzügyi alapokból származó pénzeket. Végül, de nem utolsósorban, felhasználták a belső pénzügyi tartalékokat is.

A gazdaságélénkítő intézkedések egyik nagy csoportját a beruházásösztönző lépések tették ki. Erre a GDP 4,6 százalékát kitevő összeget fordítanak, harmadát 2009-re, a többit 2010-re ütemezik. A támogatni kívánt beruházási területek az energiatakarékoságra, a vízgazdálkodási infrastruktúrára, az önkormányzatok programjainak támogatására, a szakképzési, felsőoktatási és egészségügyi infrastruktúra fejlesztésére terjednek ki. Ezzel kívánták ellensúlyozni a komoly építőipari visszaesést.

A másik intézkedéscsomagba a finanszírozás javítása tartozik, abból a célból, hogy a vállalkozások biztonságosabb hitelhez juttatása révén munkahelyeket tartsanak meg. E lépések GDP-hatása 2009-2010-ben az éves érték mintegy 2,5-2,5 százaléka. Itt olyan döntések születtek, mint a hitelgarancia szintjének emelése, elsősorban a kisvállalatokat szem előtt tartva, az exporthitel-garancia megemelése, tőkejuttatás a vállalkozások számára, a bankok hitelezési tevékenységének támogatása, hosszú távú hitelkonstrukciók az állam és a bankok együttműködésével.

Kiemelt figyelmet fordítottak Észtországban a munkaerőpiaci rugalmasságát javító intézkedésekre, az ehhez való állami pénzügyi hozzájárulásra. Ennek mértéke megduplázódott a válság előtti évekhez képest. Új munkatörvényt fogadtak el 2009

közepén, amely a vállalatok számára megkönnyíti és támogatja a részmunkaidős foglalkoztatást, a kölcsönmunkát, meghosszabbítja a gyermekes munkavállalók munkanélküliségi segélyre való jogosultságát, hozzájárul a vállalatok elbocsátásokkal összefüggő terheikhez. Széles körben indítottak államilag finanszírozott szakképzési és átképzési programokat is.

Végül, a gazdasági tevékenység élénkítését és egyszerűsítését célzó átfogó jogi-szabályozási intézkedéscsomagot állítottak össze. Ennek elemei többek között az üzleti környezet javítása, a vállalkozásindítás szabályainak enyhítése, a vállalati átszervezés és átalakulás megkönnyítése, az adminisztratív kötelezettségek mérséklése. 2009 őszén részletes kormány szintű akciótervet dolgoztak ki az export bővítésére, az FDI ösztönzésére, a tudásigényes termelés és technológiaintézkedésre.

Összegzés

Észtország alapvetően kiegyensúlyozott, habár bizonyos elfedett szerkezeti feszültségektől és versenyképességi problémáktól nem mentes gazdasági helyzetben érkezett el a globális válság küszöbére. Fejlődési pályája, annak sebezhetősége okán, valószínűleg előbb-utóbb korrekciót tett volna szükségessé, különösen az euróövezethez való minél korábbi sikeres csatlakozás fényében. A válság ugyanakkor sürgetővé tette az alkalmazkodást, és a gazdaság rugalmasságának erősítését. Ilyen tekintetben van okunk feltételezni, hogy Észtország a világ gazdasági krízis kényszerítő erejét a saját elérendő céljainak szolgálatába tudta állítani. Az időben meghozott, azonnali válságelhárító intézkedések stabilizáló hatásának köszönhetően, de főleg az évekre előre mutató, a gazdaság általános helyzetének konszolidálását célzó határozott elképzelések eredményeként Észtország, nagyrészt saját erőből, úgy tűnik, túljutott a válságon. Jó esély van rá, hogy kedvező külső feltételek mellett visszatérjen a stabil, a korábbinál talán hatékonyabb fejlődési pályára. Az észt kormány a válságkezelésben – deklarálta is – Finnországnak az 1990-es évek első felében végrehajtott konszolidációs politikáját tekintette példának. A jövő kérdése, hogy Észtország erőfeszítései északi szomszédjával egybevetve, hosszú távú és eredményes fejlődéshez vezetnek-e, 2011-től már minden bizonnyal az euróövezet tagjaként. Az eurózónába való bekerülés, mint tudjuk, nem gyógyír a gazdasági bajokra, a siker egyedüli záloga a megkezdett kiigazító gazdaságpolitika fenntartása, következetes továbbvitele és kiterjesztése lehet.

Politikai és társadalmi helyzetkép

A jelenleg tartó, 2006-ban kezdődő és a végéhez közeledő négyéves parlamenti ciklust Lettország Aigars Kalvītis néppárti miniszterelnök vezetésével felállt, a korábbi pártszínezetnek megfelelő jobbközép kormánnyal kezdte. Erre az időszakra is rányomta azonban a bélyegét a lett belpolitikai élet alapvető sajátossága, vagyis az időnként változó jobbközép pártösszetétellel felálló kabinetek működőnek bizonyuló kormányzóképesége, gyakori minisztercserékkal és egy-egy cikluson belül végbemenő kormányfői váltásokkal. Ez a „hagyomány” folytatódott, miután a miniszterelnök bő egyévi kormányzás után lemondott. Helyére az átalakított, de irányultságában változatlan kormányt vezető, az Első Párt – Lettország Útja által jelölt Ivars Godmanis lépett 2007. végén. Az új kormányfő az ország elé az európai életszínvonal elérését és a felgyorsult infláció megfékezését tűzte ki alapvető célul. Számításait azonban keresztülhúzta a 2008. év folyamán kibontakozott globális válság, és ennek nyomán a lett gazdaságban bekövetkezett, szinte példátlanul mély recesszió. A válságnak Lettországban politikai következménye is lett. 2009. február elején a Godmanis-kormány még túlélte egy bizalmi szavazást a törvényhozásban. A 2008 decemberében kezdődött és januárban tömegessé vált, komoly utcai zavargásokba torkolló lakossági tiltakozások hatására először a lett államfő – alkotmányos hatáskörére hivatkozva – kilátásba helyezte a választások előrehozását, mígnem 2009. február közepén a négypárti kormánykoalíció két pártja is kihátrált a miniszterelnök mögül. Ivar Godmanis február 20-án kénytelen volt lemondani.

Az alkotmányos válságot az addig ellenzékben lévő, liberális jobbközép irányultságú Új Korszak Pártból kikerülő Valdis Dombrovskis 2009. évi márciusi miniszterelnöki beiktatása hárította el. Az új kormányfő saját pártja és az előző kabinetből néhány nappal korábban kilépett Néppárt együttműködésére alapuló koalíciót hozott létre, amelyhez csatlakozott a korábbi kormányból a Zöldek és Gazdák Uniója, valamint a Szövetség a Hazáért és Szabadságért elnevezésű pártalakulat. A koalícióhoz 2009 folyamán társult még a Civil Unió nevű, a jobbközép pártokból kilépett politikusok által megalakított új politikai formáció is. A korábbiakhoz képest szilárdabb támogatottság lehetővé tette, hogy a Domrovskis kormány egy sor határozott, ám rendkívül fájdalmas válsághárító intézkedést fogadtasson el és hajtson végre. Ezeknek köszönhetően 2009 folyamán nemcsak a gazdasági és pénzügyi összeomlást sikerült elkerülni, hanem olyan állapotba juttatták a lett gazdaságot, amely reményeket ébreszt a kilábalásra és megteremtette a válság utáni gazdasági konszolidáció lehetőségét. A koalíciós pártok közötti politikai együttműködés azonban még így sem nevezhető zökkenőmentesnek. A válságkezeléshez és a kibontakozáshoz szükséges

lépések eltérő értékelése következtében a legnagyobb koalíciós súlyú konzervatív Néppárt 2010 márciusában kilépett a kormányból. Dombrovskis sikertelenül próbálkozott, hogy a távozott Néppárt helyére formálisan is bevonja a kormányba az őt megelőző volt miniszterelnök 2009 tavasza óta ellenzékben lévő pártját, az Első Párt – Lettország Újtát. Ilyen helyzetben Valdis Dombrovskis kisebbségben, de a külső támogatás ígéretével néz szembe a gazdasági helyreállítás feladatával a 2010. októberében esedékes parlamenti választásokig. Ez 2010 tavaszán nem tűnik reménytelennek, ugyanakkor a Lettországból gyakori pártkonfliktusok esetén nem zárható ki teljesen az előrehozott választások lehetősége sem.

Lettország elmúlt években megmutatkozott fejlődési pályájának legfontosabb sajátossága, hogy az 1990-es évtized – részben a függetlenedési folyamattal, részben a világgazdasági fejleményekkel összefüggő – krízishelyzetein túljutva a 2000-es években mind az Európai Unió tagállamihoz, mind a keleti kibővítés során csatlakozott országokhoz viszonyítva, sőt világgazdasági összehasonlításban is kiemelkedő, a 2004-es csatlakozást követően pedig még inkább gyorsuló növekedési ütemet tudtak elérni. Hozzá kell tenni természetesen, hogy viszonylag alacsony szintről indulva. A globális válságot megelőző két-három évben, 2008-ig, a lett GDP növekedése kétszámjegyű ütemet mutatott.

A hajtóerő Lettország esetében – tegyük hozzá, a többi balti államhoz hasonlóan –, meghatározó módon a belső fogyasztás tudatosan és politikai megfontolásokból fenntartott, gerjesztett rendkívül magas szintje volt. Pótlólagos növekedési impulzusok származtak a privatizációval és a zöldmezős beruházásokkal kapcsolatos működőtőke beáramlásából is. Az FDI beáramlása mellett látványosan emelkedett a belső fogyasztás bővítésében is alapvető szerepet játszó pénzügyi tőke növekvő jelenléte, amely elsősorban a skandináv országokból érkezett. Az uniós csatlakozásból származó biztonság érzete ez utóbbit csak tovább növelte. Hozzájárult a növekedéshez a csatlakozáskor megnyíló és kitáguló piacok támasztotta kereslet is. Az éveken keresztül fenntartott gyors ütemű GDP-bővülés hatására ugyanakkor a gazdaság túlfűtöttségének jelei is markánsan megmutakoztak, ami hozzájárult az infláció kezdetekben lassú, de később jelentősen felgyorsult növekedéséhez. Meg kell említeni, hogy a látványos gazdasági növekedés és a belső fogyasztás még nagyobb emelkedése, valamint a nagyon magas munkanélküliségi mutatók jelentős javulása, helyenként a ráta feleződése fontos politikai legitimáló szerepet tölthettek be az egymást gyakran váltó koalíciós kormányok számára.

A gazdasági eredmények, ezek belső fogadtatása és külső – sokszor kritika nélküli – értékelése elfedte a mögöttük meghúzódó strukturális gyengeségeket, elégtelenségeket, e fejlődési pálya ingatag alapjait, amelyek 2007 után, de a világgazdasági válság jeleinek felbukkanásakor még inkább megkérdőjelezték e pálya tartós fenntarthatóságát. A javuló tendenciák ellenére Lettországból az uniós átlaghoz viszonyítva alacsony maradt a gazdasági aktivitás szintje, a bővülő fogyasztás mellett rendkívül kedvezőtlenül alakult a belső megtakarítások színvonala, a fogyasztást a kedvező külső hitellehetőségek táplálták. A termelékenység növekedése messze elmaradt a jövedelmek növekedésétől. A növekedési adatok mögött a

külkereskedelmi mérleg és a folyó fizetési mérleg nem szűnő, sőt időről időre növekvő hiánya húzódott meg. Lettország külkereskedelmi beágyazottsága mind a kereskedelmi szerkezetet, mind a relációs megoszlást nézve gyengeségeket vetített előre. Egyrészt az alacsony hozzáadott értékű termékek domináltak az exportban, e zömmel alapanyagokból álló kivitelnek az értékesítési kilátásai a felvevőpiacokon tapasztalható feldolgozóipari recesszió miatt rendkívül megromlottak. Másrészt, a kereskedelem bővülésének egyik legfontosabb húzóereje a balti államokkal fenntartott forgalom volt, ami a nagyjából párhuzamosan mozgó piacok egyidejű visszaesésével súlyos problémaként jelent meg. A külföldi tőke az elmúlt években nagyrészt nem a jövőbeni exportkilátásokat javító területekre áramlott, meghatározó célpontjaivá a szolgáltató – elsősorban pénzügyi és kereskedelmi –, valamint építőipari ágazatai váltak, emellett kiemelkedő volt az ingatlanpiacra beáramlott tőke nagysága, miközben az FDI hatása a korszerű feldolgozóipari termelésben korlátozott maradt.

A 2008-as év fejleményei látványosan és negatívan érintették a lett gazdaságot. Az első negyedévben mért 3,6 százalékos GDP-bővülést a következőben stagnálás, a harmadik negyedévben már 4,6 százalékos, a negyedik negyedévben pedig 10,5 százalékos visszaesés követte. Összességében az egész 2008-as évre vetített visszaesés a GDP 4,6 százalékára rúgott. A válságot megelőző időszak és a globális krízis első hónapjainak lassuló növekedése, illetve hanyatlása után a kibontakozó világgazdasági és belső lettországi fejlemények drasztikusan csökkentették az ország bruttó hazai termékét, a visszaesés 2009-ben kiemelkedően magas, 18 százalékos szintet mutatott.

Az általános fejlődési pálya megtorpanásával párhuzamosan megfordult a munkanélküliség alakulásának korábbi kedvező tendenciája: a válság előtti közel 6 százalékkal szemben a ráta 2008-ban 7,5, 2009-ben pedig már kiemelkedően magas 17,5 százalékot tett ki. A helyzetet súlyosbította, hogy megszűnt a nyugati tagállamok lett munkavállalókat korábban nagy számban elszívó hatása, sőt bizonyos munkaerő-visszatérés következett be. Emellett szintén kedvezőtlenül alakultak a foglalkoztatási mutatók is. Míg 2007-2008-ban nagyjából 68 százalék körüli szinten stagnált a foglalkoztatottság – ami egyébként igen jó érték volt az EU átlagához és a 2004-ben csatlakozott országok adataihoz képest –, 2009-ben visszaesés következett be, 60,9 százalékra.

A lett társadalmat leginkább zavaró gazdasági és szociális tényezők sorában említhető az inflációs nyomás folyamatos megléte, és az infláció már a válságot megelőző években is kialakult viszonylag magas szintje. E mutató tekintetében is drasztikusan romló helyzettel kellett szembenézni 2007 folyamán, amikor a pénzromlás 10,1 százalékra emelkedett, amit tetézt az 2008-as év elkésztően magas, 15,3 százalékos mértéke. A 2009 folyamán meghozott rendkívül szigorú intézkedések hatására a lett gazdaságban dezinflációs tendencia bontakozott ki, amely 2009-ben 3,3 százalékos szintre vitte le az éves áremelkedést. Természetesen ezért óriási szociális árat kellett és kell fizetni Lettország lakosságának.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

A globális pénzügyi válság, az általános világgazdasági recesszió, a hitelpiacok elapadása, a lett gazdaság számára elengedhetetlen külső finanszírozási források beszűkülése kritikus mértékben kielezte a meglévő belső gazdasági és társadalmi feszültségekkel, egyensúlytalansággal sújtott Lettország helyzetét, fenntarthatatlanná tette a korábbi gazdaságpolitikai pályát.

A külföldi hitelek által táplált, komoly versenyképességi problémákkal küszködő, a külkereskedelmi és fizetési mérleg magas hiányával jellemezhető gazdaság 2008-ban és 2009-ben rendkívül súlyos, sebezhető helyzetbe került.

A látványos lett gazdasági növekedés egyik legfontosabb forrása az uniós csatlakozás utáni időszakban a GDP százalékában kifejezett bruttó beruházási ráta gyors növekedése volt. A válság előtti 2007-es évben ez rekord szintet ért el több mint 33 százalékkal. Ennek értéke 2008-ban 29,4 százalékra csökkent, 2009-ben pedig már csak 21,3 százalékot ért el (az előrejelzések szerint 2010-ben 20 százalék körüli beruházási arány várható). A növekedést tápláló fontos forrás tehát jelentősen gyengül, ezzel befolyásolva a jövőbeni fejlődés esélyeit. Hasonló tendencia bontakozott ki a külföldi működőtőke beáramlását tükröző mutatókban is. A Lettországba áramló FDI mértéke 2007-ig jelentősen növekedett. Ez a trend 2008-ban megváltozott, ebben az évben az előzőhöz képest mintegy 44 százalékkal kevesebb tőke érkezett az országba. A csökkenő beáramlás 2009-ben is folytatódott. Talán egyetlen biztató jel említhető ebben a tekintetben: némileg javul a befektetett FDI ágazati szerkezete, az érdeklődés a korábban meghatározó kereskedelmi és pénzügyi szolgáltatások, valamint az ingatlanpiac felől elfordulni látszik, és egyre több tőke irányul a jövő fejlődési kilátásait erősítő termelő ágazatok felé.

A lett gazdasági növekedés beruházásokon kívüli másik korábbi táplálója a fogyasztás növekedése volt. A 2009 folyamán meghozott szükségyszerű és elkerülhetetlen gazdasági megszorítások, és ennek folyamányaként a vásárlóerő drasztikus csökkenése ezt a növekedési erőt is jelentősen visszafogták. Mindez közvetlenül magyarázza a GDP növekedésének már említett példa nélküli visszaesését.

Nem figyelhető meg jelentős átrendeződés a lett gazdaság versenyképességét tükröző legfontosabb adatokban sem. A munkatermelékenység uniós átlaghoz viszonyított nagysága lényegében stagnál. A válság előtt, alacsony szintről indulva ugyan látványosan javult, elérte az EU átlagértékének 51-52 százalékát, ami 2008-2009-ben ugyanezen a szinten állapodott meg. Az egységnyi munkaerőköltség indexe a válság előtt, nem utolsósorban a bérek jelentős növekedésének köszönhetően emelkedni kezdett, 2008-ban megközelítette a Tizek csoportjában egyik legmagasabb 5 százalékos ütemet. A jövedelmek visszafogásának hatására ez az index 2009-ben viszont a korábbi évhöz képest zuhant, hiszen a változás mértéke -6,4 százalék volt. Megfelelő termelői kapacitások és áruálapok esetében a jövőben ez a tendencia hozzájárulhat a versenyképesség és a kereskedelmi egyensúly javulásához,

ugyanakkor a bérek fokozatos, hosszú távú felzárkózása a kevésbé fejlett Lettországból is elkerülhetetlen lesz.

A lett gazdaságot a válságot megelőzően tartósan fennálló kereskedelmi mérleghiány és fizetési mérlegdeficit jellemezte. A külkereskedelmi mérleg hiánya 2007-ben több mint 5 milliárd eurót tett ki, ez az érték 2008-ban 4 milliárdra csökkent. A kedvezőnek látszó tendencia 2009-ben folytatódott, a deficit közel 3 milliárd eurót tesz ki, igaz, csökkenő export és még inkább csökkenő import mellett. Mivel az import a belgazdasági lanyhulás folytán 2010-ben várhatóan tovább csökken, remélhető az egyenleg további javulása. A fizetési mérleg hiánya a válság előtt meghaladta a GDP 20 százalékát. A deficit 2008-ban csökkenésnek indult, habár így is magas, 13 százalékos szintet mutatott, ám a belső megszorítások hatására a mérleg tovább javult, sőt 2009-ben számottevő (9,4 százalékos) többletbe fordult.

A válság idején, az azonnali sürgető stabilizációs intézkedések mellett a lett gazdaságpolitikában némileg háttérbe szorult az euróövezethez való csatlakozás kérdésköre, a néhány éven belüli belépés elvesztette napi gazdaságpolitikai aktualitását. Ezt alátámasztja a konvergencia kritériumoknak való megfelelés terén bekövetkezett helyzetromlás.

Az uniós csatlakozást követően, a válság kirobbanásáig, Lettország lényegében nagy biztonsággal megfelelt a feltételek zömének, kivéve az infláció szintjét, amely rendre magasabb volt a referenciaértéknél. A válság azonban átrendezte a képet. Az infláció, mint láttuk, 2007-2008-ban jelentősen megugrott, igaz, ha a 2009-2010 során megindult radikális csökkenési folyamat folytatódik, nem lesz elképzelhetetlen a referenciaérték elérése a következő években. A hosszú távú kamatok már 2007-től kezdődően emelkedtek, amelynek veszélyére az Unió akkor figyelmeztette Lettországot. A kamatemelés tendenciája a válságkezelés folyamán évről évre tovább erősödött, a 2007-es 5 százaléknál valamivel magasabb értékről indulva 2008-ban több mint 6 százalékos szintet ért el, ami 2009-ben megduplázódott. Rövid távon itt nagyobb javulás nem lesz várható. Az elmúlt két évben folytatott gazdaságpolitika természetes módon megemelte az államháztartás hiányát, ez a mutató a nullához közeli 2007-es szintről 2008-ban a GDP 4,1, majd 2009-ben 9 százalékára emelkedett, ami szintén kétséges teszi a 3 százalékos értékhez való visszatérést a közeli néhány évben. Ráadásul Lettország nemzetközi hitelezőkkel szembeni kötelezettségvállalása is viszonylag lassú, elnyúló csökkentést ír elő. Az államadóssággal kapcsolatos feltételt a lett gazdaság eddig mindig kényelmesen tudta teljesíteni. A helyzet most is ugyanez, habár ez a mutató a GDP-hez viszonyított 2007-es 9 százalékról meglehetősen gyorsan elkezdett felfelé küszni, elérve 2008-ban a csaknem 20, 2009-ben pedig a több mint 36 százalékot. A tendencia itt aggasztónak mondható, az abszolút szint viszont még mindig jóval kedvezőbb az uniós tagállamok többségéhez képest.

Külön említést érdemel a lett árfolyampolitika, egyrészt az euróövezeti csatlakozás, másrészt a válságkezelés kapcsán. Lettországból a balti államokhoz hasonlóan az uniós csatlakozás előtti időszakban sajátos, rögzített árfolyampolitikát alakítottak ki,

amit az a döntés követett, hogy 2005-ben beléptették valutájukat az ERM-II-be. Ez egyrészt összhangban volt a tagságot megelőző monetáris technikájukkal, ugyanakkor azt a markáns törekvésüket testesítette meg, miszerint a lehető legrövidebb időn belül csatlakoznak az eurózónához. A meguró lett infláció azonban évekre eltolta a lehetséges csatlakozás dátumát. Az ennek a mechanizmusnak köszönhető árfolyamstabilitás politikai értelemben a válság előtt gyümölcsözőnek bizonyult a kormányok számára. 2008-tól kezdődően azonban a nemzeti valuta jelentősen felértékelte volt, valamint a monetáris politika merevségei és a mozgástér ebből fakadó gyakorlatilag teljes hiánya visszaütött, és súlyosbította a válságkezelés nehézségeit. Ennek ellenére Lettország ragaszkodott a rögzített árfolyamhoz. Mivel a lakossági kölcsönök több mint háromnegyede euró alapú, az esetleges leértékelés után a hitelfelvevők többsége képtelen lenne fizetni a törlesztéseket. Ezen kívül az eddigi árfolyampolitika melletti legfőbb érv, hogy az ország továbbra is fenntartja a majdani viszonylag belátható időn belül, 2014-re remélt euróövezeti csatlakozás lehetőségét.

A lettországi gazdasági helyzetben a Dombrovskis-kormány az uniós tagállamok körében az egyik legszigorúbb stabilizációs és válságkezelő programot volt kénytelen végrehajtani. Az uniós tagállamok közül Magyarországot követően Lettország 2008 decemberében kénytelen volt kérni és elfogadni a masszív külső segélycsomagot. Ennek konstrukciója lényegében megegyezik a magyar segélycsomaggal. A 7,5 milliárd euró nagyságú hitelkeret döntő részét az IMF, kisebb mértékben az EU, a Világbank, az EBRD és néhány uniós tagállam (elsősorban a skandinávok, valamint szerényebb hozzájárulással Csehország, Lengyelország és Észtország) adták össze. A lett GDP-hez mérten ez a keretösszeg kiemelkedően nagy, a Magyarországnak nyújtotthoz képest, és a magyar GDP-hez viszonyítva nagyságrenddel nagyobb. A felajánlott hitelkeretből 2010 tavaszáig Lettország 3,5 milliárd eurót hívott le. A segély ára természetesen egy szigorú takarékosági program ígérete és elfogadása volt. A lett kormány kötelezettséget vállalt a költségvetési deficit fokozatos csökkentésére, majd 2012-re a 3 százalékos szint elérésére.

A stabilizációs és konszolidációs program számos, elsősorban megszorító elemet tartalmazott, illetve vonulat fel jelenleg is. A legégetőbb feladat az ország fizetőképességének fenntartása, a pénzügyi szektor összeomlásának elkerülése, majd a későbbiekben a kilábalást elősegítő, a gazdaság élénkítésére és versenyképességének javítására alkalmas lépések megtétele volt.

A külföldi hitelsomag felhasználása a kezdeti hónapokban sokkal inkább stabilizációs, konszolidációs, talán megkockáztatható: tűzoltó jellegű törekvéseket tükrözött Lettországbán. A 2009-2011-es időszakra kapott kölcsönök 36 százalékát a bankszektor stabilizációjára kívánják fordítani. A pénzügyi rendszer fenntartása érdekében radikális lépést tettek Lettországbán: államosítani kellett a legnagyobb lettországi bankot, a Pareks Banka-t. Emellett ígéretet kaptak, miszerint a skandináv bankok hitel visszafizetési halasztást és részletfizetési lehetőséget helyeztek kilátásba az ügyfeleiknek. A hitelsomag további 35 százalékával a költségvetési hiányt tömők

be, 21 százaléka jut az adósság refinanszírozására, miközben 8 százaléka marad a hitelpiac élénkítésére, állami hitelkonstrukciókra.

A Dambrovskis-kormány 2009 első felétől kezdődően rendkívül szigorú kiadáscsökkentő intézkedéseket hozott. Az állami szférában mintegy 30 százalékkal csökkentették a foglalkoztatottak számát. Szervezeti változtatásokat és összevonásokat hajtottak végre a közszférában: állami intézményeket, ügynökségeket szüntettek meg. Ez kiterjedt az egészségügyi és az oktatási szférára is: a felére, 24-re csökkentették a kórházak, és csaknem százal az iskolák számát. A közalkalmazotti nominális béreket 22 százalékkal mérsékeltek, egységes közszolgálati bérrendszer bevezetése mellett. Jelentősen leépítették a jóléti kiadásokat, visszafogták a nagy ellátó rendszerek finanszírozását, csökkentették a nyugdíjpénztári befizetések állami részét, elhalasztották a nyugdíjak kiigazítását. Visszatartották a nemzetközi intézmények tagdíjának folyósítását. A számítások szerint e takarékosági intézkedések meghaladják a GDP 10 százalékát.

A kiadások lefaragása mellett sor került a bevételek növelésére is. Felemelték az ÁFA-kulcsot, 18-ról 21 százalékra, de a későbbiekben esetleg további növelés sem zárható ki. Ugyancsak emelkedtek a jövedéki adók kulcsai, a szerencsejátékokat sújtó adók, és bevezették az ingatlanadót. Szűkítették az adómentesség körét és leszállították az adómentes jövedelmek szintjét. Nem nyúltak ugyanakkor a vállalkozásokat érintő, eddig meglehetősen alacsony adókhoz. Csak ilyen radikális kiadáscsökkentő és bevételnövelő intézkedések mellett, valamint az elosztórendszerek további szerkezeti átalakításával látták elkerülhetőnek az államcsődöt, illetve esetleges pótlólagos források elkülönítését a gazdaság élénkítésére.

A megszorítások mellett Lettországból eddig viszonylag kevés pénzügyi forrás jutott gazdaságélénkítésre. E téren kedvező hitelezési környezetet igyekeznek teremteni a versenyképességet javító, tudásintenzív, környezetkímélő és energiatakarékos vállalati beruházások számára, megerősítették az exportot szolgáló kockázatmentesítő pénzügyi konstrukciókat, hitellehetőségekkel ösztönzik a vállalkozások indítást, különösen a kisvállalkozások körében. Az említett intézkedések mellett egyszerűsítették a vállalati működést kiszolgáló adminisztratív előírásokat, kedvezőbbé tették a vállalati szabályozást és, nem utolsósorban, javították az uniós alapok forrásaihoz való hozzáférést.

Összegzés

Lettország gazdaságának megrázkódtatásai és az elmúlt években követett gazdaságpolitikája például szolgálnak arra, hogy a mesterségesen fűtött, belső egyensúlytalanságokat elfedő, azokat tartósan nem orvosló, a gyenge versenyképesség elemeit konzerváló, nem kedvező szerkezetű növekedés uniós tagállamként is fenntarthatatlan egy nyílt gazdaságú kis országban. A fenntarthatatlanságot brutális módon nyilvánvalóvá tette a globális pénzügyi és gazdasági válság, kikényszerítve az addig követett gazdasági pálya korrekcióját, az azonnali és fájdalmas alkalmazkodást. A masszív külső pénzügyi segítségre támaszkodó lett válságkezelő lépések, igaz súlyos terhek és feszültségek árán, elkerülhetővé tették az azonnali gazdasági összeomlást, hozzájárultak a gazdaság talpon maradásához, és talán kiinduló alapot teremtettek az ország konszolidációjához egy majdani kedvezőbb világ gazdasági környezetben.

Politikai és társadalmi helyzetkép

A belpolitikai eseményekre és a litván társadalmi hangulat alakulására az elmúlt másfél évben nagymértékben rányomta a bélyegét, hogy Litvánia a korábbi gyors növekedési ütem és felzárkózás után az egyik legsúlyosabb áldozatává vált a pénzügyi és gazdasági válságnak, ennek valamennyi makrogazdasági és szociális hatásával együtt. A válságkezelés, az ország gazdasági problémáinak megoldása volt a 2009. májusi elnökválasztás kiemelt témája. A közvetlen választásokon az Európai Bizottság korábbi, költségvetésért felelős biztosa, egykori pénzügyminiszter, Dalia Grybauskaitė – átütő sikert aratva – a szavazatok 69 százalékát szerezte meg, így lett Litvánia első női köztársasági elnöke. Mindez nemcsak annak volt köszönhető, hogy az egyébként független jelöltként induló Grybauskaitė mögött felsorakozott Andrius Kubilius miniszterelnök és négypartí kormány; a gazdasági reformok előmozdítását célul kitűző Haza Uniója Kereszténydemokrata pártkoalíció támogatása ugyanis önmagában még kevés lett volna a sikerhez. Grybauskaitė népszerűségét mindenekelőtt annak köszönhetette, hogy egyszerű nyelvezetével, érthető és hozzáértő javaslataival a társadalom többségének szimpátiáját volt képes elnyerni, a válságkezeléshez konstruktív módon tudott hozzászólni, ami rendkívül fontos volt abban a helyzetben, amikor Litvánia történetének egyik legsúlyosabb válságát élte/éli meg. A sokszor „Vaslady-nek” is nevezett Grybauskaitė nem titkoltan elkötelezettje a reformcentrikus politikai modellnek, és elmondása szerint a válság és az országában ennek hatására beindult pánikreakciók miatt vállalkozott arra, hogy jelöltesse magát az elnöki posztra. Szakmai hozzáértése, összefogó szerepe a belpolitikai életben nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a korábbiakban a belső politikai helyzet ingatagságáról, a rendkívüli politikai fluktuációkról ismert Litvániában relatíve kiegyensúlyozott belpolitikai hangulat, emellett reformorientált légkör alakulhasson ki.

A politikai stabilitás és társadalmi összefogás most mindennél fontosabb a súlyos gazdasági és társadalmi válsághelyzetben lévő Litvániában. Az elmúlt év gazdasági folyamatai gyakorlatilag azt mutatják, hogy a gazdasági felzárkózás kritikus mértékben megtorpant Litvániában. Az egy főre eső bruttó hazai termék mutatója az EU átlaghoz viszonyítva a 2008-ban még 62 százalékos szinthez képest egy évvel később a 2006-os szint alá, 55 százalékra esett vissza, és a lassú kilábalás következtében a prognózisok 2010-ben további csökkenéssel számolnak. A felzárkózás egyelőre várat magára, az egy főre eső GDP mértéke mintegy 13 ezer euróra esett vissza a 2008-ban még 15,5 ezer eurós érték után. A felzárkózási folyamat ilyen mértékű visszaesése

súlyos gazdasági-társadalmi hatással van a szovjet időszak örökségeként egyébként is szegénység és egyenlőtlenségek jellemezte országban.

A 2004-es uniós csatlakozás komoly eredményeket hozott a litván munkaerőpiacon, és a munkanélküliségi ráta egészen 5,8 százalékra csökkent 2008-ra, míg a foglalkoztatási ráta 64,3 százalékra emelkedhetett. A fénykornak azonban – még ha remények szerint csak ideiglenesen is – de vége szakadt. A gazdasági visszaesés nagyon komoly hatással volt az ország munkaerőpiaci helyzetére. A munkanélküliség mértéke az egekbe szökött, 2009-ben elérve a 13,7 százalékot, és az Eurostat prognózisa a közeljövőben további növekedéssel számol: 2010-re 17 százalék fölé, 2011-re pedig 18 százalék fölé várva a munkanélküliségi mutató mértékét. A munkanélküliségi ráta a fiatalabb korosztály körében eléri a 30 százalékot, ami újabb kivándorlási hullám beindulásával fenyeget. 2001 és 2006 között közel 84 ezer fő hagyta el a 3 és fél milliós országot munkavállalás céljából. A fő célpont az Egyesült Királyság, Írország, Németország és Spanyolország volt. A kivándorlásnak pozitív fejleménye a külföldön dolgozók hazautalásai, ami azonban nem volt képes ellensúlyozni az ország fizetési mérlegének hiányát, és a litván munkaerőpiacon is súlyos szakképzett munkaerőhiányt idézett elő. A válság sújtotta Litvánia másik komoly problémája a társadalom elszegényedése, és az egyenlőtlenségek növekedése. A lakosság igen jelentős hányada (20%) – elsősorban a vidéki népesség – tartós szegénységben él, az Eurostat legfrissebb adatai szerint Litvánia az egyik olyan ország (Románia, Bulgária és Lettország mellett), ahol a szegénység kockázata a legnagyobb az Európai Unióban.

Ami az Európa-politikát illeti, a válság által (Lettország mellett) leginkább sújtott országgént Litvánia az elmúlt időszakban inkább követője, mint aktív alakítója volt az Európai Unió politikájának. A jelenlegi politikai elit ugyanakkor hosszú távú célokban gondolkodik, ennek jegyében Litvánia is megkezdte a felkészülést az elnökségi feladatokra. A litván elnökségre ugyan majd csak 2013-ban kerül sor, de az erre való készülési jegyében már most megszületett az a dokumentum, ami a litván prioritásokat foglalja össze. Ez definiálja azt, hogy Vilnius milyen Európai Unióban gondolkodik, és milyen irányban szeretné alakítani az integrációs folyamatot. A 2013-as Tanács-elnökségre készülő Litvánia, amely gyakorlatilag nemzetállami létének megerősítését látta megvalósulni az EU-tagsággal, a tagállamok egyenlő jogainak biztosítása mellett tör lándzsát és erős intézményekkel működő Uniót képzel el. Olyan Uniót, amely elérhető az állampolgárok számára, amely versenyképes, és amely a nemzetközi kapcsolatok egységes és meghatározó szereplője. Litvánia ezért nagyon nagy figyelmet szentel a mélyítésnek, különösen néhány meghatározott területen. A monetáris integráció (ezen belül is a minél előbbi litván euróövezeti tagság), a közös energiapolitika, illetve az egységes belső piac továbbfejlesztése azok a kiemelt területek, amelyeket hangsúlyosan kiemel a litván EU-politika.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

A többi balti államhoz hasonlóan Litvánia is gyors növekedési pályára állt az 1990-es évtized krízishelyzetein túljutva. A növekedés üteme 2003 és 2007 között átlagosan 8 százalék felett alakult, ami európai és világgazdasági összehasonlításban is kiemelkedő fejlődést biztosított az egyébként alacsony fejlettségi szintről induló országnak. A növekedés fő hajtóereje mindemellett a belső fogyasztás volt, ezzel összefüggésben gyors importbővülés jellemezte az országot. A térség egészére jellemző túlzott tőkekihelyezés tovább fűtötte a magánfogyasztást egyben pedig erősítette az importhajlandóságot. Az exportnövekedés ugyan dinamikusnak alakult, de a külkereskedelmi forgalom egyenlege továbbra is negatív maradt, annak mértéke 2007-re elérte a GDP 18,4 százalékát. Pótlólagos növekedési impulzusok származtak a privatizációval és zöldmezős beruházásokkal összefüggésben az országba érkező működőtőke áramlásból.

Az uniós csatlakozásból származó biztonságérzet csak tovább növelte a belső fogyasztás bővülésében is alapvető szerepet játszó pénzügyi tőke jelenlétét. A privatizáció lezajlása és a külföldi tőke érdeklődésének csökkenése mellett a hitelezés aggasztó méretűvé válásával az ország folyó fizetési mérleg hiánya korábban nem látott méreteket öltött. A folyó mérleg hiánya 2008-ban GDP-arányosan meghaladta a 14 százalékot, ami hozzájárult ahhoz, hogy a válságra különösen érzékenyen reagált a litván gazdaság.

Az elmúlt évek dinamikus növekedése és a felzárkózás töretlenül gyors üteme mellett számos negatív jelenség is jellemző volt a litván gazdaságra, amelyek már korábban is felhívták a figyelmet a litván fejlődési pálya sérülékenységére, a gazdasági növekedés fenntarthatóságának problémáira. Ilyen jelenség volt többek között a belső megtakarítások rendkívül alacsony szintje, ami a bővülő belső fogyasztás mellett jól jellemezte a lakosság fokozódó eladósodását, ezzel a gazdaság kitettségének egyre veszélyesebb szintjét (a fogyasztást a kedvező külső hitellehetőségek táplálták). A gazdaság szerkezeti problémáira utalt, hogy a termelékenység növekedésének szintje elmaradt a jövedelmek növekedésétől. A gyors gazdasági növekedéshez egyre bővülő külkereskedelmi és folyó fizetési mérleg hiány társult, ami rámutatott az ország exportképességének problémáira. A litván termékszerkezetben az alacsony hozzáadott-értékű áruk dominálnak, amelyeknek az értékesítési lehetőségei az utóbbi időben tapasztalható recessziós környezetben jelentősen beszűkültek. A kereskedelem földrajzi megoszlása is erős koncentrációt mutat, amelyben a baltiak egymás közötti forgalma volt a meghatározó – mindez megmagyarázza a párhuzamosan mozgó piacok visszaesése kapcsán összeomló külkereskedelmet.

A külföldi tőkemozgás szempontjából Litvánia soha nem tartozott a közép- és kelet-európai térség legkedveltebb célpontjai közé. Az egy főre eső külföldi tőke alig érte el 2008-ban a 320 eurót, ami az egyik legalacsonyabb érték a térségben. A litván gazdaság versenyképességét emellett kifejezetten rontotta a tőkebeáramlás sajátos szerkezete, hiszen az FDI jellemzően nem a jövőbeni exportkilátások javítására alkalmas területekre áramlott. Litvánia esetében a külföldi tőke elsősorban a szolgáltató ágazatokat (pénzügyi, kereskedelmi, illetve építőipari ágazatok) vette

célba, illetve kiemelkedő volt az ingatlanpiacra beáramló tőke nagysága. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy az ország érzékenyen reagáljon a válságra.

Litvánia – a többi balti államhoz hasonlóan – rögzített árfolyampolitikát folytatott az uniós csatlakozást megelőző időszakban, majd elsőként léptette be valutáját az európai árfolyam-mechanizmusba. A tagságot megelőző pénzügypolitika jól kifejezte azt a törekvést, hogy az ország a lehető legrövidebb időn belül tagja kíván lenni az eurózónának. Ebben a törekvésében jelentett óriási törést a 2006-os év, amikor Litvániának nem sikerült bevezetnie az eurót annak ellenére, hogy az ország ekkor már évek óta gyakorlatilag valamennyi konvergenciakritériumot teljesítette, az egyetlen inflációs mutató kivételével. Az uniós csatlakozást megelőzően alkalmazott feszes fiskális és monetáris politikai gazdaságpolitikai mix biztosította mind a közel egyensúlyi költségvetést, mind az egy ideig töretlen deflációs folyamatot is.

A megváltozott nemzetközi környezetben a hazai monetáris és fiskális folyamatok azonban eltérő pályára kezdtek állni. Az infláció eleinte lassú, majd később annál nagyobb ütemű növekedése következett be. A 2004-ben még 1,2 százalékos, 2005-ben 2,7, 2006-ban 3,8, majd 2007-ben már 5,8 százalékos inflációs mutató 2008-ban rekordszintre ugrott, elérve a 11,1 százalékot, ami 11 év óta az egyik legmagasabb érték. A pénzromlás kezelésére mindemellett csak csekély eszköz állt a litván gazdaságpolitika rendelkezésére a választott monetáris rezsim mellett. A nemzeti valuta jelentős mértékű felértékeltsége, a monetáris politika merevsége és a mozgáster ebből fakadó hiánya mind hozzájárultak a litván gazdaság sebezhetőségéhez, és súlyosbították a válságkezelés nehézségeit. Az is problémát okozott, hogy bár Litvánia nagyon sokáig még feszes fiskális politikát folytatott (az uniós csatlakozás évében még 1,5 százalékos GDP-arányos államháztartási hiány 2005 és 2006-ban 0,5, illetve 0,4 százalék volt), ám 2007-ben lazulás volt megfigyelhető, a hiány mértéke elérte az 1 százalékot. Litvánia válság idején mutatott sebezhetősége nagymértékben abból fakadt, hogy a fiskális politika elmulasztotta megadni a választ a makrogazdasági egyensúlytalanságokra, és mindvégig deficitcses maradt. Törekvések voltak ugyan a szabályozás szigorítására – ezt fémjelezte a 2007 novemberében elfogadott törvény a fiskális fegyelemlről, amely az egyensúlyközeli államháztartási egyenleget preferálja. Ennek ellenére a 2008-as hiány a GDP 3,3 százalékát tette ki, míg a 2009-es deficit már a Tízek körében (a lett mutató után) a második legnagyobbra: 8,9 százalékra duzzadt.

A litván gazdaság nagy előnye (például Magyarországgal vagy Lengyelországgal szemben), hogy az államadósság szintje rendkívül alacsony szinten maradt. A balti köztársaságok nem örökölték meg a szovjet államadósság arányos részét, így „tabula rasa”-val kezdhettek a transzformáció költséges feladatahoz. Az államadósság szintje 2004-ben 19,4 százaléka volt a bruttó hazai terméknek, és annak mértéke 2008-ban már csupán a GDP 15,6 százalékát érte el. Az adósság összetétele azonban már kevésbé ad okot optimizmusra, hiszen az államadósság 61,7 százaléka külföldi hitelezőkkel szembeni tartozás. A válságkezelés Litvániában jelentős külső forrásokból zajlik, 2009-re az államadósság – a korábbiakhoz képest – rekordmértéket öltött, elérve a GDP 29,3 százalékát. Mivel ez még mindig csak a

maastrichti kritérium fele, egyelőre nem a nagyságrend, hanem a trend jelenti a nagy kihívást Litvánia számára.

Összességében a fentiekből jól látszik, hogy a kereskedelmi és fizetési mérleg hiány, növekvő infláció, növekvő lakossági eladósodás és versenyképességi gyengeségek jellemezte fejlődési pálya Litvánia esetében is már a válságot megelőzően kifulladásra látszott, és valamiféle korrekcióra mindenképpen szükség lett volna az egyensúlytalanságok kezelésére. Ezeket a lépéseket végül a válság hatására külső körülmények kényszerítették ki.

A legnagyobb balti államban a belső kereslet és ingatlanpiaci-buborék gerjesztette gyors növekedési ütem fenntarthatatlannak bizonyult, és a növekedési lendület már a válságot megelőzően alábbhagyott. A 2008-ban már 2,8 százalékra mérséklődő növekedési ütem 2009-re drámai módon, 15 százalékkal esett vissza, és az ország gazdasági recesszióba zuhant. Előrejelzések szerint a kilábalás – éppen a gazdaság korábban elemzett szerkezeti gyengeségei, strukturális problémái miatt – rövid távon nem is lesz várható. A recesszió mérsékelten, de 2010 folyamán is fennmarad, a gazdaság 3,9 százalékkal esik majd vissza, és csak 2011-től lehet valamiféle pozitív növekedési ütemmel számolni Litvániában. A gazdasági mélyrepülés következtében a beruházások GDP-arányos mértéke csaknem felére esett vissza az egy évvel korábbi szinthez viszonyítva. A munkanélküliség szintje drámai mértékben megugrott (13,7 százalék 2009-ben), és a válságkezelés társadalmi és gazdasági terheivel összefüggésben a költségvetési egyenleg soha nem látott mértékű, közel 9 százalékos deficitet mutat. Ezzel párhuzamosan az államadósság mértéke is jelentősen megnőtt: a 2008-ban még 15,6 százalékos GDP-arányos szintről csaknem duplájára emelkedett. A válság, és az ennek hatására beszűkülő hitellehetőségek, valamint az import visszaesése mindemellett jelentős korrekciót kényszerítettek ki az ország folyó fizetési mérleg egyenlegében: a 2008-ban még közel 12 százalékos mérleghiány 2009-ben már a pozitív tartományban volt és 3,8 százalékos lett. Az infláció szintje is jelentős mértékben mérséklődni tudott, és a korábbi 11,1 százalék után 2009-re 4,2 százalékra csökkent.

A litván kormány már 2008 augusztusában határozott intézkedéseket léptetett életbe a gazdaság egyensúlytalanságainak kezelésére. 2008 végén takarékosági csomagot fogadtak el az államháztartásban jelentkező kedvezőtlen folyamatok megállítására. A program első elemei között volt a közkiadások és a közszféra béreinek mérséklése, az ÁFA-kulcsok növelése, egyben a pénzügyi szektor megerősítésére is történtek intézkedések. Az IMF delegációja Litvániában is járt 2008 decemberében, az országnak ugyanakkor, Lettországtól eltérően, nem volt szüksége azonnali hitelfelvételre. A kezdeti kormányzati intézkedéseket azonban – a valutatanácsos rendszer iránti bizalom megerősítése, illetve a gazdaság hitelességének visszaszerzése miatt – további takarékosági programnak kellett követnie. 2009 tavaszán a kormányellenes megmozdulások és tiltakozó akciók közepette újabb közel 1 milliárd euróval kurtították meg a közkiadásokat, amelynek keretében többek között csökkentették a közszférában dolgozók számát és bérét. Az adócsökkentés jegyében mérsékeltek a személyi jövedelemadó-kulcsokat, de 5 százalékponttal emelték a

vállalati nyereségadót és 1 százalékponttal az ÁFÁ-t. A gazdaságélénkítés jegyében a kis- és középvállalatok hitelfelvételének elősegítésére és beruházásainak előmozdítására történtek intézkedések, amelyre keretet az uniós strukturális alapok jelenthetnek. A kormány mindemellett elsősorban közép- és hosszú távú strukturális reformokra igyekszik fókuszálni, amelyek a gazdaság szerkezeti problémáira adhatnak választ. A szociális partnerekkel 2009 őszén megkezdett egyeztetések, és a kormány középtávú stratégiai kezdeményezése eredményeként nyugdíj- és szociális reformintézkedéseket léptettek életbe, 2010-től jelentősen megnyirbálva az ilyen jellegű juttatásokat, ugyanakkor figyelembe véve a leginkább veszélyeztetett szociális csoportok érdekeit. A fenti intézkedések végső soron hozzájárultak ahhoz, hogy az ország hitelessége helyreálljon, és a nemzetközi pénzpiacokon hitelt tudott felvenni mozgástere javításához. A kormányzat elkötelezettsége a hosszú távú reformok mellett javíthatják az ország helyzetét a gazdaság sérülékenysége, versenyképességi helyzete és mozgástere szempontjából. Mindez azonban azt is jelenti, hogy komoly lépéseket kell tenni az egészségügy, a szociális ellátás, illetve az oktatási rendszer reformja terén.

Összegzés

Az uniós tagság hatodik éve Litvániában a gazdaságpolitika kiütkeresésével, a válság teremtetten új kihívások megválaszolásával telt. Ezek a témák uralták a belpolitikát, a szociális és gazdasági, valamint az európai kérdéseket. A politikai erőviszonyokat Andrius Kubilius konzervatív kormánykoalíciójának sikerült stabilizálni, és a fellángoló társadalmi elégedetlenséget a köztársasági elnöki posztra választott Grybauskaitė segítségével képesek kezelni. A közös frontra annál is inkább szükség van, mivel Vilnius most komoly strukturális reformok előtt áll, amit csak hosszú távon gondolkodó, jövőorientált gazdaságpolitika képes megoldani. A mozgástér Litvániában most minden korábbinál szűkebb, de átfogó tervek vannak a gazdaság reformjára.

Románia

Novák Tamás

Politikai és társadalmi helyzetkép

A romániai reformokat 1990-től kezdődően a fokozatosság jellemezte. A makrogazdasági stabilizációs programokat rendre aláasta a szerkezeti reformok elmaradása, a gazdasági növekedés időszakait pedig hatástalanította a megugró magas infláció és makrogazdasági egyensúlytalanság. 2000 után fontos szerkezeti reformok valósultak meg, amelyek segítették a gazdaság stabilizálását, de továbbra is fennállt a túlfűtöttség veszélye. Románia 2007-ben lett az EU tagja, de az Európai Bizottság továbbra is fokozott figyelemmel kíséri, hogy az ország teljesíti-e a tagsággal járó és a csatlakozási szerződés záradékában rögzített kötelezettségeit olyan kulcsfontosságú területeken, mint az igazságszolgáltatás pártatlansága és a korrupció visszaszorítása. Az elmúlt három év politikai felfordulása – az államelnök elmozdításának kísérlete egyes parlamenti pártok által – a csatlakozással kapcsolatos reformok lelassulásához vezetett, különösen az igazságszolgáltatás terén.

A román politikai és társadalmi fejlődés EU-csatlakozás utáni időszakának története aligha érthető meg a korrupció mindent átható jelensége nélkül. A csatlakozás óta eltelt időszakban a román politikai élet lényegében „egy ügyűvé” vált, és mind a kormánypártok, mind pedig az ellenzék a másik felet vádolta korrupciógyanus üzemekkel. A vezető politikai erők korrupcióval kapcsolatos ellentétei vezettek a kormánykoalíció felbomlásához 2007 márciusában és jelentős összeütközést generáltak Traian Băsescu elnök és a miniszterelnök, Călin Popescu-Tăriceanu között. Mindössze 90 nappal az EU-csatlakozás után Băsescu elnök pártja kilépett Tăriceanu miniszterelnök kormánykoalíciójából, aki három miniszter menesztését követelte. A kormány így egyértelmű többség nélkül maradt, a miniszterelnök pedig kezdeményezte az elnök elmozdítását a parlamentben, és Băsescu elnököt 2007. április 19-én hatalommal való visszaélés és az alkotmány megsértése vádjával felfüggesztették pozíciójából. Ezt a határozatot az alkotmánybíróság is megerősítette. Băsescu azonban nem mondott le (amely esetben előrehozott elnökválasztások lettek volna), így az év májusában népszavazáson döntöttek arról, hogy hivatalban maradhat-e vagy sem. Az államelnöki hatásköröket, korlátozott és ideiglenes jelleggel, addig is átadta a parlament felsőháza, a szenátus elnökének. A népszavazáson bár a szavazóknak csak mintegy 44 százaléka jelent meg, de ezek nagy többsége (74,3%) államfői tisztségbe való visszahelyezése mellett döntött. (A román törvények egy népszavazás érvényességéhez nem követelnek meg minimum 50 százalékos szavazói részvételt.)

A következő jelentős megmérettetésen a 2008-as önkormányzati választáson polgármestereket, helyi tanácsosokat, illetve megyei tanácselnököket, megyei tanácsosokat választottak. A parlament elfogadta a kisebbségi magyarság számára hátrányos uninominális (egyéni választókerületi) szavazást, tehát a megyei tanácselnököket 2008-ban nem a megyei tanácsosok szavazták meg, hanem az állampolgárok választották meg egyetlen fordulóban. A polgármestereket és a helyi tanácsosokat csak 2012-től választják ezzel a módszerrel. A helyhatósági választásokon a legjobban a Szociáldemokrata Párt (PSD) szerepelt, amelyet a Demokratikus Liberális Párt (PD-L) és a Nemzeti Liberális Párt (PN-L) követett. A 2008. júniusi helyhatósági választásokon az ellenzéki szociáldemokraták ezzel jelentősen megerősödtek.

2008 novemberében került sor parlamenti választásokra, amelyek eredményeképpen Traian Băsescu államfő először a hozzá közel álló Theodor Stolojan pénzügyi és gazdasági szakembert bízta meg a kormányalakítással. A legtöbb szavazatot begyűjtő Szociáldemokrata Pártnak és a legtöbb mandátumot szerzett jobboldali Demokrata Liberális Pártnak vele azonban nem sikerült kormányt alakítani. Végül egy második politikus, Emil Boc alakította meg a koalíciós kormányt 2008 decemberében. Bár az RMDSZ szívesen részt vett volna a kormányban, a román pártok egy hosszabb időszak után végre nem kényszerültek a támogatására, így kihagyták. A korábban a kisebbségi kormány koalíciós partnereként közreműködő magyar párt ellenzékbe kényszerült. A 2009. végi elnökválasztás előtt a PD-L és a PSD között kiéleződött a feszültség, a szociáldemokrata miniszterek kiléptek a kormányból, így 45 napig kisebbségi kormány irányította Romániát. A kormányban egyedüli politikai erőként maradt liberális demokráta miniszterei átvettek egy-egy minisztériumot, amelyek a szociáldemokraták távozása után maradtak tárcavezető nélkül. Októberben a kormány megbukott, és a decemberben sorra került elnökválasztás – amely igen fordulatossá volt –, végül ismét Băsescu győzelmét hozta, ami után 2009. december 23-án a román parlament két házának együttes ülésén megszavazták Emil Boc demokrata-liberálisokból, az RMDSZ-ből, a függetlenekből és a nemzeti kisebbségekből álló kormánykoalícióját. Ezzel megnyílt az út a hatékonyabb válságkezelést, jelentős megszorításokat hozó gazdaságpolitikai program kidolgozása előtt, amit az IMF már hosszú hónapok óta sürgetett.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

Az egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson számított értéke a csatlakozási kérelem benyújtása előtti években Románia esetében az uniós átlag (EU27) mindössze egyharmada körül volt, a csatlakozást megelőző legutolsó (2006-os) év adata alapján viszont már meghaladta a 38 százalékot. Ezzel Bulgária mellett Románia a legfejletlenebb tagállamként kezdte meg uniós tagságát. A gazdasági növekedés üteme, amely az 1992-2002-es évek átlagában mindössze 0,7 százalék volt, 2006-ra már közel 8 százalékot ért el, 2007-ben meghaladta a 6 százalékot, 2008-ban pedig 7,3 százalékkal bővült a GDP. Ehhez képest 2009-ben – miközben az év során folyamatosan rendkívül optimista nyilatkozatok hangzottak el a gazdaságpolitika

irányítótól, miszerint talán még recesszió sem lesz Romániában – végül 7,1 százalékkal zuhant a bruttó hazai termék a válság évében.

Romániában az ezredfordulótól kezdve, miután mélyreható makrogazdasági reformokra került sor – és ehhez nagyon kedvező külső finanszírozási feltételeket biztosított a nemzetközi likviditásbőség –, a külföldön dolgozó körülbelül 2,3 millió román állampolgár hazautalásainak, valamint a külföldi tőkebefektetők bizalmának köszönhetően figyelemreméltó fejlődés indult el. A GDP dinamikus növekedési pályára állt, normalizálódott az infláció szintje, és a munkanélküliségi ráta is jelentősen mérséklődött. A költségvetés egyenlege nagymértékű javulás után alacsony hiányszint mellett fokozatosan stabilizálódott. A makrogazdasági mutatók közül lényegében egyedül a folyó fizetési mérleg tartós egyensúlyhiánya jelentett komoly kockázatot, amelyben a nagymértékű lakossági és vállalati devizaalapú hitelfelvétel mellett a külkereskedelmi termékforgalom rendkívül kedvezőtlen alakulása játszott szerepet. A hiány magas szintjét a lakosság fogyasztási célú kereslete mellett a 2000-es években egyre nagyobb mértékben befolyásolta a közvetlen külföldi befektetésekhez kapcsolódó beruházási javak iránti igény bővülése, ami a hosszabb távú növekedési kilátások szempontjából kedvező változást jelentett. A külföldi befektetések növekedése jól mutatta, hogy a transznacionális társaságok számára Románia egyre vonzóbb célpont, és tevékenységük bővülése a közép-európai országok kilencvenes években megtapasztalt viszonylag gyors világgazdasági integrálódási folyamatának megismétlődését eredményezheti. A gyors gazdasági növekedés jelentős strukturális változásokhoz vezetett (elsősorban a külföldi beruházásoknak köszönhetően), aminek egyik eredménye az volt, hogy az export nagyobb ütemben bővült, mint a behozatal, a versenyképesség nőtt (mindezek ellenére ebben az időszakban a külkereskedelemben egyenlege rendkívül kedvezőtlen volt). Annak ellenére, hogy a növekedés meghatározó tényezője a háztartások fogyasztásának jelentős bővülése lett, a bruttó állótőke-felhalmozás is erőteljes volt, a 2000-es évek közepére megközelítve a GDP 30 százalékát.

Ez a kedvező feltételrendszer a világgazdasági válság és a folyó fizetési mérleg miatti sebezhetőség, valamint a 2008-as választáshoz kapcsolódó költségvetési költsékezés miatt 2008 utolsó negyedévétől drámai módon megváltozott. Románia a közép-európai térség egyik, külső finanszírozás szempontjából leginkább kockázatos országává vált, emellett a korábbi évek gyors növekedése által elfedett strukturális problémák is fokozatosan felszínre kerültek. 2008-ban 16,5 százalékkal nőtt a külföldi tartozások mértéke (különösen a vállalati és a háztartási szektor hitelfelvételi boomjának következtében), a bérek 24 százalékkal, a fogyasztás pedig 23 százalékkal emelkedett, és ezzel Románia uniós rekordot döntött.

A pénzügyi piacok értékítélete a külső finanszírozásra valamilyen okból rászoruló országok esetében meghatározó jelentőségű, ez alapvetően behatárolja, hogy egy adott gazdaság a nemzetközi pénzügyi kockázatkerülés idején hozzájut-e azokhoz a külső forrásokhoz, amelyek a gazdaság normál működéséhez (vagy a korábbi növekedési pálya által kialakított folyamatok fenntartásához) szükségesek. Románia

esetében a külső finanszírozás követelménye a magas folyó fizetési mérleg hiányból eredt, amely 2008 végén a GDP arányában meghaladta a 12 százalékot.

A hiány finanszírozásának korábban alkalmazott eszközei 2009-ben a világgazdaság egészében jelentősen beszűkültek. Egyrészt a nemzetközi magántőke áramlás lelassult, és egyre nehezebbé vált, különösen a piacok által negatív kilátásokkal értékelte országok számára, így Romániában is. A tőkeáramlason belül az is problematikus, hogy a nem adóssággeneráló források (például a közvetlen külföldi beruházások és a külföldön dolgozók hazautalása) jelentősen mérséklődnek: 2009-ben az FDI mintegy a felére esett vissza a 2008-as értékhez képest. Ez a helyzet egyértelműen arra utal, hogy az ország külső finanszírozhatóságának megőrzése jelentős alkalmazkodást kényszerít ki, aminek eszköze a folyó fizetési mérleg hiányának csökkenése. Ez azonban – mivel a mérleghiány jelentős szerepet töltött be a nagyon gyors gazdasági növekedés fenntartásában – drasztikus visszaesés mellett következhet csak be (a recesszió jellegében több szempontból is a balti országok esetéhez hasonlítható).

További komoly problémát jelent, hogy az államháztartás hiánya a több évnyi igen kedvező alakulása után pontosan akkor kezdett drámai mértékben romlani, amikor a makrogazdasági mutatók, a fundamentumok növekvő mértékben befolyásolják egy ország kockázati megítélését. 2008-ban, miközben a GDP 7 százaléka fölött bővült, és a költségvetés bevételei majdnem 30 százalékkal emelkedtek, addig az államháztartás hiánya a 2007-es szint több mint duplájára, a GDP 5,4 százalékára nőtt. Mivel Románia nem tagja az eurózónának, ezért a külső finanszírozás kettős szorítása (a költségvetési hiányé, és a folyó fizetési mérleg hiányé) növekvő, és hamarosan kezelhetetlen külső pénzügyi sebezhetőséget okozott Románia számára.

2008 szeptembere óta az ország folyamatosan és megállíthatatlanul süllyed a gazdasági válságban. A növekedés előfeltételét jelentő külső tőkebeáramlás leállításához kötődő azonnali gazdasági válságot a lej érőtjes leértékelődése elkerülhetővé tette (2008 szeptemberétől 2009. március közepéig a román lej 23 százalékot veszített értékéből az euróval szemben), de már jelezte, hogy a nemzetközi pénzügyi bizonytalanság fennmaradása esetén Románia finanszírozása hosszabb távon nem lesz lehetséges.

A válság mélységét jól mutatja az ipari termelés és a külkereskedelmi forgalom visszaesésének mértéke. A vállalatok, különösen a nagy exportorientált külföldi cégek leányvállalatai rövidített munkarendben üzemelnek, és a munkanélküliek száma 2008 decemberétől havonta több mint 50 ezer fővel növekedett. A kkv-k nagyszámban állították le adósságaik és egyéb kötelezettségeik fizetését, és 2010 során tömeges csődökre kell számítani körükben. A gazdasági nehézségek mélyülésének eddig eltelt időszakában már jelentkeztek a társadalmi problémák is, a munkanélküliség további jelentős emelkedésére lehet számítani a következő hónapokban is, és a helyzetet jelentősen ronthatja, ha a külföldön dolgozó románok tömegesen kényszerülnek hazatérésre. A munkanélküliség 2009-ben megközelítette a 7 százalékot, és az év végén hivatalba lépett kormány intézkedéseiben – amelyek között fontos

szerepet tölt be az állami szféra jelentős karcsúsítása –, az állástalanok aránya továbbra is növekedni fog.

A 2008 végén hivatalba lépett kormány a megváltozott gazdasági környezetben fenntarthatatlan fiskális és folyó fizetési mérleg pozícióval szembesült. Ebből a helyzetből az ország a kiutat két irányban kereste. Egyrészt a magyarhoz hasonló nemzetközi pénzügyi segítség révén (IMF, Világbank és EU közös források), az ország egy 20 milliárd eurós hitelcsomaghoz jutott, amely a csődtől mentette meg az Unió második legnagyobb új tagállamát. Másrészt, a költségvetés átalakítása és válságkezelő csomag(ok) révén igyekeztek enyhíteni a válság kedvezőtlen hatásain. A 2009-es év válságkezelő intézkedései kapcsán azonban összességében egyértelműen megállapítható, hogy a román kormányzat nem tudott, vagy nem akart szembenézni a krízis komolyságával, és ennek megfelelően halogatót taktikát folytatott, abban reménykedve, hogy drasztikus megszorítások nélkül elvonulnak majd a válság hullámai. Ennek következtében a megtett lépések mindig megkésették voltak, és a döntéshozók csak utólag próbáltak reagálni a már bekövetkezett jelenségekre.

A kormányzat 2009. február 20-án fogadta el a költségvetést, amely irreális előfeltételezések alapján készült, különösen ami a növekedést, és ebből adódóan a költségvetési hiány nagyságát illeti. Emellett a költségvetés a válság hatásainak enyhítésére is jelentős forrásokat különített el. Ez a büdzsé néhány hét alatt összeomlott. Ennek elismerése – vagyis a teljesen téves makrogazdasági előrejelzés, illetve a költségvetés realitásoktól való elrugaszkodása – az IMF-el való gyors megállapodáshoz vezetett, amely lehetővé tette az ország külső finanszírozhatóságának fenntartását. A Nemzetközi Valutaalappal és az Európai Bizottsággal kötött megállapodás négy feltételt szabott meg Románia számára: a költségvetési jövedelmek és költségek kiigazítását, az egységes bérezési törvények kidolgozását, az adóügyi felelősséget és a nyugdíjrendszer reformját. 2009 áprilisában az IMF-el kötött hitelegezmény nyomán a román kormány költségvetési módosítást hajtott végre: az eredetileg 2,5 százalékos növekedésre épülő büdzsét négy százalékos csökkenésre számító költségvetéssé alakította, aminek a realitását már az első negyedéves 6,4 százalékos GDP-zuhanás megkérdőjelezte.

A nyilvánvalóan ismét megalapozatlan növekedési várakozások és a kapcsolódó költségvetési hiány fenntarthatatlansága a nyár folyamán világossá vált. A GDP a második negyedévben 8,8 százalékkal esett vissza az egy évvel korábbi szinthez képest. Az egyre romló növekedési és egyensúlyi keretek következtében a hitelezők, élükön az IMF-el hozzájárultak, hogy a 2009-es költségvetési hiánya a GDP 7,3 százalékára emelkedjen (a tényleges deficit 8,3 százalék lett), hozzáátéve, hogy ez a szint is csak a GDP közel 1 százalékára rúgó költségvetési megszorítás mellett érhető el, és a hiány 2010-ben is 6 százalék körül fog alakulni. Ezzel párhuzamosan több nagy nemzetközi bank bejelentette, hogy romániai leánybankjaik egyelőre nem fogják csökkenteni tevékenységüket, és ez a lépés alapvető fontosságú volt az ország pénzügyi szektorának stabilitásával összefüggésben.

A román kormány tervei a költségvetés kordában tartására és a gazdaság élénkítésére a parlamenti többség őszi megszüntét követően komolytalanná váltak. Az új kormány, amely 2009. december 23-án lépett hivatalba, az IMF hitel feltételeinek teljesítése érdekében jelentős megszorításokat tartalmazó költségvetési tervet nyújtott be a parlamentnek, amelyet az 2010. január közepén elfogadott. A hiánycél teljesítése egybekel mellett százezres nagyságrendű leépítést tesz szükségessé a közszférában.

Összegzés

A román kormány 2009 elején irreális programot dolgozott ki a válság kezelésére, a februárban készült makrogazdasági előrejelzés áprilisa radikálisan módosult, a 2009-es 2,6 százalékos gazdasági növekedési prognózis 4 százalékos GDP-csökkenésre változott, a tényleges recesszió pedig 7,8 százalékos volt. Emiatt megalapozatlanok és teljesíthetetlenek voltak a relatív egyensúly biztosítására és a válság hatásainak mérséklésére irányuló költségvetési elképzelések. Ezt a hitelességi kérdést is próbálta orvosolni az, hogy a román kormány erőteljesen lobbizott a magyarhoz hasonló jelentős nemzetközi hitel megszerzése mellett.

A kormány a költségvetési bevételek egyidejű növelésével és a kiadások mérséklésével igyekezett 2009 tavaszán az államháztartás egyenlegén javítani (nagyjából egyensúlyt tartva a két intézkedéstípus között, mivel a bevételeket a GDP 1,5 százalékával tervezték bővíteni, míg a kiadásokat a GDP 1,3 százalékával szándékoztak lefaragni). A szociális jelegű problémák enyhítésére relatíve kisebb hangsúlyt helyeztek. Ezek az elképzelések azonban nagyon gyorsan módosultak, és májustól már a közalkalmazotti bérek befagyasztásával kapcsolatos kérdések kerültek előtérbe (jelentős sztrájkfenyegetés mellett), valamint adóemelésre is sor került a vállalati szférában. Végül azonban nem maradt más megoldás, mint a hiánycél drasztikus felemelése, ami mellett azonban újabb költségvetési szigorításokra volt szükség. Úgy tűnt azonban, hogy a román kormányzat továbbra is „megúszni” akarja a válság kezelését: ameddig lehet, növelni a hiányt és hozzáférni a nemzetközi szervezetek hiteleihez, hogy aztán a remélhetően meginduló gazdasági növekedésnek köszönhetően „magától” javuljanak a mutatók. Összességében az egész költségvetés és intézkedéscsomag alapfeltétele az IMF/EU hitel-megállapodás tető alá hozása volt, és ez is csak arra elegendő, hogy az ország külső finanszírozhatóságát biztosítsa.

A 2010-es költségvetés a közalkalmazotti bérek és a nyugdíjak növelését nem teszi lehetővé, illetve az állami kiadások szintjét jelentősen visszafogja. A költségvetés elfogadása és a nemzetközi hitelezők Romániával szembeni javuló várakozásai miatt a hazai fizetőeszköz fokozatosan erősödni kezdett 2010-ben, és a külföldi hitel következő részletét az év első negyedében átutalták Romániának. Mindez aligha elégséges azonban ahhoz, hogy az országban ismét gyors gazdasági növekedésre kerüljön sor. Szükség van a konvergencia folytatódására, de az egyensúly megőrzése mellett – vagyis a jövőben valószínűleg kisebb tere lesz a folyó fizetési mérleg hiányra alapozott növekedési modellnek. Kérdés, hogy kialakítható-e egy olyan új

gazdaságfejlesztési modell, amely képes jelentősen visszafogni a korrupciót, növelni a foglalkoztatottságot, és ezzel párhuzamosan erősíteni az export versenyképességét.

Bulgária

Szemlér Tamás

Politikai és társadalmi helyzetkép

A 2005-ben nagykoalíció élén hatalomra került, a szocialista Szergej Sztanisev vezette kormány támogatottsága 2008-2009-re jelentősen meggyengült. Ebben közrejátszott az, hogy a kormány lényegében nem tudott (számos kritikus szemlélő szerint nem is akart) mit kezdeni az egyre súlyosbodó korrupcióval. Az EU-támogatások egy részének befagyasztása nyomán az is kézzelfoghatóvá vált, hogy ez a probléma jelentősen behatárolhatja Bulgária lehetőségeit az európai integrációból elérhető előnyök kihasználására. Az elégedetlenség, amelyet az orosz-ukrán gázvita kapcsán előállt helyzet – Bulgária nyilvánvaló kiszolgáltatottsága, és fűtés híján emberek százezreinek fagyoskodása – tovább erősített, 2009 elején utcai zavargásokba is torkollott.

Ebben a helyzetben különösen súlyosan érintette a bolgár kormány pozícióját a világméretű gazdasági és pénzügyi válság. A Sztanisev-kabinet 2009 elején látványos gazdaságpolitikai csomagot fogadott el („Sztanisev-terv”), amely elsősorban infrastruktúra-fejlesztésre alapozva, pótlólagos források bevonásával lett volna hivatott a válság hatásait csökkenteni. Tekintettel arra, hogy Bulgáriában ekkor alig néhány hónap volt hátra az EP-, majd a nemzeti parlamenti választásokig, a Sztanisev-terv valójában legalább annyira volt felfogható választási programnak, mint fejlesztési koncepciónak; megvalósíthatóságában már közzététele időpontjában sokan kételkedtek. Ráadásul az is egyre nyilvánvalóbb volt a közvéleménykutatásokból, hogy a kormányátalakítás, a meghirdetett reformok, a korrupcióellenes harc ígérete ellenére a választások után kormányváltás fog következni.

Szűk egy hónappal a nemzeti parlamenti választások előtt került sor Bulgáriában az Európai Parlament képviselőinek megválasztására a következő öt éves időszakra. A 2009. június 7-én megtartott választások eredményeként a Bulgária számára rendelkezésre álló 17 képviselői helyből öt jutott a jobb-közép GERB (Polgárok Bulgária Európai Fejlődéséért), négy a szocialista Koalíció Bulgáriáért, három a liberális Mozgalom a Jogokért és a Szabadságokért, kettő-kettő a radikális Támadás Nemzeti Unió, illetve a liberális Nemzeti Mozgalom a Stabilitásért és a Haladásért, egy pedig a jobboldali Kék Koalíció képviselőinek. A balkáni ország így 2009 decemberétől 18 mandátumra jogosult (a végső döntés az új EP-képviselőről 2010 júniusában várható). Összességében az eredmény nem jelentett drámai változást a korábbiakhoz képest: a GERB által delegált EP-képviselők száma változatlan maradt, míg a többiek esetében is legfeljebb plusz-mínusz egy hely volt a változás (igaz, ez a

Kék Koalíció esetében azt jelentette, hogy 2009-től egy újabb bolgár politikai csoport is képviselteti magát az EP-ben).

Az EP-választáson a részvétel 37,5 százalékos volt, ami jelentősen (közel tíz százalékponttal) meghaladta az első bulgáriai EP-választás részvételi arányát (2007 májusában a szavazási hajlandóság 28,6 százalékos volt). Első ránézésre meglepőnek tűnhet a részvételi arány ilyen alakulása, azonban tudni kell, hogy a 2009. júniusi EP-választások lényegében a szűk egy hónappal későbbre kiírt nemzeti parlamenti választások „főpróbáját” jelentették Bulgáriában. Minden bizonnyal ez a tény, illetve az emiatt már teljes erővel zajló kampány is hozzájárult a (viszonylag) magas választói részvételhez.

A bolgár belpolitika legjelentősebb eseményét 2009-ben a törvényhozási választások jelentették. A 2009 júniusában 60,2 százalékos választói részvételi arány mellett lebonyolított választások eredményeként – az előzetes várakozásoknak megfelelően – a korábbi kormány távozni kényszerült a hatalomból.

A júniusi választásokat a jobboldali GERB nyerte, és a párt prominens alakja, a szófiai főpolgármester (korábban pedig biztonsági cége élén többek között Todor Zsivkov, majd Szimeon Szakszkoburggotszki védelméért felelős) Bojko Boriszov vezetésével alakult meg az új kormány. A GERB a szavazatok csaknem 40 százalékát elnyerve a 240 parlamenti helyből 116-ot szerzett meg. Bojko Boriszov vezetésével a választásokat követően kisebbségi kormány alakult; a szófiai főpolgármesteri székben Boriszovot (négy hónapos átmeneti időszakot követően, amely idő alatt Minko Gerdzsikov látta el a főpolgármesteri feladatokat) a 2009 novemberében megtartott választás eredményeként a szintén a GERB színeiben induló Jordana Fandakova követte – ő az első nő a bolgár főváros vezetőinek sorában.

2009-ben Bulgária Rumjana Zseleva, a nyáron megalakult kormány külügyminisztere személyében új jelöltet ajánlott az Európai Bizottságba. A nemzetközi együttműködés, humanitárius segély és válságkezelés portfólió kezelésére kismemelt bolgár jelölt azonban 2010 januárjában visszalépésre kényszerült. A visszalépés részben a jelöltnak az EP-ben történt meghallgatáson nyújtott, több képviselő számára nem meggyőző teljesítményének következménye volt, de ennél is fontosabb problémát jelentett az a vád, miszerint Zseleva korábbi és aktuális vagyonnyilatkozatában is elhallgatta egy tanácsadó cégben lévő tulajdonjogát. Hosszas vita után az EP jogi szolgálata a friss vagyonnyilatkozatban nem talált kifogásolnivalót, de a 2007-es (Zseleva EP-képviselővé választása kapcsán szükségessé vált) vagyonnyilatkozat ügyében nem sikerült egyértelmű álláspontra jutnia.

A botrány kirobbanását követően Zseleva lemondott biztosi jelöltségéről (valamint a külügyministeri posztról is); Bulgária új jelöltje, majd a sikeres EP-meghallgatást követően új európai biztosa az eddig a Világbank egyik alelnöki tisztségét betöltő Krisztalina Georgieva lett.

Makrogazdasági folyamatok és válságkezelés

A 2008-ban kezdődött pénzügyi és gazdasági világválságot megelőző években a bolgár gazdaság dinamikus növekedést mutatott. A 2004 és 2008 között minden évben 6 százaléktól feletti reál GDP-bővülés igen kedvező trendje azonban a válság hatására megtorpant. Az Eurostat adatai alapján a GDP a 2009-es évben 5 százalékkal esett vissza, és a várakozások szerint éves szinten 2010 sem hozza még meg a fellendülést (ebben az évben ugyanis -1,1 százalékos GDP-változás várható). A visszaesés hatására mintegy másfél százalékponttal csökkent a foglalkoztatási ráta (62,6 százalékra), illetve érezhetően emelkedett a munkanélküliség: az állástanulók aránya a 2008-as 5,6 százalékról 2009 végére 6,8 százalékra nőtt.

A válság Bulgáriában is a pénzügyi szektort érte el elsőként, majd a hitelkínálat drasztikus szűkülésén keresztül gyorsan tovaterjedt a gazdaság egészére. A 2009-es gazdasági híradások Bulgáriában is javarészt gyárbezárásokról, elbocsátásokról szóltak, még hozzá olyan szektorokban is, amelyek húzóágazatnak számítottak. Kiugró példája ennek a turizmus: a bolgár tengerparton már 2009 első hónapjaiban mintegy 100-120 szálloda várt vendégre. A „Kapital” című bolgár gazdasági hetilap 2009 márciusának elején az ingatlanpiac összeomlásáról írt; e hír jelentőségét akkor értékelhetjük igazán, ha tudjuk, hogy az InvestBulgaria beruházásöztönző ügynökség adatai szerint Bulgáriában 1998 és 2007 között a külföldi beruházások 21 százaléka áramlott az ingatlanszektorba.

A válság következményeinek vizsgálatakor látni kell, hogy a bolgár gazdaság korábbi növekedésének egyik kulcstényezője volt a külföldi tőke nagymértékű (2001 és 2008 között összesen mintegy 28 milliárd eurónyi) beáramlása. A külföldi tőke kiemelten fontos szerepe azonban komoly kockázatot is hordoz magában: a külföldi befektetőktől és a globális gazdasági folyamatoktól való nagyfokú közvetlen függés, valamint a duális gazdaság kialakulásának veszélyét.

A válság nyomán e kockázatok a bolgár gazdaság számos területén jól érzékelhető realitássá váltak. 2009-ben nemcsak az országba beáramló külföldi beruházások értéke esett vissza, hanem az összes beruházás GDP-hez mért aránya is érezhetően csökkent (a 2008-as 33,4 százalékról 24,8 százalékra). Ugyanakkor az egy foglalkoztatottra jutó termelékenység az EU átlagához viszonyítva nem változott (mindkét évben mintegy 37 százalékos volt), azonban az egységnyi munkaerő költsége növekedése jelentősen felgyorsult: az emelkedés mértéke 2008-ban 4,3 százalékos, 2009-ben pedig 6 százalékos volt.

A fentiek, illetve általában a válság kapcsán, a külkereskedelem terén felő volt, hogy a bolgár gazdaság nyitottsága, a külföldi – kereskedelmi és befektető – partnerektől való függése, illetve a már a válság előtt is a GDP 30 százalékát közelítő külkereskedelmi hiány – a válság következtében beszűkült exportpiacok mellett – súlyos problémákat okoz. A 2009-es adatok alapján azonban megállapítható, hogy e tekintetben a helyzet jelentősen javult: a külkereskedelem összvolume jelentősen

csökkent, miközben az export visszaesése összességében kisebb mértékű volt, mint az importé. A tendencia tartósságát csak a válság elmúltával lehet megítélni, egyelőre azonban biztos, hogy a külkereskedelmi egyenleg – és ennek következtében a folyó fizetési mérleg – javulása a válság egyik kedvező mellékhatásaként jelentkezik Bulgáriában. Itt igen komoly mértékű javulásról van szó: a folyó fizetési mérleg GDP-arányos egyenlege a 2008-as -24,2 százalékról 2009-re -9,5 százalékra esett vissza – ez utóbbi értéknél alacsonyabbat utoljára 2004-ben regisztráltak Bulgáriában.

A válsággal való szembenézéshez Bulgáriának a térség legtöbb országánál kedvezőbb kiinduló helyzetet biztosított az a tény, hogy az államháztartás egyenlege a válságot megelőző időszakban évek óta többletet mutatott (ez még a 2008-as évre is igaz volt). A válság nyomán 2009-ben a szufficit megszűnt, a hiány – ami 2009-ben a GDP 3,9 százalékát tette ki – nemzetközi, illetve uniós összehasonlításban még mindig (a válság körülményei között pedig különösen) viszonylag kedvező mértékű.

A válság elhúzódása esetén nem kizárhatók olyan feszültségek, amelyek a jelenleginél nehezebbé teszik a valutatanács rendszerében működő árfolyampolitika fenntartását. Éppen ezért továbbra is szigorú rendet kell tartani az államháztartásban. Ezt a felismerést tükrözte az a tény, hogy 2009-re a júniusi választások ellenére sem született választási költségvetés, és a voksolás után megalakult bolgár kormány is egyértelműen elkötelezte magát a fiskális fegyelem mellett. Bár a deficit így sem volt elkerülhető, annak jelenlegi mértéke még kezelhető.

A hiány következtében valamelyest növekedett az államadósság/GDP-arány, de a 2009-es 14,8 százalékos szint még mindig igen alacsony, a maastrichti 60 százalékos küszöb alig egynegyede. Ugyancsak pozitív fejlemény volt a maastrichti kritériumok fényében az infláció jelentős csökkenése 2009-ben: a kiugróan magas 2008-as 12 százalékos szintet követően 2009-ben az éves fogyasztói árindex 2,5 százalékra esett vissza. A viszonylag kedvező makrogazdasági trendeket a hosszú távú kamatok alacsony szintje is tükrözi; ugyanakkor itt megemlítendő, hogy ezt az eredményt a valutatanácsi rendszer alkalmazásával érték el.

Bulgáriában 2009 elején két rendkívüli esemény tovább nehezítette a válság nyomán kialakult helyzetet. Az egyik a már említett orosz-ukrán gázvita következtében előállt energiahiány volt: kielégítő tartalékok híján számos üzemet kellett leállítani; a leállás okozta kiesés is hozzájárult a GDP csökkenéséhez. Nem sokkal a gázválság elmúltát követően a görög gazdálkodóknak a határátkelőket elzáró blokádja jelentett újabb nehézséget: a demonstráció következtében fontos kereskedelmi útvonalak váltak használhatatlanná.

Nem könnyítette Bulgária helyzetét az sem, hogy az EU-támogatások kezelésének problémái miatt Brüsszel e források egy részét még 2008 közepén felfüggesztette, és az azóta megszületett értékelések szerint a helyzetben nem következett be valódi áttörés. Az EU-források alacsony fokú, illetve megkérdőjelezhető hatékonyságú felhasználása 2009-ben tovább szűkítette Bulgária mozgásterét.

Mindemellett az év közepéig hivatalban lévő Sztanisev-kormány 2009. január 30-án egy nagyszabású válságkezelő csomagot hozott nyilvánosságra (a már említett Sztanisev-tervet). A tervben vázolt kormányzati intézkedések középpontjában az infrastruktúra-fejlesztő programok álltak. Miközben – az akkor még szufficités költségvetésnek, illetve a jelentős készpénztartalékoknak köszönhetően – a terv nem feltétlenül tűnt irreálisnak, a felvázolt program – ahogy azt korábban említettük – nyilvánvalóan már a választóknak szóló kommunikáció eszköze is volt. 2009 első hónapjaiban a terv megvalósítása több területen is megindult; kiemelendő ezek közül a Bolgár Fejlesztési Bank tevékenységének beindítása. Ugyanakkor az idő előrehaladtával a lendület csökkent, majd a kormányváltással a Sztanisev-terv – immár nemcsak a gazdasági, hanem a politikai kényszer miatt is – eltűnt a sülyesztőben. A jelenlegi kormány a mutatók romlásával nem gondolhat látványos fejlesztési tervekre. Ugyanakkor a szervezett bűnözés és a korrupció ellen meghirdetett, időnként látványos akciókban megmutatkozó küzdelem esetleges sikerei javíthatják az emberek közérzetét, illetve hozzájárulhatnak Bulgária kedvezőbb – nem utolsósorban uniós – megítéléséhez. Ez utóbbi szempont az EU-s fejlesztési támogatások hozzáférhetősége szempontjából kulcsfontosságú lehet.

Összegzés

Bulgáriában 2009 a politikai irányváltás éve volt. Az országot a gazdasági és pénzügyi világválság hatásai mellett más megrázkódtatások is érték, amelyek mind a gazdasági, mind a politikai életben nyomot hagytak. Az ország nyitottsága, a nemzetközi folyamatokkal szembeni nagyfokú védtelensége mindenki számára nyilvánvalóvá vált; a megrázkódtatások fokozták a társadalom nagy részének elégedetlenségét az országban uralkodó viszonyokkal szemben, és hozzájárultak a kormányváltáshoz. A politikai változás ellenére 2009 nem hozott áttörést Bulgária integrációs teljesítményében. Nagy kérdés, mennyire sikerül valóra váltani a választások előtt a korrupció drasztikus letörésére tett ígéreteket, és ezzel párhuzamosan sikerül-e megteremteni – ráadásul jelenleg igen kedvezőtlen nemzetközi gazdasági környezetben – a bolgár gazdaság felzárkózásához szükséges alapvető feltételeket. Az EU-csatlakozás révén az ország számára megnyílt lehetőségek továbbra is adottak, hatékony kihasználásuk viszont még várat magára.

Összefoglaló

Túry Gábor – Vida Krisztina

Az Egyesült Államok jelzáloghitel piacának összeomlása, majd ennek romboló hatása 2008 őszén Európára is áterjedt. A pénzpiacokat megrengető, hitelszűkét és súlyos reálgazdasági visszaesést eredményező válság jelentős hatással volt arra a közép-európai térségre, amelyben a pénzügyi szolgáltatások és az egyéb működőtőke-befektetések elsődleges forrása – mintegy háromnegyede – Nyugat-Európa. A térség országai számára a nemzetközi méretűvé duzzadt pénzügyi és gazdasági válság következményeit tovább mélyítette, hogy a régió gazdasága a külső piacoknak nagymértékben kitett. Az uniós tagállamok a Tízek esetében a teljes exportból mintegy 60-85 százalék között részesednek, és az importfüggőség is jelentős mértékű.

A sorrendben ötödik Monitoring jelentésben már nem csupán a tíz új tagállam közismert heterogenitása domborodik ki, de szembeötlő az is, hogy a válság eltérő mértékben hatott ezekre az országokra, és ennek megfelelően a krízisre adott válaszok is különböznek egymástól. A Tízek között a 2009-es évre vonatkozóan találunk kétszámjegyű, illetve egyszámjegyű (ezen belül is különböző mértékű) visszaesést, valamint egy esetben növekedést is. A válságkezelés tekintetében még az a korábban sematikus felvázolt csoportosítás sem állja meg a helyét, amely a térségen belül egy *balti*, egy *Szlovéniával* kiegészülő *visegrádi*, és a *Romániából* és *Bulgáriából* álló *balkáni* csoportot azonosított be. A válság közepette az újak között három ország bizonyult a leggyengébbnek, és szorult az EU által – a Valutaalappal és a Világbankkal közösen – nyújtott ún. fizetési mérleg támogatásra: *Magyarország*, *Lettország* és *Románia*. A másik oldalon található ugyanakkor az az *Észtország*, *Lengyelország* és *Csehország*, amelyek az egyik bajbajutott ország (*Lettország*) hitelezőiként csatlakoztak a nagy mentőöveket nyújtó nemzetközi intézményekhez. Ugyanakkor ez utóbbi országok között is igen jelentős eltérések tapasztalhatók a válság hatásait illetően.

Az alábbiakban – a hagyományokhoz híven – a tíz új tagállamot először **politikai** szempontból tesszük mérlegre (mind uniós, mind hazai szinten), majd pedig – a válság kontextusában – a **társadalmi**, és a **makrogazdasági** folyamatokat vizsgáljuk röviden, illetve összegezzük a **válság kezelése** érdekében általuk alkalmazott főbb intézkedéseket.

Ami az újaknak az **Európai Unió működésében betöltött szerepét** illeti, megállapítható, hogy az elmúlt évek alatt ezek az országok jól beilleszkedtek az intézményi és döntéshozatali mechanizmusokba. A Tízek alapvetően a döntések fő irányvonalához kapcsolhatók, ugyanakkor (egyelőre?) nem jellemző rájuk az

integráció fejlődésének markáns befolyásolása, de a folyamatok látványos blokkolása sem. Kivételes esetek azért előfordulnak. A kreatív befolyásolásra példa lehet a körvonalazódó – és várhatóan a *magyar* Tanács-elnökség idejére elkészülő – Európai Duna Stratégia, vagy a *Lengyelország* által kezdeményezett (végül *lengyel*-svéd javaslatként előterjesztett) és a Tizek által felkarolt Keleti Partnerség. A blokkolásra közismert példa a Lisszaboni Szerződés *Csehországnak* köszönhető késői ratifikációja (az államelnök utolsóként, és csak további, utólagos feltételekkel volt hajlandó jóváhagyni a dokumentumot), valamint *Szlovénia* magatartása a horvát csatlakozási folyamattal kapcsolatban (a *szlovén*-horvát határvíta miatt Ljubljana jelentősen lelassította az EU-horvát tárgyalásokat).

Az újak uniós politikai súlyát és szerepét növeli, hogy 2009 nyarától a néppárti Jerzy Buzek személyében az Európai Parlamentnek *lengyel* elnöke van, valamint hogy már túl vagyunk egy sikeres *szlovén* és egy megfelelően menedzselte *cseh* elnökségen. *Csehország* 2009. január 1-jétől hat hónapon át töltötte be az EU soros elnöki tisztségét. Az alaposan előkészített *cseh* elnökség legfontosabb céljait a válság hamarosan felülírta, hiszen a másfél évvel korábban kidolgozott célkitűzések mindegyike háttérbe szorult a 2008 második felében kialakult világpolitikai és világgazdasági események hatására. Az eredetileg három „E”-ként említett „Economy, Energy, Europe in the world” (vagyis gazdaság, energia és Európa mint globális szereplő) prioritásokból csakhamar három „G” lett. A gázai helyzet, a gáz és a globális válság problémája nem csupán uniós ügy volt, hanem egyik-másik önmagában is igen komolyan érintette az egyes tagállamokat, így *Csehországot* is. A korábban meghatározott célkitűzéseket megváltoztató világpolitikai események mellett az elnökség mozgásterét tovább szűkítette, hogy egy meglehetősen lendületes francia elnöki ciklus után, ráadásul az EU egyik új és közepes országaként kellett betölteniük a döntéshozatali irányító és az integrációt továbbbívó feladatukat. A *cseh* diplomácia hozzáállását tekintve ugyanakkor korántsem volt vádolható a magabiztosság hiányával, így Nicolas Sarkozy „árnyékában” a *cseh* elnökség igen hamar felismerte az aktuális problémákat és határozta meg legfontosabb intézkedéseit, valamint menedzselte az elnöki ciklust. Ugyanakkor többről, mint menedzselésről nem beszélhetünk – amit sokan Prága hibájaként is róttak fel –, mivel a *cseh* diplomácia a hivatalos összejövetelek alkalmával nem igazán volt képes új tartalommal és innovatív megoldásokkal megtörni a Nyugat-Európa uralta alternatívát.

Az újak szerepe az uniós döntéshozatal irányításában a közeljövőben is meghatározó marad, hiszen a svéd, spanyol és belga elnökségeket követően a 2011-es év során egymás után két új tagállam lesz a Tanács elnöke: *Magyarország* és *Lengyelország*. Ez kulcsfontosságú lehetőséget nyújt a régiónak arra, hogy az Unió figyelmét Közép- és Kelet-Európára terelje, és cselekvési területeit ebben a földrajzi irányban is erősítse.

Az EU-szintű politikában a 2009-es év kulcsfontosságú volt. 2009 júniusában EP-választásokra, az év végén (illetve 2010 elején) pedig az új Európai Bizottság összetételének véglegesítésére került sor. Az előbbi eseményen a tíz országban a részvételi arány rendkívül alacsony volt, ami sajnálatos módon tovább erősítette az elmúlt három évtizedre jellemző, fokozatosan csökkenő trendet EU-szerte. A

legmagasabb részvételi arányt *Lettország* produkálta 52,6 százalékkal, az *ész*t 43,9 százalék pedig gyakorlatilag az EU-átlagnak felelt meg. E két országot *Bulgária* és *Magyarország* követte (37 százalék körüli részvétellel), *Csehország*, *Szlovénia* és *Románia* választópolgárainak már csak mintegy 28 százaléka, *Lengyelország* választóinak pedig csupán a negyede volt aktív. A részvételi sor végén *Szlovákia* és *Litvánia* kullog 20 százalék körüli aránnyal.

Az EP-választások leglátványosabb eredménye az euroszeptikus, illetve radikális pártok megerősödése elsősorban *Lengyelország*, *Csehország* és *Magyarország* vonatkozásában. A választás sok esetben a kormányon lévőket igazolta vissza (például *Lengyelország*, *Litvánia*, *Szlovákia*), ugyanakkor arra is volt példa, hogy az EP-választás az ellenzék győelmét hozta (például *Magyarország*, *Szlovénia*, *Észtország*). A 2009. júniusi EP-választások győztese az Európai Néppárt lett, amely a helyek 36 százalékával messze a legnagyobb politikai csoportot alkotja. E választási trendet az újak is erősítették – *Csehország*, *Észtország* és *Lettország* kivételével.

Egy évvel az EP-választások után négy ország – *Lengyelország*, *Szlovénia*, *Lettország* és *Bulgária* – listájáról további 1-1 politikus kerülhet a Parlamentbe, miután a Lisszaboni Szerződés 2009. december 1-jei hatályba lépésével a testület létszáma 736-ról 751-re (illetve a most még nagyobb német keretlétszám miatt átmenetileg 754-re) nő. A plusz helyeken 12 ország osztozhat, köztük az említett négy új tagállam.

Ami az Európai Unió „kormányát”, az Európai Bizottságot illeti, az új testület 2010 februárjában kezdhetette meg munkáját. A tíz új tagállamból három tartotta meg korábbi biztosát (*Csehország*, *Lettország* és *Szlovénia*). Az *ész*t Siim Kallas továbbra is a Bizottság egyik alelnöke maradhatott, ugyanakkor az új felállásban nem az adminisztrációs, hanem a közlekedési kérdésekért felel. A *lett* Andris Piebalgs az energiaügyek helyett a fejlődő országokkal kapcsolatos politikával, míg a *szlovén* Janez Potočnik a kutatás-fejlesztés helyett a jövőben a környezetvédelemmel foglalkozik a második Barroso-Bizottságban. A többi hét új biztos közül a *román* Dacian Cioloș kapta az egyik legfajsluosabb tárcát: a mezőgazdasági és vidékfejlesztési politikát. A *lengyel* Janusz Lewandowski felügyeli a költségvetési ügyeket, a *cseh* Štefan Füle a kibővülésért, a *szlovák* Maroš Šefčovič az adminisztratív ügyekért, a *litván* Algirdas Šemeta az adózásért és a vámunióért, míg a *bolgár* Krisztalina Georgieva pedig a nemzetközi kapcsolatokért (segélyek, válságkezelés) felel. A *magyar* Andor László a foglalkoztatási és szociálpolitikai tárcát kapta, amely terület a lisszaboni stratégia folytatásaként az EU2020-as versenyképességi stratégiája miatt, illetve a válságból való kilábalás folyamatában várhatóan egyre inkább felértékelődhet.

Az egyes országok **belpolitikai stabilitásának** vonatkozásában meglehetősen vegyes a kép. A politikailag legstabilabbnak 2008 ősze és 2010 áprilisa között *Lengyelország* tekinthető, amelynek sikeres kormányát meggyőző parlamenti többség támogatja. A stabil kormányzás *Szlovákiára* is jellemző volt az említett időszakban, ugyanakkor a vezető baloldali és a két kisebb nacionalista pártból álló koalíció folyamatosan fenntartotta a feszültséget a többségi és a kisebbségi nemzetiség között. A *Baltikumra* jellemző korábbi politikai turbulenciák után jelentősen stabilizálódott a térség

belpolitikai élete két ország, *Litvánia* és *Észtország* esetében. *Bulgáriában* a 2009-es választások eredményeként létrejött (kisebbségi) jobboldali kormány egyelőre szintén stabilan működik.

A politikailag instabilabb országok között említhető *Csehország*, amelyet sokáig rendkívül törekény jobboldali többség, illetve állandósult belpolitikai harcok jellemeztek. A miniszterelnök 2009. márciusi lemondását követően előrehozott voksolás helyett szakértői kormányzásra került sor, választások 2010. május végén lesznek. A *magyar* helyzet is instabil volt a vizsgált másfél évben, hiszen az MSZP-SZDSZ koalíció felbomlását, a liberális Szabad Demokraták Szövetségének kormányból való távozását a miniszterelnök lemondása, majd az utódról való hosszú egyezkedés követette, amelynek során a *magyar* közvélemény egyre nagyobb hányada az előrehozott választásokat preferálta volna. A megoldás végül egy válságkezelő kormány lett, szűk mandátumú miniszterelnökkel, és némi változással a kabinetben belül. Az áprilisi választások meghozhatják a talpraálláshoz nélkülözhetetlen, és széleskörű társadalmi felhatalmazáson alapuló stabilizációt. A *román* belpolitikai helyzet a 2008-as választásokat követően sokáig instabil maradt. A kialakított nagykoalíció csupán egy évig maradt fenn, majd az elnökválasztás adott lendületet az új (az RMDSZ-t is magában foglaló) jobbközép kormány parlamenti úton történt megalakításának. A *lett* kormány két válságon van túl az elmúlt másfél évben. A kormányra óriási nyomás nehezedett a 2009 elején kitört tüntetések miatt. Ezt követően új koalíció alakult, amelynek 2010. márciusi meggyengülésével kisebbségi kormányzás kezdődött. *Lettország* nem készül előrehozott választásokra, a kabinet megpróbálja kitölteni hivatali idejét a 2010. októberi rendes választásokig.

A válság és annak kezelése a szokottnál is erőteljesebben igényli a stabil és széleskörű társadalmi felhatalmazással működő kormányzat meglétét, ebből a szempontból tehát a legnagyobb hátrányban a belül meggyengült és az előrehozott választásokat halogató/elvető *Lettország* és *Magyarország* volt 2008 ősze és 2010 áprilisa között.

Ami a tíz új tagállam **társadalmi helyzetképét**, az életszínvonal és a munkanélküliség alakulását illeti, a vizsgált időszakban – elsősorban a válság hatására – kedvezőtlen tendenciák érvényesültek a térségben. Az egy főre jutó bruttó hazai össztermékben mért **fejlődés** folyamata – a nagy belső piaccal rendelkező *Lengyelország* kivételével – 2009-ben mindenhol visszaesést mutatott. Mint ismeretes, az új tagállamokban a **GDP/fő** adat az EU-csatlakozás óta folyamatosan és dinamikusan nőtt, ugyanakkor a fejlettségi szakadékok jól mutatja, hogy (az EU27 átlagát 100-nak véve) az újak a 41 százalékos *bolgár* és a 91 százalékos *szlovén* teljesítmény között szóródtak a válság előtti utolsó évben. 2004 és 2008 között minden új tagállam igen jelentős javulást tudott felmutatni e téren, hiszen a javulás mértéke a Tízek átlagában mintegy 9 százalékpontos volt az első öt év alatt (2004-től tekintve *Bulgária* és *Románia* adatait is). Az egyetlen kivétel e kedvező trendek alól *Magyarország* volt, amely a belépés évétől kezdve egészen 2008-ig csupán stagnált. Hazánk a maga 64 százalékos szintjével az ötödik volt a mezőnyben *Szlovénia*, *Csehország*, *Szlovákia* és *Észtország* után. *Magyarországot* 2008-ban *Litvánia*, *Lettország*, *Lengyelország* végül tőlük jelentősebben lemaradva *Románia* és *Bulgária* követte.

E kedvező trendek törtek meg 2009-ben, amikor a recesszió jelentősen visszavetette egy sor új tagállam felzárkózását. Az egy főre jutó GDP csak *Lengyelország* esetében nem csökkent, a nominális értékek a többi országban azonban mindenhol visszaestek. Az EU27 átlagához viszonyítva 2008-ról 2009-re tehát egyedül a *lengyel* adat javult, még hozzá 4 százalékponttal 60 százalékra. Három országban stagnálás volt jellemző: *Csehország* 80 százalékon, *Magyarország* 64 százalékon, *Bulgária* pedig 41 százalékon maradt. *Románia* 3 százalékponttal, *Szlovákia* 4, *Szlovénia* pedig 5 százalékponttal esett vissza korábbi szintjéhez képest. A legsúlyosabb visszalépést a *balti országoknak* kellett elkönyvelnie, hiszen a recesszió a korábbi túlfűtött növekedést követően itt volt a legsúlyosabb. A három *balti államban* az egy főre jutó bruttó hazai termék különböző mértékben zsugorodott, ugyanakkor az EU-átlaghoz viszonyítva mindhárom esetben 7 százalékpontos volt a visszalépés (amely a 2005-ös értékekhez közelít).

Az életszínvonal romlását a lakossági fogyasztás csökkenése kísérte a tíz új tagállamból nyolcban (*Csehország* és *Lengyelország* kivételével). A belső kereslet a legdrámaibb mértékben a *balti államokban* és *Romániában* esett vissza 2009-ben. Ezzel párhuzamosan a válság legsúlyosabb társadalmi hatása a munkahelyek elvesztése, a **munkanélküliség** megugrása. A kiindulási pont itt is az a tény, hogy az új tagállamok a válság előtti évek kedvező konjunktúráját sikeresen tudták felhasználni munkahelyteremtésre. 2004-ről 2008-ra *Magyarországot* kivéve mindenhol nőtt a foglalkoztatottság és látványosan csökkent a munkanélküliség (amely folyamat a *balti*ak esetében azonban már 2008-ban megtörni látszott). E kedvező jelenség csak részben volt betudható a sikeres hazai gazdaságpolitikáknak, hiszen a munkaerő-elvándorlás szintén hozzájárult a munkanélküliségi ráta javulásához (különösen igaz volt ez *Lengyelországra*, *Litvániára*, *Romániára*, *Bulgáriára* és *Szlovákiára*). A válságnak azonban drámai hatása van a munkaerőpiacra az új tagállamok többségében. 2009-ben öt országban is kétszámjegyű volt a munkanélküliség. Az állástalanok aránya *Magyarországon* 10, *Szlovákiában* 12, *Litvániában* 13,7, *Észtországban* 13,8, százalékot ért el, a válság által méginkább sújtott *Lettországban* pedig 17,1 százalékra kúszott fel, ami egy év alatt mintegy 10 százalékpontos romlást jelentett. A trend a másik öt országban is kedvezőtlen, de kevésbé drámai mértékben (a megközelítőleg 1-2 százalékpontos romlás mindenhol az 5,9 és 8,2 százalékos szint között következett be 2009-ben).

Az elmúlt hat év **növekedési** trendjei arra utalnak, hogy az új tagállamok nincsenek szinkronban sem egymással – és ami a jelentős összefonódottság miatt talán még meglepőbb –, sem a régi tagállamok átlagos növekedési trendjeivel. Összességében megállapítható, hogy *Magyarország* kivételével minden új tagállam dinamikus növekedést produkált 2004-től 2007-ig, amikor a kilenc új tagállam gazdasága a 2-3 százalékos EU-átlaghoz képest legalább kétszer-háromszor gyorsabban bővült. A *magyar* gazdaság motorja már 2007-ben kifulladt, 2008-ban pedig jelentősen lefékeződött a *litván*, a *cseh*, a *szlovén*, valamint a *szlovák* gazdaság is (bár ez utóbbi még mindig 6 százalék fölött bővült). A 2008-as év az *észti* és a *lett* gazdaságok számára már meghozta a recessziót, miközben ugyanebben az évben *Romániában* 7,3 százalékra

erősödött a növekedés, *Bulgária* pedig (minimális csökkenéssel) tartotta a korábbi években megszokott 6 százalékos ütemet. 2009-ben *Lengyelország* kivételével minden új tagállamban visszaesett a GDP, ám ennek mértéke igen eltérő volt. A legsúlyosabb recessziót közismerten a *balti államok* szenvedték el: *Lettország* gazdasága 18, *Litvánia*é 15, *Észtország*é pedig mintegy 14 százalékkal esett vissza. A középmezőnyben található *Szlovénia* (-7,8%), *Románia* (-7,1%) és *Magyarország* (-6,3%), őket követi *Csehország* (-5%), *Szlovákia* (-4,7), illetve *Bulgária* (-4,3%).

E számok mögött más és más **okok** húzódnak meg. Az elmúlt évek túlfűtött növekedését súlyos külső egyensúlytalanság kísérte elsősorban a *balti*, de a *balkáni* új tagállamokban is, amelyekbe a külföldi működőtőke ráadásul (*Románia* kivételével) nem annyira a termelő, mint inkább a kiskereskedelmi és ingatlan-szektorba áramlott, amely utóbbi a válság során igen hamar visszaesett. A *cseh* és a *szlovák* recesszió döntően a külső hatás begyűrűzésének eredménye, hiszen mindkét gazdaság a csatlakozás óta eltelt időben fontos államháztartási reformokat hajtott végre vagy kezdett el, stabilizálta a költségvetést, adóreformot illetve adócsökkentést valósított meg, javította a gazdasági környezet versenyképességét, és 2008 közepéig alacsony inflációjú növekedési pályán állt. A kedvező makroadatokat mellett a folyamatos külföldi tőkebeáramlás a termelési kapacitások bővülését és a fenntartható növekedés képét vetítette előre a két országban. A Tizek legfejlettebb országa, *Szlovénia* kiinduló helyzete szintén igen kedvező volt 2008-ig, a súlyos visszaesés itt sem a belső szerkezeti gondokat tükrözi, és az előrejelzések szerint a *szlovén* gazdaság az első között (*Szlovákia* és *Lengyelország* mellett) már az idén növekedésnek indul. *Magyarországot* eleve rossz kiinduló gazdasági helyzetben (szinte stagnáló fejlődés, rossz struktúrájú, pazarló költségvetés, növekvő állami és magán adósságállomány, alacsony foglalkoztatottság stb.) érte a válság, ami a korábbi kedvező külső feltételek mellett csak belső okokra, vagyis az elhibázott gazdaságpolitikára vezethető vissza. A rendkívül nyitott *magyar* gazdaságban tehát megkettőződött a válság hatása, amelynek kezelése ezért az egyik legfájdalmasabb is a térségben belül. A krízis egyetlen „csodagyereke” *Lengyelország*, amelyben a hosszú évek munkájával rendbetett államháztartás, a viszonylag jól működő gazdaság, a nagy belső piac, illetve a nemzetközi folyamatoknak való kisebb kitettség együttesen 1,7 százalékos növekedést eredményeztek 2009-ben. Ezzel a teljesítménnyel *Lengyelország* egyedül állt nemcsak az új tagállamok között, hanem az egész Európai Unióban is.

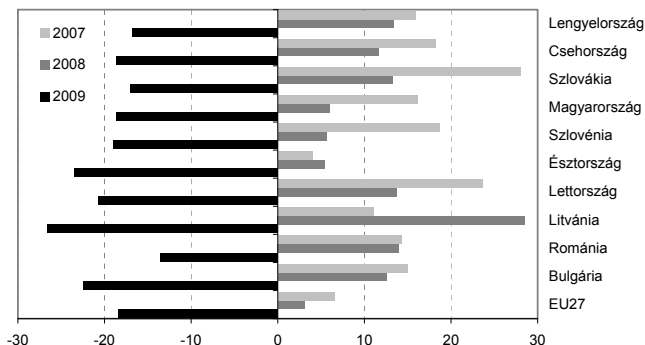
A válság kezdete óta tapasztalt **gazdasági visszaesés** – a jelentős kormányzati szerepvállalásoknak köszönhetően – már rövid távon túljutott a mélyponton. Ugyanakkor a piaci mechanizmusok relatív szabályozatlansága, valamint a gazdasági növekedéssel kapcsolatos bizonytalanságok továbbra is komoly veszélyeket rejtenek magukban. A közpénzek felhasználhatóságának végeessége, a kormányzati válságkezelő programok kifutása sokak számára egy újabb recesszió alapját jelentik. Az elmúlt időszak visszaesését jól szemlélteti a nemzetközi kereskedelem alakulása. Míg 2008-ban a korábbi évekhez képest csupán stagnáló, illetve mérsékelt növekedést felmutató kül gazdasági teljesítmény jellemezte a világ gazdaságot, addig 2009-ben a világkereskedelem az előzetes várakozásokat jóval felülmúlva 12 százalékkal esett vissza. Az Európai Unió legnagyobb külső piacának számító Egyesült Államok belső

fogyasztásának beszűkülése alapjaiban rengette meg az európai gazdaságot. A kivétel tekintetében az Európai Unió 14,8 százalékos csökkenését csak Japán múlta felül 24,9 százalékos visszaeséssel.

Az újonnan csatlakozott országok ezer szállal kötődnek az európai gazdasághoz, és ezáltal a világgazdasághoz is. Ennek szemléletes példája az újak esetében általában tapasztalt, a **külgazdasági** visszaesést követő, javuló kereskedelmi egyenleg, amely jelenség a hazai kereslet visszaesése mellett a termelés importigényének csökkenését is tükrözi (ez utóbbinak nagy hányada vállalaton belül zajló kereskedelem). A nemzetközi tőkebefektetéseknek köszönhetően, valamint az exportvezérelt növekedés miatt, a vizsgált országok a külkereskedelem tekintetében nagymértékben kitétek az európai konjunktúrának. Míg a Tizek a válság első évében még 12 százalékos export és importbővülést értek el, addig 2009-ben az export tekintetében 18, az import tekintetében pedig 26 százalékos csökkenést könyvelhettek el. A külkereskedelem összvolumene tavaly a 2006-os szintet mutatta, egyenlege azonban a már említett okok – a belső kereslet valamint az import meghatározó részét adó re-export visszaesése – miatt soha nem látott javulást mutatott. *Magyarország, Szlovákia és Észtország* korábbi deficitese külkereskedelme szufficitbe ment át, *Csehország* külkereskedelmi többlete tovább nőtt, a többi új tagállam hiánya pedig felére illetve harmadára csökkent. Mindez látványosan javította az újak folyó fizetési mérlegét is 2009-ben.

A Tizek exportnövekedésének alakulása, az előző év százalékában

Forrás: Eurostat

A Tizek gazdasági növekedésében és külgazdasági teljesítményében a **járműgyártási** vertikum – és az ehhez kapcsolódó háttérpár – kibocsátása és kereskedelme is jelentős. Az ágazat (a járműgyártás és alkatrészgyártás, valamint a motorgyártás) súlya az exportban *Szlovákiában* a legmeghatározóbb (20-23%), ezt követi *Magyarország* (18-19%), *Szlovénia* (18%), *Csehország* (17-18%) és *Lengyelország* (17%), majd a sort *Románia*

(12%) folytatja, míg a *Baltikumban* ennek a szektornak a súlya a kivitelben mindenhol tíz százalék alatt van. A külpiacok beszűkülése így rendkívül érzékenyen érintette nem csupán a külkereskedelmi teljesítményt, de a feldolgozóipari kibocsátást és a foglalkoztatás alakulását is. A visszaesés mértéke hektikus adatokat mutat, az Európai Unióban a járműgyártás kivitele átlagban közel egyharmadával esett vissza, ezen belül a Tizek adataira nagy szórás jellemző. A *balti országokra* e téren is a legnagyobb zuhanás volt jellemző: *Észtországban* 45, *Lettországban* 29, *Litvániában* pedig 39 százalékos visszaesés mutatkozott. Jelentős csökkenés volt továbbá *Magyarország* (-31%) valamint *Szlovákia* (-24%) esetében is. *Csehországban* és *Lengyelországban* „mérsékelt” 11 illetve 15 százalékos zsugorodás volt a tavalyi évben. Ugyanakkor az eladások alapján nyilvánvaló, hogy a válság relatív nyertesei az alacsony árfekvésű modellek gyártói. Ennek egyértelmű bizonyítéka, hogy bár a teljes *román* kivitel 14 százalékos csökkenést produkált, autóiparának exportja 2009-ben az előző évhez viszonyítva 21 százalékkal bővült. Hasonló a helyzet *Bulgáriában* esetében is, ahol 7 százalékos növekedés volt regisztrálható a válság évében, és többek között ez az oka a *cseh* autóipari kivitel mérsékeltebb csökkenésének is.

A **kilábalásra** vonatkozó, 2010 kora tavaszi **előrejelzések** szerint az idei év még nem hozza meg a fellendülést, bár *Lengyelországban*, *Szlovákiában* és *Szlovéniában* 1 és 2 százalék közötti, míg *Csehországban* és *Romániában* 0 és 1 százalék közötti gazdasági bővülés várható. A negatív tartományban marad azonban *Észtország*, *Magyarország* és *Bulgária*, illetve náluk jóval súlyosabb mértékben (mintegy -4 százalékos teljesítménnyel) *Lettország* és *Litvánia* is.

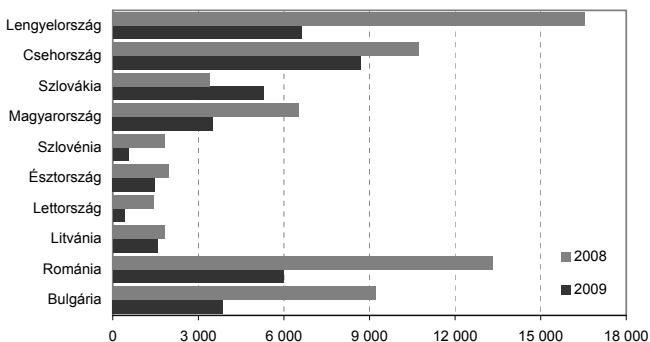
A válság hatására jelentősen csökkentek a régióban realizált **beruházások** is. A GDP-hez viszonyított bruttó állóeszköz-felhalmozás mértéke csak a *visegrádi országokban* stagnált (illetve minimálisan csökkent) 2009-ben 2008-hoz képest. *Szlovénia* közel 5, *Románia* mintegy 7, *Észtország* és *Lettország* körülbelül 8, *Bulgária* közel 9, *Litvánia* pedig 10 százalékpontos visszaesést volt kénytelen elszenvedni a válság évében. Ehhez természetesen hozzájárult a külföldi működőtőke-import drasztikus visszaesése is (az előzetes adatok értelmében a régióba áramlott FDI 2009-ben a 2008-as szint felére olvadt). Az előrejelzések szerint 2010-ben a beruházási tevékenység GDP-hez mért stagnálása, vagy további csökkenése várható, ami szintén mutatja, hogy a fellendülés még várat magára.

Ami a **nemzetközi működőtőke-befektetések trendjeit** illeti, 2008-ban az FDI volumene már mintegy 15 százalékkal maradt el az azt megelőző évtől, és a vállalati felmérések szerint a befektetési hajlandóság 2009-ben tovább csökkent világszerte. A befektetések alacsony szintje a kereslet jelentős apadásának köszönhető, miközben a vállalati beruházások csupán a termelékenységet növelő, és a válság utáni időszak konjunktúráját előkészítő tevékenységekre korlátozódtak. A vállalatok a meglévő kapacitásaik minél nagyobb kihasználására, valamint a befektetések és felvásárlások során a nem tulajdon típusú befektetések (licenck, együttműködések, outsourcing) előtérbe helyezésére törekednek. A kereskedelmi célú befektetések a 2009-re vonatkozó előrejelzések és előzetes adatok szerint további csökkenést szenvedtek el,

az ingatlanszektorba áramló tőke mennyisége mintegy 70 százalékkal maradt el az azt megelőző időszak adataitól.

A válság ellenére a közép- és kelet-európai régióban ugyanakkor számos **vállalat** folytatta már megkezdett vagy elhatározott beruházását. Ezek egy része a jelenlegi válság adta lehetőséget használja ki, a térségben vagy a nyugat-európai piacokon meglévő jelenlétük növelése érdekében, mások a válság utáni konjunktúra-időszakra alapozzák befektetéseiket. Példa erre a *szlovákiai* Nagyszombaton működő francia PSA, amely – még ha az eredetnél lassabb ütemben is, de – növelte termelését. A *csehországi* Nošovicében lévő Hyundai gyár éppen a válság kezdetén indította be próbaüzemét, és a válság ellenére megvalósul a *magyarországi* Kecskemétre tervezett Daimler beruházás is. Ezek alapján a Tizek gazdaságába érkező működőtőke-befektetések alakulása meglehetősen változatos képet mutat. *Szlovákia* például 55 százalékkal növelte az országba érkező beruházások mennyiségét, míg a *Lettországra* érkező tőke 71 százalékkal volt alacsonyabb, mint 2008-ban.

A külföldi működőtőke-befektetések alakulása a Tizekben

Forrás: UNCTAD, PWC előrejelzés

A Tizek csoportjában változatlanul *Lengyelország* vonzza a legtöbb külföldi tőkét, annak ellenére, hogy az országba érkező működőtőke mennyisége a régiós átlagnál nagyobb mértékben esett vissza 2009-ben. *Csehországra* hagyományosan kiemelkedő tőkevonzás jellemző, ugyanakkor a 2008-as impozáns érték után, részben a befektetések realizálását követően, részben pedig a piaci helyzetre reagálva, az ingatlanbefektetések 30, az autóipari beruházások pedig 65 százalékkal mutattak alacsonyabb értéket. *Szlovákia* egyedülként erősítette tőkevonzó képességét a térségben a válság idején. Ez a *magyar*-kanadai befektetési csoport, a Trigránit ingatlan-beruházásának köszönhető, amely a *szlovák* tőkeimport 40 százalékát tette ki 2009-ben. *Lettország* és *Szlovénia* hagyományosan alacsony tőkebefektetési értékkel jellemezhető gazdaságok, így a rekordmértékű csökkenés nem jelentett akkora visszaesést mint a többi gazdaság esetében.

A válság jelentősen felborította az **állami pénzügyi egyensúlyokat** is, véget vetve ezzel a zömében kedvező folyamatoknak a régióban. 2004-től 2007-ig ugyanis a vizsgált országok többségében az **államháztartási** adatok rendre javultak, *Bulgária* és *Észtország* folyamatosan többletet halmozott fel, és 2007-re a tíz országból kilenc a 3 százalékos GDP-arányos maastrichti hiánykorlátón belül helyezkedett el. Az egyetlen kivétel *Magyarország* volt, amely minden évben messze nagyobb hiánnyal zárt, mint a többiek. A *magyar* trend 2006-ig (9,3 százalékos hiány) erőteljesen romlott, ezt követően javulásnak indult.

A 2008-as évben már csak *Bulgária* tartotta a pozitív szaldót, az *észt*, és a korábban egyensúlyt elért *szlovén* adat is mínuszba ment át, ugyanakkor *Szlovákiával* és *Csehországgal* együtt ez az öt új tagállam maradt ekkor még a maastrichti küszöbértéken belül. Velük szemben *Litvánia* (-3,3%), *Lengyelország* (-3,7%), *Lettország* (-4,1%) és *Románia* (-5,4%) is átlépték a határt, miközben *Magyarország* javuló adata (-3,8%) továbbra is meghaladta a -3 százalékot. E folyamatok tovább súlyosbodtak 2009-ben, amikor a kiadási oldalra nyomás nehezedett a válságkezelés miatt, miközben a recesszió a bevételek csökkenését eredményezte. E kényszerpályákat tükrözi, hogy 2009-ben csupán *Észtország* maradt a küszöbértéken belül, 1,7 százalékos hiánnyal. A sort *Bulgária* (-3,9%), *Magyarország* (-4,0%), *Szlovénia* (-5,5%) és *Csehország* (-5,9%), valamint *Szlovákia* (-6,8%), és *Lengyelország* (-7,1%), illetve *Románia* (-8,3%) folytatta. A legnagyobb deficitet a legsúlyosabb recessziót megélt *Lettország* és *Litvánia* halmozta fel 9, illetve 8,9 százalékos arányban. A térségből tehát csak *Észtország* nem áll túlzott deficit eljárás alatt a stabilitási és növekedési paktumnak megfelelően: hazánk ellen 2004 óta folyamatosan tart, míg hét új tagállammal szemben 2009-ben indult meg az eljárás. A költségvetési korrekcióra kapott határidő *Magyarország* esetében 2011, a többieknek 2012-re (*Lengyelország*, *Románia*, *Lettország*, *Litvánia*), vagy 2013-ra (*Csehország*, *Szlovákia*, *Szlovénia*) kell levinnük a deficitet a GDP 3 százalékára, illetve annál kisebb értékre. Kilencedikként került sor a *Bulgária* elleni eljárás megindítására 2010 tavaszán.

A központi költségvetés hiányának elszabadulásával párhuzamosan az **államadóssági** ráták is jelentősen felduzzadtak. 2008-ban még csak *Magyarországon* adott okot aggodalomra a jelenség, hiszen ekkor az előző évhez képest 7 százalékpontos növekedéssel közel 73 százalékot értünk el a GDP arányában, amely messze a legmagasabb szint volt a mintegy 4 és 47 százalék között teljesítő kilenc országhoz képest. 2008-ban ugyanakkor már *Lettországbán* is intő jel volt az egyébként alacsony (a GDP 9 százalékát kitevő) államadósság több mint 10 százalékpontos emelkedése 2007-hez viszonyítva.

2009-ben mindenhol romlottak az adósság-mutatók, igaz, a tízből kilenc ország a 60 százalékos küszöb alatt maradt, míg *Magyarország* megközelítette a 80 százalékot. A trendek továbbá aggasztóvá váltak *Lettországbán* és *Litvániában* is: az előbbiben 19,5 százalékról 36,1 százalékra, utóbbiban pedig 15,6 százalékról közel 30 százalékra ugrott a GDP-arányos adósságállomány. *Csehország*, *Szlovákia*, és *Szlovénia* egyaránt 35-36 százalék közötti szintet ért el, *Románia* pedig csupán 23,7 százalékot halmozott

fel, ami ugyanakkor szintén jelentős, mintegy tíz százalékpontos romlást jelentett az előző évi adathoz képest. (Természetesen ki kell emelni, hogy e romló számok a GDP csökkenéséből eredő statisztikai hatást is tükrözik.) Az előrejelzések szerint az újak többségében tovább emelkedhetnek az adósságráták – a legveszélyeztetettebb ország ebből a szempontból *Lettország* és *Litvánia*. Bár a *magyar* adat várhatóan nem romlik tovább 2011-től, annak mértéke alapján továbbra is a legkedvezőtlenebb helyzetben maradunk a csoporton belül.

A korábbi viszonylag kedvező **inflációs** folyamatok után 2008-ban a pénzromlás felpörgött és kétszámjegyű értékeket ért el a *balti államokban*, valamint *Bulgáriában*, illetve szintén magasan (5 és 8 százalék között) alakult *Romániában*, *Csehországban*, *Magyarországon* és *Szlovéniában*. Az alacsonyabb (3,7 százalékos) EU-átlaghoz csak *Szlovákia* és *Lengyelország* állt közel ebben az évben. A pénzügyi válság és realgazdasági visszaesés (a kereslet és kínálat beszűkülése) azonban 2009-re meghozta a nullához konvergáló inflációt az eurózónában, amelyhez közelebbi szintet ért el *Csehország*, *Észtország* illetve a két euróövezeti új tagállam is. A magasabb *román*, *lengyel* és *magyar* adatban csak kisebb változás következett be, míg a *bolgár* és a *balti* inflációs szintek zuhantak az egy évvel korábbihoz képest. Az elhúzóódó kilábalás, a hitelszűke, a visszafogott beruházási és fogyasztási tevékenység mind az infláció ellenében hatnak a közeljövőben is, ami az euróövezetbe készülő nyolc új tagállam számára mindenképp pozitívum.

A válság lenyomta a kamatokat, így a **hosszú távú** (tíz éves kötvényekre szóló) **kamatszintet** is az Európai Unióban – ebbe a trendbe ugyanakkor csak *Észtország* és a két euróövezeti új tagállam, *Szlovénia* és *Szlovákia* illeszkedett bele az újak közül (bár ez utóbbi országra inkább a kamatszint stagnálása volt jellemző). A kamatszint erőljebb küszött *Csehországban*, *Lengyelországban*, *Magyarországon*, és némileg erőteljesebben (mintegy 2 százalékponttal) *Bulgáriában* és *Romániában* is. A legdrámaibb kamatemelkedést *Litvánia* (5,61 százalékról 14 százalékra) és *Lettország* (6,43 százalékról 12,36 százalékra) produkálta: a válságban e két ország, valamint *Románia* (9,69%) és *Magyarország* (9,12%) igyekezett ilyen módon is enyhíteni külső finanszírozási igényét 2009 folyamán.

Ami az **árfolyampolitikát** illeti, az eurót használó *Szlovénia* és különösen *Szlovákia* számára átmeneti problémát okozott az önálló monetáris politika (a leértékelési lehetőség) hiánya a válság évében, ugyanakkor védettséget is jelentett az euróövezeti tagság az esetleges valutaspekulációval szemben. *Bulgária* a valutatanácsi rendszeren keresztül kapcsolódik az euróhoz, amelyhez fixen rögzítették a nemzeti valuta árfolyamát, míg a három *balti állam* nem sokkal az EU-tagság elnyerése után csatlakozott az európai árfolyamrendszerhez. Mindkét (használat) rendszer kockázatos volt a válság idején, ennek ellenére egyik ország sem adta fel ezt az árfolyampolitikát – ezzel is jelezve elkötelezettségüket az euró mielőbbi bevezetése iránt. E csoporton belül *Észtország* minden jel szerint 2011-ben be is vezetheti a közös európai fizetőeszközt. A legnagyobb új tagállamok, vagyis *Lengyelország*, *Csehország*, *Magyarország* és *Románia* valutái irányított lebegtetéssel kapcsolódnak az euróhoz.

Ennek az árfolyampolitikának a fő előnye a nagyobb önállóság az árfolyam alakításában, ugyanakkor hátránya, hogy késlelteti az euró bevezetését.

Végül meg kell említeni a **versenyképesség** szempontjából fontos termelékenység alakulását, az egységnyi munkaerőköltség változását, valamint az Európai Bizottság által értékelt innovációs teljesítményt is. Ami a **munkatermelékenységet** illeti, az egy foglalkoztatottra jutó termelékenység szintje jelentősen különbözik a térségen belül. Messze a legjobb (az EU27 átlagát több mint 80 százalékkal meghaladó) teljesítménnyel hagyományosan *Szlovénia* rendelkezik, míg a sort *Bulgária* zárja az EU-átlag 40 százaléka alatti szinttel. A termelékenységi adatok zömében minden új tagállamban folyamatosan javultak 2004 óta, a leglátványosabban a *román* adat javult (34,5 százalékról 2008-ra 50,2 százalékra), de szintén jelentősen emelkedett a *balti államok* (különösen *Litvánia*), illetve *Szlovákia* mutatója. 2008-ban az élen álló *Szlovéniát* és a 80 százalékat meghaladó *Szlovákiát* *Csehország* és *Magyarország* követte (mintegy 71-72 százalékos eredménnyel). *Észtország*, *Lengyelország* és *Litvánia* körülbelül 64 és 62 százalék között teljesítettek, *Lettország* és *Románia* pedig az EU-átlag felét haladták meg. *Bulgária* ebben az évben 37,2 százalékat ért el. A válság hatására az EU-átlaghoz mért termelékenység a legtöbb új tagállamban stagnálást mutat, egyedül a *lengyel* adat javult, míg a *szlovén* és a *román* termelékenység közel 3, a *szlovák* 4, a *litván* pedig több mint 4 százalékponttal romlott 2009-ben. A válság legnagyobb vesztese tehát ebből a szempontból *Litvánia*, míg legfőbb nyertese *Lengyelország*. Ezt leszámítva azonban nincs jelentősebb átalakulás a termelékenységi sorrendjében, és az előrejelzésekből is látható, hogy e fontos versenyképességi mutató további javulása, egyéb tényezők mellett, a térség gazdaságának újjáéledésétől várható.

A válság **egységnyi munkaerőköltsége** gyakorolt hatása rendkívül eltérő volt az újak körében. E mutató uniós átlagban 2,7 százalékos növekedést jelzett 2009-ben 2008-hoz képest. Ehhez hasonló értéket produkált *Észtország* (2,3%) és *Csehország* (2,1%) is, de mindkét országban az előző évinél alacsonyabb növekedési szintet jelentett ez a változás (szemben az EU-átlaggal, amely adat a válság évében összességében emelkedést jelzett az előző évhez képest). Az egységnyi munkaerőköltség csökkenése a tízből csak három országban következett be: *Lengyelországban* kisebb mértékű (-1,5%), *Magyarországon* erőteljesebb (-3,4%), míg *Lettországon* drámai volt a visszalépés (-6,4%). A többi öt vizsgált országban jelentősebb növekedés volt tapasztalható 2009-ben: *Szlovákiában* 8,5, *Szlovéniában* 7,2, *Romániában* 6,2, *Bulgáriában* 6, míg *Litvániában* 3,9 százalékkal. A térségen belül e mutatók mögött természetesen igen eltérő bérszintek és adó-, valamint járulérendszer jellemzők, tehát adott esetben egész mást (vagyis nagyobb versenyképességi hátrányt) jelent az egységnyi munkaerőköltség jelentős növekedése az uniós életszínvonalhoz közeli *Szlovéniában*, mint az attól legtávolabb álló *balkáni* országokban (ahol a bérfelzárkózásnak, ha lassan is, de meg kell történnie).

A versenyképesség további fontos eleme az adott ország K+F tevékenysége, **innovációs** képessége. E téren az Európai Bizottság egy komplex indikátort alkalmaz, amelynek segítségével méri és rangsorolja a tagállamok teljesítményét. A

2009-es év e mutató tekintetében egyik új tagállamban sem hozott visszalépést, az index inkább felfelé mozdult el 2008-hoz képest. Az utolsó harmadban továbbra is új tagállamok állnak (emelkedő sorrendben: *Bulgária, Lettország, Románia, Litvánia, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia*). Ugyanakkor egy új tagállam, *Észtország* az EU-átlagot meghaladó csoportban helyezkedik el, *Szlovénia* közel áll az uniós átlaghoz, míg az öt követő *Csehország* mind a négy mediterrán régi tagállamot (valamint Máltát is) megelőzi a maga teljesítményével.

A válság tehát különböző módon hatott az eltérő adottságokkal, illetve kiinduló helyzettel rendelkező új tagállamokra, amelyek eltérő módon is reagáltak rá. A válságkezelés az EU által meghatározott keretek között zajlott a tagállamokban, illetve maga az Unió is hozzájárult a válságkezeléshez, több kulcsfontosságú (elsősorban a bankrendszerre vonatkozó) jogszabály megalkotásával, a versenypolitikai szabályok átmeneti lazításával, valamint pénzügyi „gyorssegélyekkel” *Magyarország, Lettország és Románia* esetében.

A válság hatásait enyhítő tagállami szintű **intézkedések** elsősorban a háztartásokra vonatkoztak, illetve a munkaerőpiacot és a vállalkozói szférát célozták meg. Több tagország fektetett hangsúlyt a zöld beruházásokra, energia-hatékonsági intézkedésekre, valamint a K+F-re is. Ami a **háztartások támogatását** illeti, fontos kiemelni az alacsony nyugdíjak reálértékének fenntartását *Bulgáriában és Romániában*, a háztartási energiaköltségek támogatását *Magyarországon*, a legsérülékenyebbeknek nyújtott közvetlen támogatást *Bulgáriában*, vagy az alacsony jövedelműek számára megnyíló hitellehetőségek támogatását *Lengyelországon*. A **munkanélküli segély** összegét csak *Bulgáriában* emelték meg, miközben a jogosultságot kiterjesztették *Bulgáriában és Romániában* is. A minimálbér összegének felfelé korrigálására *Bulgáriában és Lettországon* is sor került.

Ami a **munkaerőpiacot, a munkahelyek védelmét** illeti, az újak közül *Csehország, Szlovákia, Magyarország és Szlovénia* vezetett be új rövid távú munkaszerződéseket, illetve *Észtországon, Magyarországon és Szlovéniában* a foglalkoztatási és a segélyező hivatalok közötti együttműködést erősítették. *Szlovákiában* a munkaerőmobilitást ösztönözték, *Bulgáriában* speciális esetekben foglalkoztatási támogatást vezettek be, a munkáltatók oldalán pedig a tb-járuelőkön keresztül ösztönözték új munkaerő felvételét *Lengyelországon, Magyarországon és Szlovákiában*. *Csehország* az alacsony képzettséget igénylő, alacsonyan fizetett munkahelyek védelmét célzó intézkedéseket vezetett be. A *cseh* kormány továbbá a közösségi közlekedésnek juttatott többletforrással igyekszik ösztönözni a munkavállalók mobilitási hajlandóságát (ami egyébként az egész térségben hagyományosan alacsony, ezért versenyhátrányt okoz).

Kimondottan **gazdaságösztönző** lépésként *Csehország, Szlovákia, Bulgária*, valamint *Észtország és Lettország* beruházási-, illetve export-hitelekhez nyújtottak garanciát. A vállalkozói adó csökkentésének eszközét *Csehország és Szlovénia* alkalmazta, illetve egyéb, a vállalkozóknak kedvező könnyítést vezetett be *Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Lettország*, míg az ÁFA elszámolását *Bulgáriában* módosították, és az adók egyszerűsített adminisztrálását *Szlovákiában* is bevezették. A fizetéseképtelenségi

törvényt *Csehországban* és *Lettországon*, a közbeszerzési törvényt szintén *Lettországon*, illetve *Romániában* módosították. A gazdaságélénkítés egyik további fontos eszközeként 2009-ben az újak közül – *Litvánia* kivételével – mindegyik országban növelték a közületi beruházásokat az előző évhez képest, emellett *Lengyelországban* egyszerűsítették az építőipari beruházásokhoz kapcsolódó adminisztrációt is.

Az **éghajlatvédelem** jegyében az új tagállamok többsége a válságban külön is támogatta a megújuló energia-projekteteket: *Szlovákia* és *Magyarország* a napenergia, *Magyarország* és *Észtország* a szélenergia, illetve *Csehország*, *Szlovákia*, *Magyarország* és *Lettország* a biomassza-hasznosítás területén. A környezetvédelemhez kapcsolódik továbbá a *román* és a *szlovák* roncsprémium-program is.

Csehország, *Szlovákia* és *Szlovénia* előirányozta a **K+F**-szektor nagyobb állami támogatását, míg *Szlovénia*, valamint *Lettország* és *Litvánia* is tett konkrét lépéseket a magánszektorban és a különböző intézetekben folyó kutatások közötti szinergiák erősítésére. *Észtországban* és *Szlovéniában* a kutatási és felsőoktatási infrastruktúrát javították a válságmenedzselés keretében.

Ha a **kiadásokon** keresztül vizsgáljuk a prioritásokat, akkor elmondható, hogy 2009-ben *Lengyelország* a beruházásokra és a munkaerőpiacra, *Csehország* pedig a háztartásokra és a vállalati szektorra koncentrált. A háztartások megsegítését *Szlovákia* és *Lettország* a munkaerőpiaci intézkedéseket *Magyarország* és *Észtország*, míg a vállalati szektor támogatását *Szlovénia* és *Románia* részesítette előnyben. A legkevesebb pénzt költö *Bulgária* a munkaerőpiacot és a háztartásokat célozta meg.

Az újak által a válság kezelésére bevezetett intézkedések 2009 során különböző mértékben terhelték meg az államháztartást. Az Európai Bizottság számításai szerint *Bulgária* a GDP 0,1, *Szlovákia* és *Észtország* pedig 0,4 százalékát fordította ilyen célra, míg *Magyarország* a GDP fél százalékával járult hozzá a válságkezeléshez. A másik öt tagállam ennél jóval jelentősebb mértékben vállalt szerepet a krízis enyhítésében, ami GDP-arányosan *Lettországon* 1,8, *Romániában* 1,9, *Lengyelországban* 2,2, *Csehországban* 2,3, *Szlovéniában* pedig 2,4 százalékot jelentett. Ugyanebben az évben az EU27 átlaga 1,4 százalék volt. Jól látható, hogy nincs közvetlen összefüggés a kiinduló költségvetési pozíció és a ráfordítások nagysága között, hiszen nem a legrosszabb adatokkal rendelkezők szerepelnek az első, és nem a legjobbakkal rendelkezők a második csoportban. A beavatkozások mögött tehát sokkal inkább politikai megfontolások álltak, amelyek vagy a költségvetési egyensúlyt, vagy a lakosság és a gazdaság szereplőinek (átmeneti) támogatását helyezték előtérbe. Úgy tűnik, ez az alternatíva még *Magyarország*, *Románia* és *Lettország* számára is adott volt, annak ellenére, hogy mindhárom ország mozgásterét eleve behatárolta a nemzetközi hitelcsomagok által. Az ösztönző intézkedéseknek természetesen ára van, hiszen az előrejelzések szerint az államadósság 2010-ben egyértelműen minden új tagállamban tovább emelkedik, és ez a kedvezőtlen trend 2011-ben *Bulgáriát* és *Magyarországot* kivéve mindenhol ugyanígy folytatódik.

Összességében megállapítható, hogy a globális pénzügyi és gazdasági válság – amelynek a térségre való áttérjedését számos új tagállamban a kezdetben nem is tartották reális veszélynek – eltérő állapotban találta az újakat, és a hatás mértéke, a válságkezelés módja, valamint a fellendülési kilátások is eltérőek a Tizek körében. Úgy tűnik, **azokat az országokat rázta meg relatíve kevésbé a válság, illetve azok az államok bizonyultak sikeresebbnek a válságkezelés területén, amelyekre magas, de nem túlfűtött növekedés, kiegyensúlyozott költségvetés, alacsony külföldi (állami, vállalati és magán) eladósodottság, és alacsonyabb munkanélküliség, illetve jó kiinduló foglalkoztatási helyzet, valamint összességében következetes gazdaságpolitika volt jellemző.** További meghatározó tényező a gazdasági és társadalmi fejlődés és felzárkózás szempontjából kulcsfontosságú nyitottság ténye, amely a 2008-ban kezdődő válságban hátrányként jelentkezett a kis- és közepes új tagállamoknál. *Lengyelország* esetében azonban ez – jelentős belső piacának köszönhetően – mérsékelten érvényült, egyebek mellett ezért történhetett, hogy a *lengyel* gazdaság csak lassult, és a térségben egyedülként növekedési rátája pozitív maradt a válság évében.

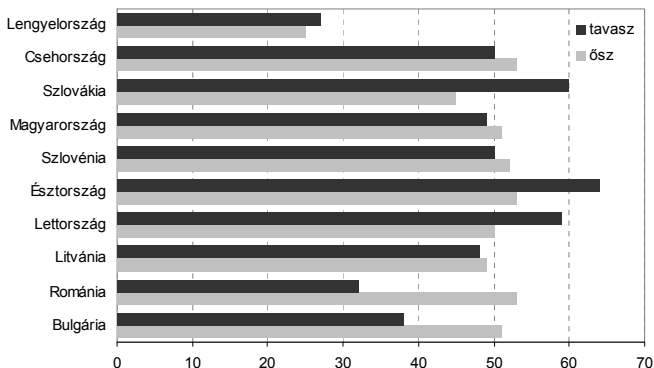
Zárásként érdemes kitérni az Európai Bizottság **közvéleménykutató** központjának, az **Eurobarometernek** a 2009 végén közzétett felmérésére, amely részletesen foglalkozott a válsággal kapcsolatos lakossági vélekedéssel. A jelentés legfőbb üzenete a vizsgált tíz új tagállamra vonatkozóan, hogy az állampolgárok számára – *Csehországot, Bulgáriát és Romániát* kivéve – a válsághoz kapcsolódó legnagyobb problémának a munkanélküliség bizonyult, míg az említett három országban a válaszadók a foglalkoztatási helyzetről is aggasztóbbnak találták az általános gazdasági állapotokat. Ez a tendencia egyébként (*Máltát* kivéve) megegyezett a többi uniós országban tapasztaltakkal, ahol a megkérdezettek vagy a munkanélküliséget, vagy a gazdasági helyzetet tették az Eurobarometer által felkínált 14 fenyegetettség tényező közül az első két helyre.

Az Eurobarometer arra is rákérdezett, hogy a gazdasági teljesítmény fenntartható módon történő élénkítése érdekében a válaszadók szerint az EU-nak mely területekre kellene koncentrálnia (a megadott hétből). Míg a régi tagállamok zöme az első kettőt jelölte meg, vagyis az ipari kutatást és fejlesztést, valamint a környezetbarát termelés és szolgáltatások támogatását, addig az újak közül nyolc országban a mezőgazdaságot jelölték meg kívánatos prioritásként, illetve a *litván* és *lengyel* válaszadók többsége szerint az önálló vállalkozás elősegítése szerepelhetne az első helyen.

Összességében egyébként 2009 végén az újak mindegyikében az volt a közvélekedés, hogy az Európai Unióban a válság már túljutott a mélypontján. Ebből a szempontból a legoptimistábbak éppen az *észtek* és a *lettek* nyilatkoztak, de szintén jelentős volt az elmozdulás a 2009 tavaszán végzett felméréshez képest a *bolgárok* és a *litvánok* körében. A véleményváltozás mértéke már kisebb volt *Csehországban, Lengyelországban, Romániában* és *Szlovéniában*, míg a legszerényebb elmozdulást *Magyarországon* mérték.

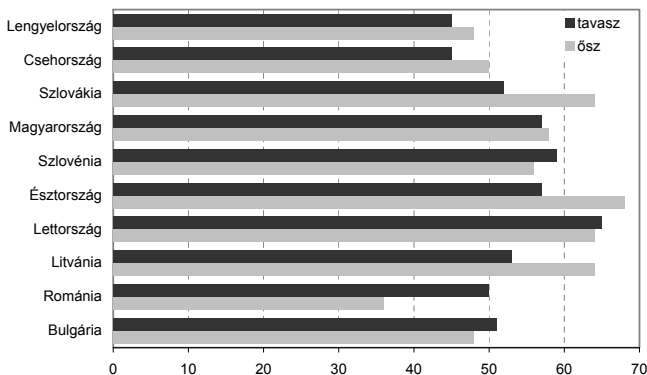
Saját hazájának gazdasági helyzetét, illetve annak javulását *Észtországban* értékelték a legoptimistábban 2009 tavaszához képest, de a *szlovák* közvélemény pozitív irányú változása is jelentős volt. *Lengyelországban*, *Lettországban* és *Bulgáriában* is kedvezőbben ítélték meg a helyzetet 2009 őszén, mint egy fél évvel korábban. A *magyar* és a *cseh* érték szinte stagnált, *Szlovénia*, *Románia* és különösen *Litvánia* polgárai viszont még nem érzékelték nemzeti gazdaságaik kilábalását.

A gazdasági helyzet érzékelése 2009 tavaszán és őszén

Forrás: Eurobarometer

A foglalkoztatási helyzet érzékelése 2009 tavaszán és őszén

Forrás: Eurobarometer

A foglalkoztatási helyzetet szintén az *észtek* érzékelték sokkal jobbnak a fél évvel azelőttinél, és a *szlovákok*, valamint a *lettek* és *lengyelek* is bizakodóbban nyilatkoztak. A negatív tartományban maradtak, vagyis a 2009 tavaszán tapasztaltnál is rosszabbul ítélték meg a kérdést a *bolgár*, a *cseh*, a *magyar* és a *szlovén* válaszadók. A legborúlátóbbak e tekintetben a *román* és a *litván* megkérdezettek voltak.

Mind az e tanulmányban elemzett adatok, mind az idézett közvéleménykutatások azt igazolják vissza, hogy a 2008 ősze óta Európát is sújtó pénzügyi és reálgazdasági válság – amely megtörte az új tagállamokban 2004 óta észlelt kedvező trendeket – a mai napig érezteti hatását. A legkedvezőbb kilátások szerint is úgy tűnik, hogy a válságból való kilábalás lassúnak ígérkezik az Európai Unióban. A jelentésben vizsgált tíz tagország mindegyikében a fenntartható növekedési pályára való visszatérést munkahelyteremtésnek és az állami pénzügyek rendbetételének kell kísérnie annak érdekében, hogy az EU régi tagállamaihoz történő felzárkózási folyamat tovább folytatódhasson.

Summary

Gábor Túry – Krisztina Vida

The collapse of the US mortgage market and its devastating effect spilled over to Europe in the autumn of 2008. The crisis, which shook the money markets causing loan scarcity and sharp decrease in the real economy, has had a serious impact on the Central European region where the primary source (some two thirds) of the financial services and other direct investments originates from Western Europe. In the countries of the region the consequences of the international financial and economic crisis have been intensified by the fact that the economy of the region is significantly exposed to external markets. EU member states have a 60-85 percent share in the total export of the NMS10 and this export dependence is accompanied by a significant import dependence too.

In the fifth Monitoring Report not only the heterogeneity of the NMS10 is apparent, but it is also obvious that the crisis had a different impact on these countries, and as a consequence, the reactions to it varied also. Concerning 2009, one can find different figures: two-digit and one-digit recession records (with great variances), as well as a positive growth rate in one case. When considering crisis management, even the earlier used typology identifying a *Baltic* group, a *Visegrad* one including *Slovenia*, as well as a *Balkan* group consisting of *Romania* and *Bulgaria* is not valid any more. During the crisis three countries (namely *Hungary*, *Latvia* and *Romania*) proved to be the weakest and required balance of payments assistance by the EU together with the IMF and the World Bank. On the other side can be found *Estonia*, *Poland* and the *Czech Republic*, joining the big international institutions as creditors of a country in trouble (*Latvia*). Nevertheless, there are very important differences among the latter countries too, as regards the impact of the crisis on them.

According to the traditions of the previous editions, first we are going to analyse the NMS10 from a **political** point of view (both at European and national level), then we undertake to examine briefly the **social** and **macroeconomic** processes in the context of the crisis, and finally we try to summarise the most important **crisis management** measures introduced by these states.

Taking into consideration **the role of the new member states in the functioning of the EU**, it can be stated, that these countries could adapt well to the institutional and decision-making mechanisms. In general, the NMS10 can be associated with the mainstream of decisions. So far they did not influence significantly the development of European integration, nor did they stiffly block the process. Nevertheless, there

are some special exceptions. Examples of creative influence are the draft of the European Danube Strategy due to be finalised by the *Hungarian* Presidency, or the Eastern Partnership initiated by *Poland*, tabled as a *Polish-Swedish* proposal, and supported by the NMS10. Concerning blocking, the belated ratification of the Lisbon Treaty by the *Czech Republic* is a well known example (the reluctant *Czech* President ratified the document as the last one, laying down further, additional conditions.) Besides, *Slovenia's* behaviour during the accession process of Croatia can be mentioned, as Ljubljana slowed down significantly Zagreb's negotiations on EU membership with reference to the *Slovenian-Croatian* border dispute.

The share and role of the new member states in EU level politics have been increased by the fact that since the summer of 2009 the European Parliament has a *Polish* president, namely Jerzy Buzek from the European People's Party. In addition, a successful *Slovenian* and a well managed *Czech* Presidency are already over. The *Czech Republic* had its turn for the Presidency of the EU during the first semester of 2009. The most important aims of the *Czech* Presidency had been carefully elaborated, however, the reality changed them thoroughly, because all of the goals set one and a half year before had to be reformulated due to the events in the world politics and world economy in the second half of 2008. The priorities mentioned as the 3 E-s („Economy, Energy, Europe in the world”) changed into 3 G-s. The situation in Gaza, the Gas issue and the Global crisis were not only the problems of the Union as a whole, but most of them seriously affected the member states as well including the *Czech Republic*. Beside these events overwriting the initial priorities, the room of manoeuvre of the Presidency had also been restricted by the fact that Prague took over after a quite dynamic French Presidency, moreover, the *Czechs* had to carry out their task of promoting the integration processes as a new and medium-sized member state. Nevertheless, the *Czech* diplomacy could not have been blamed for the lack of self-confidence in its attitude at all, and in the „shadow” of Nicolas Sarkozy the *Czech* Presidency identified the new challenges quickly, defined the most important measures to be taken, and managed the Presidency term well. However, we cannot call it but a management, for which Prague has been blamed, because during the official meetings the *Czech* diplomacy was not really able to overcome the Western Europe-dominated alternative by putting forward new ideas and innovative solutions.

The role of the new member states will remain dominant in the management of EU decision-making in the near future too, because following the Swedish, Spanish and Belgian Presidencies, in 2011 two new member states will take their turns, *Hungary* and *Poland*. This fact may mean a crucial opportunity for the region to draw the Union's attention to Central and Eastern Europe with the aim of strengthening EU activities in this geographical area too.

The year 2009 was of major importance in EU politics. In June 2009 there were EP elections and at the end of that year (and at the beginning of 2010) the new members of the European Commission were appointed. In the ten new member countries the turnout at the former event was extremely low, what unfortunately strengthened the

decreasing trend of the past three decades throughout the EU. The highest participation rate was achieved in *Latvia* (52.6%) while *Estonia's* 43.9 percent practically equalled with the EU average. Then followed *Bulgaria* and *Hungary* (with around 37 percent). In the *Czech Republic*, *Slovenia* and *Romania* only 28 percent, in *Poland* only 1/4 of the voters were active. *Slovakia* and *Lithuania* can be found at the end of the turnout list with about 20 percent.

The most striking result of the EP elections is the strengthening of the eurosceptic and radical parties, mainly in *Poland*, the *Czech Republic* and *Hungary*. In many cases the election was a positive feedback for the governing political forces (e.g. *Poland*, *Lithuania*, *Slovakia*), but there were also examples when the EP elections resulted in the victory of the opposition (*Hungary*, *Slovenia*, *Estonia*). The winner of the June 2009 EP elections was the European People's Party which got 36 percent of the seats, rendering it the biggest political group by far. This trend was also strengthened by the newcomers, except for the *Czech Republic*, *Estonia* and *Latvia*.

One year after the EP elections one more MEP can get into the Parliament from the list of four countries: *Poland*, *Slovenia*, *Latvia* and *Bulgaria*. This is due to the Lisbon Treaty (which entered into force on the 1 of December 2009) increasing the number of EP seats from 736 to 751 (temporarily, the total number can reach 754 because of the bigger German quota). The additional mandates are shared by 12 countries including the above mentioned four new member states.

As for the European Commission, the „government” of the EU, the new college could start its work in February 2010. Three out of the ten new member states maintained their Commissioner (*Estonia*, *Latvia* and *Slovenia*). The *Estonian* Siim Kallas remained one of the vice-presidents of the Commission, although this time he is not responsible for administration, but for transport policy. In his second term the *Latvian* Andris Piebalgs is dealing with development policy instead of energy issues, while the *Slovenian* Janez Potočnik was assigned environmental policy instead of R&D. Among the other seven new Commissioners the *Romanian* Dacian Cioloș got one of the most important portfolios, namely agriculture and rural development. The *Polish* Janusz Lewandowski supervises financial programming and the budget, the *Czech* Štefan Füle is responsible for enlargement and European Neighbourhood Policy, the *Slovak* Maroš Šefčovič controls inter-institutional relations and administration, the *Lithuanian* Algirdas Šemeta is dealing with taxation and customs union, while the *Bulgarian* Kristalina Georgieva is responsible for international cooperation, humanitarian aid and crisis management. The *Hungarian* László Andor received employment and social policy, areas which are expected to gain increasing importance in the post-crisis period and also thanks to the new EU2020 strategy set after the expiring Lisbon Strategy.

Referring to the **stability in internal politics**, there is a quite mixed picture. *Poland* has been seen as the most stable new member state between the autumn of 2008 and the spring of 2010. In this country there is a successful government backed by a convincing majority in parliament. High stability of the government was

characteristic for *Slovakia* too, in the mentioned period, however, the coalition consisting of the leading left-wing party and two smaller nationalistic parties went on keeping up the tension between the country's majority and minority groups. The political life in the *Baltic states* – typically too turbulent before – has reached a certain degree of stability at least in two countries, *Lithuania* and *Estonia*. In *Bulgaria* the right-wing minority government created by the 2009 elections functions still in a steady way.

The *Czech Republic* can be mentioned among the politically less stable countries, because there had been a fragile right-wing majority and continuous internal political fights for a long time. After the resignation of the Prime Minister in March 2009, the setting up of a caretaker-type government was preferred instead of pre-scheduled elections. Elections will be held at the end of May 2010. The situation in *Hungary* was also unstable during the monitored eighteen months: the disintegration of the socialist-liberal MSZP-SZDSZ coalition and the withdrawal of the liberal SZDSZ party from the government was followed by the resignation of the Prime Minister and by long discussions about his successor. Meanwhile, the growing majority of the *Hungarian* public opinion would have preferred pre-scheduled elections. Finally, the option of setting up a crisis managing government was chosen as a solution, with a Prime Minister of a limited mandate and with some changes in the government. The elections in April may bring about the political stability (based on large scale popular support) indispensable for the recovery of the country. The internal political situation in *Romania* remained unstable for a long time after the 2008 elections. A big coalition was formed but it remained operational for only a year. Then the election of the state President gave a new impetus to the parliamentary formation of the new centre-right government including the Democratic Alliance of the Hungarians in Romania. The *Latvian* government has faced two crises during the past eighteen months. There was a huge pressure on the government because of the demonstrations at the beginning of 2009. Afterwards, a new coalition was established whose weakening led to minority governing. *Latvia* is not expecting pre-scheduled elections, the cabinet tries to complete its mandate until October 2010, the date of the due elections.

The crisis and its management require, more than usual, a government based on stable and strong authorisation by the society. Thus, from this point of view, *Latvia* and *Hungary* were in the most disadvantaged situation between autumn 2008 and April 2010 as they were struggling with internal political instability and denied pre-scheduled elections.

Regarding the **social landscape** of the ten new member states, including changes in living standards and unemployment, unfavourable tendencies have prevailed in the region during the period examined, caused mainly by the crisis. Economic **welfare** measured by per capita GDP diminished everywhere in 2009, except for *Poland* which has a significant internal market. As it is well known, the **GDP per capita** data have been steadily and dynamically increasing in the new member states since accession, however, the gap in development levels can well be demonstrated by the fact, that one year before the beginning of the crisis the performance of the new

states spread between 41 percent of *Bulgaria* and 91 percent of *Slovenia* (taken the EU average as 100 percent). Between 2004 and 2008 each new member state showed a spectacular record in this respect as the average improvement of the NMS10 was 9 percentage points during the first five years (including the data of *Bulgaria* and *Romania* from 2004). The only exception to these favourable trends was *Hungary* which stagnated from the year of accession until 2008. Our country was the fifth with its 64 percent after *Slovenia*, the *Czech Republic*, *Slovakia* and *Estonia*. In 2008, *Lithuania*, *Latvia* and *Poland* followed *Hungary* while *Romania* and *Bulgaria* lagged remarkably behind them.

These positive trends were broken in 2009, when the recession checked the convergence process of most new member countries. Only in *Poland* did the GDP per capita figure not decrease, but the nominal values dropped in all the other countries. Compared with EU27 average in 2008-2009, only the *Polish* data improved, and what is more, it went up by 4 percentage points to 60 percent. In three countries stagnation was dominant: the *Czech Republic* remained at 80, *Hungary* at 64 and *Bulgaria* at 41 percent. Comparing with their own previous levels, *Romania* had a drop of 3 percentage points, *Slovakia* 4 percentage points, and *Slovenia* 5 percentage points. The *Baltic countries* had to undergo the most serious deterioration, as – after an overheated growth – the recession was the most dramatic here. In the three *Baltic states* the GDP per capita values shrank to different degrees, however, compared to EU average, the drop was 7 percentage points in all the three cases, taking these countries back to their 2005 levels.

The decline of the living standards was coupled with decreasing consumption of the population in eight countries out of ten (the only exceptions being the *Czech Republic* and *Poland*). In 2009 internal demand dropped most dramatically in the *Baltic states* and *Romania*. In parallel, the most serious effect of the crisis was losing jobs and a sudden increase in **unemployment**. The starting point, here too, is the fact that in terms of job creation the new member states could successfully benefit from the economic boom during the years prior to the crisis. Between 2004-2008 the employment rate had grown, while the rate of unemployment had decreased spectacularly everywhere except for *Hungary*. (However, this process seemed to stop in the case of the *Baltic states* already in 2008.) This favourable phenomenon was only partly due to successful domestic economic policies, since the outmigration of the workforce also contributed to the lowering of the unemployment rates. (This was particularly true for *Poland*, *Lithuania*, *Romania*, *Bulgaria* and *Slovakia*.) Nevertheless, the crisis has a dramatic impact on the labour market in most of the new member states. In 2009 the unemployment rate was a two-digit figure in five countries: the proportion of the unemployed reached 10 percent in *Hungary*, 12 percent in *Slovakia*, 13.7 percent in *Lithuania*, and 13.8 percent in *Estonia*. In *Latvia*, most seriously hit by the crisis, the unemployment rate went up to 17.1 percent meaning a 10 percentage point worsening in one year. The trend is also unfavourable in the other five countries, but to a less dramatic degree, since the 1-2 percentage points deterioration happened between the levels of 5.9-8.2 percent in all of them in 2009.

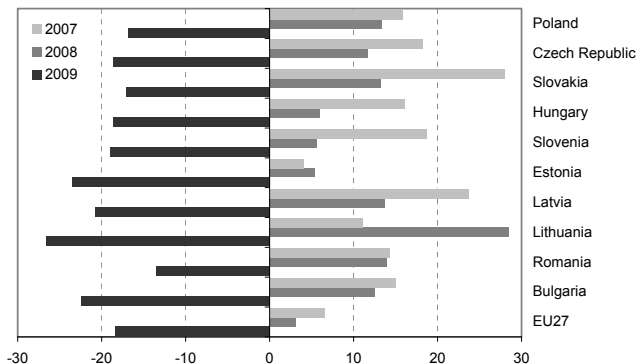
The trends in **growth rate** during the last six years mirror the fact that the new member states are not synchronised neither with each other, nor (despite the high degree of interdependence) with the average growth trends of the old member states. In general it can be stated that, except for *Hungary*, all the new member states could register a dynamic growth between 2004-2007, when the economies of nine new member states expanded two or three times faster than the 2-3 percent EU average. The engine of the *Hungarian* economy had already stopped in 2007, and in 2008 the *Lithuanian*, *Czech*, *Slovenian* as well as the *Slovak* economy slowed down too, although, the latter one had still a 6 percent growth. In 2008 the recession already hit the *Estonian* and *Latvian* economies, meanwhile, in the same year *Romania* reported a 7.3 percent growth. *Bulgaria* kept on having a steady 6 percent growth similarly to the previous years (with a minimal decrease in 2008). In 2009 the GDP dropped in each new member state, except for *Poland*, however, the degree of it was very different. As it is well known the *Baltic states* suffered from the most serious recession: in *Latvia* the GDP decreased by 18 percent, in *Lithuania* by 15 percent, in *Estonia* by about 14 percent. In the middle group can be found *Slovenia* (-7.8%), *Romania* (-7.1%) and *Hungary* (-6.3), followed by the *Czech Republic* (-5%), *Slovakia* (-4.7%) and *Bulgaria* (-4.3%).

There are different **reasons** behind these figures. The overheated growth of the recent years was coupled with serious external imbalances first of all in the *Baltic states* but also in the new *Balkan* member states, where FDI flew typically not into production but rather into the retail and real estate sectors. The latter one declined very quickly during the crisis. The recession in the *Czech Republic* and *Slovakia* is mainly due to the external impact because, since the accession both countries had implemented or launched public finance reforms, stabilised the budget, introduced tax reform or tax cuts, enhanced their competitiveness, and were on the track of an economic boom coupled with low inflation until the middle of 2008. Beside the favourable macroeconomic data, the continuous inflow of foreign capital anticipated the expansion of production capacities and sustainable development in these two countries. The starting point of *Slovenia*, the most developed country of the NMS10, was also extremely favourable until 2008, so the serious economic contraction does not point to internal structural problems. Furthermore, according to forecasts, the *Slovenian* economy (together with *Slovakia* and *Poland*) are among the first ones to start growing already this year. *Hungary* was hit by the crisis in an initially bad economic situation (almost stagnating economy, structurally bad, wasteful public finances, increasing public and private debts, low employment rate, etc.). This situation can only be explained by internal reasons, namely, the unsuccessful economic policy, as the external framework conditions had been favourable throughout the pre-crisis period. Thus in the extremely open *Hungarian* economy the impact of the crisis has doubled, this is the reason why the crisis management here is one of the most painful ones in the region. The only “prodigy” of the crisis is *Poland*, where public finances were put appropriately in order during the past years, and where there is a relatively well functioning economy and a big internal market, as well as a weaker dependence on international processes. These facts together resulted in a 1.7 percent growth in 2009. *Poland* stands alone with this achievement not only among the new member states, but also in the EU as a whole.

The **economic recession** experienced since the beginning of the crisis has already touched the bottom, and thanks to some significant government measures the worst is over. However, the unsatisfactory regulation of market mechanisms and the uncertain factors of the recovery go on creating serious threats. The limits of public finances used for intervention, and the running out of the crisis management programs may lead to a new recession in many countries. The dimensions of the recession can well be demonstrated by the changes in international trade. While in 2008 – compared to the previous years – the international trade performance could be characterised by stagnation or modest increase, in 2009 the global trade performance dropped much more than expected, namely by 12 percent. The shrinking domestic consumption of the US – the biggest external market of the EU – has deeply shaken the European economy. Regarding exports, the 14.8 percent drop of the EU was outnumbered only by Japan reporting a 24.9 percent fall.

The new member states have strong ties with the European economy and thus also with the world economy. A clear example of this is the case of the new member states where, after the fall in **external trade**, the trade balance started to improve: a phenomenon reflecting not only the decreasing domestic demand in general but also the decrease of import demand linked to production (most of the latter being made up of intra-firm trade). Due to foreign direct investments as well as to export-led growth, the countries examined are seriously exposed to the European economic processes as regards their trade performance. While the NMS10 reached a 12 percent increase both in exports and imports in the first year of the crisis, in 2009 there was an 18 percent fall in exports and a 26 percent decrease in imports. Last year the total volume of external trade of the NMS10 reached the 2006 levels, the balance however – due to the above mentioned factors, such as the decrease in both domestic demand and re-exports – saw an unprecedented improvement. The external trade balance of *Hungary*, *Slovakia* and *Estonia* turned from deficit to surplus. The external trade surplus of the *Czech Republic* went on increasing, and the deficit of the other new member states decreased to its half or to one third. All this resulted in the spectacular improvement of the current account balances of NMS10 in 2009.

Export growth of the NMS10 expressed in the previous year's percentage

Source: Eurostat

The output and trade of the **automotive industry** (and all the related activities) play a crucial part in growth and external trade of the NMS10. The share of this branch (namely production of vehicles, spare parts and engines) in exports is the most significant in *Slovakia* (20-23%), followed by *Hungary* (18-19%), *Slovenia* (18%), the *Czech Republic* (17-18%) and *Poland* (17%). In *Romania* this sector makes up 12 percent of exports while in the *Baltic states* this share is below ten percent everywhere. Thus, the contraction of the external markets affected seriously not only the external trade performance, but also the output of the manufacturing industry as well as employment. The degree of the decline shows hectic data. In the EU, the export of vehicle production has dropped by nearly 1/3 in average, and within that, the data of the NMS10 are greatly dispersed. The *Baltic states* have reported the biggest shrinking: there has been a 45 percent drop in *Estonia*, 29 percent in *Latvia*, and 39 percent in *Lithuania*. A significant decrease was also registered in *Hungary* (-31%) and *Slovakia* (-24%). In the *Czech Republic* and *Poland* these figures were moderate, 11 and 15 percent respectively. At the same time, according to sales figures it has become obvious that the relative winners of the crisis are those who produce cheap models. A definite proof of this is the fact, that, although the total *Romanian* export had a 14 percent fall, the car export increased by 21 percent in 2009, in comparison with the previous year. The situation was similar in *Bulgaria* too, where a 7 percent increase could be registered in the year of the crisis. The *Czech* export of vehicles too, decreased only moderately, which was due to the above mentioned fact among others.

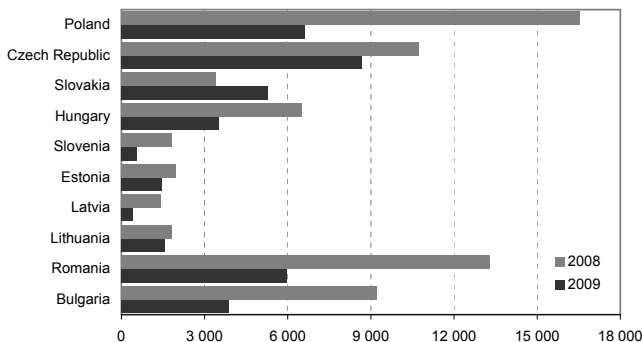
According to **growth forecasts** of early spring 2010, this year will still not bring about economic boom, although in *Poland*, *Slovakia* and *Slovenia* 1-2 percent, in the *Czech Republic* and *Romania* 0-1 percent economic growth is expected. However, *Estonia*, *Hungary* and *Bulgaria* will remain in the negative domain, as well as *Latvia* and *Lithuania* (with about a -4 percent performance).

The investments realised in the region have significantly decreased as a consequence of the crisis. In comparison with 2008, in 2009, the level of gross fixed capital formation stagnated (or slightly decreased) only in the *Visegrad countries*. In the year of the crisis *Slovenia* had to face a drop of nearly 5 percentage points, *Romania* about 7 percentage points, *Estonia* and *Latvia* about 8 percentage points, *Bulgaria* nearly 9 percentage points and *Lithuania* 10 percentage points. Certainly, the drastic fall in FDI has also contributed to this phenomenon (according to the preliminary data, the amount of FDI flowing into the region in 2009 has halved compared to 2008). According to the forecasts, in 2010 the stagnation or further decrease of investment activities (as a share of GDP) may be expected, pointing to the slow pace of recovery.

As regards **the trends of FDI**, in 2008 the volume of it lagged by 15 percent behind the level of the previous year, and according to surveys among companies, the willingness to invest went on decreasing in 2009 worldwide. The lower level of investments is obviously due to the shrinking demand. Meanwhile corporate investments were mainly restricted to activities enhancing labour productivity or preparing the ground for recovery in the post-crisis period. Firms are trying to exploit their existing capacities to the utmost and their decisions on new investments are predominantly directed towards non-property-type investments (such as licenses, cooperations and outsourcing). According to the forecasts and to the preliminary data for 2009, trade-oriented investments had further decreased and the amount of capital flowing into the real estate sector lagged behind by some 70 percent in comparison with the previous year.

In spite of the crisis however, several **companies** have continued their settled or planned investments in the Central and Eastern European region. Part of them benefit from the opportunities given by the crisis in order to strengthen their presence either in the region or in the Western European market. Others establish their investments relying on the upcoming recovery following the crisis. An example for that is the French PSA, operating in Trnava, *Slovakia*, as it increased production, even if at a slower pace than originally planned. In Nosovice, the *Czech Republic*, the Hyundai factory launched its pilot production just at the very beginning of the crisis, and it seems that the Daimler investment in Kecskemét, *Hungary*, will be also accomplished regardless of the crisis. Based on the above mentioned facts, the changes in the flow of FDI into the NMS10 show a quite mixed picture. *Slovakia* for example could attract by 55 percent more investments, while, the amount of FDI coming to *Latvia* was by 71 percent less than in 2008.

FDI inward flow into NMS10 (million USD)

Source: UNCTAD, PWC forecasts

In the group of NMS10, it is still *Poland* which attracts most of FDI despite the fact that the amount of foreign capital dropped there more than the regional average in 2009. The *Czech Republic* has been characterised by traditionally strong capital attraction, however, after the realisation of investments and as a reaction to the gloomy economic situation, following the outstanding values of 2008, the real estate investments went down by 30 percent while the car industry received 65 percent less investment in 2009. *Slovakia* was the only country in the region which could strengthen its ability to attract capital during the crisis. This was due to Trigranit, a *Hungarian-Canadian* investment group's real estate investments which made up 40 percent of the *Slovak* FDI import in 2009. *Latvia* and *Slovenia* feature traditionally among countries with lower FDI-intensity, therefore, the record-breaking drop did not mean as big a decline as in the other economies.

The crisis significantly tumbled **public finances** and therefore ended the basically favourable processes in the region. That is to say, from 2004 to 2007 in most of new member states **public budget** figures kept on improving. *Bulgaria* and *Estonia* went on accumulating a surplus, and nine out of ten countries were within the 3 percent/GDP Maastricht deficit threshold by 2007. The only exception was *Hungary* which closed every financial year with a much higher deficit than the others. Up to 2006 the *Hungarian* trend sharply worsened (reaching a 9.3 percent deficit) then it started to improve.

In 2008 only *Bulgaria* had a positive balance, the former surplus of *Estonia* and the equilibrium reached by *Slovenia* faded away and their data passed into the negative. Together with *Slovakia* and the *Czech Republic* these five new member states remained however within the Maastricht threshold value in 2008. In contrast, *Lithuania* (-3.3%), *Poland* (-3.7%), *Latvia* (-4.1%), and *Romania* (-5.4%) breached the limit. Meanwhile, although *Hungary* had enhanced its performance it still had a deficit

higher than 3 percent (3.8%). These processes kept on worsening in 2009, when there was a pressure on the expenditure side because of crisis management, while the recession resulted in lower revenues. This inescapable path can well be demonstrated by the fact that in 2009 only *Estonia* remained within the Maastricht criterion with a deficit of 1.7 percent. The list continued with *Bulgaria* (-3.9%), *Hungary* (-4.0%), *Slovenia* (-5.5%) and the *Czech Republic* (-5.9%) followed by *Slovakia* (-6.8%), *Poland* (-7.1%) and *Romania* (-8.3%). The highest deficit was accumulated by *Latvia* (9%) and *Lithuania* (8.9%) most seriously hit by the recession. This means that from the region only *Estonia* is not under an excessive deficit procedure according to the Stability and Growth Pact. This procedure has been conducted against *Hungary* since 2004, while it was launched against seven new member states in 2009. The deadline for budget correction is 2011 in case of *Hungary*, for the others (*Poland, Romania, Latvia, Lithuania*) it is 2012, or 2013 (*Czech Republic, Slovakia, Slovenia*). By that year all these states will have to decrease their deficit to 3 percent per GDP maximum. *Bulgaria* is the ninth country against which the excessive deficit procedure started in the spring of 2010.

In parallel with the unprecedented increase of budget deficits, the **public debt rates** have also risen significantly. In 2008 only the *Hungarian* situation was alarming, since, in comparison with the previous year, there was a 7 percentage points rise thereby reaching nearly 73 percent of GDP. This was by far the highest level compared to the nine other countries which remained within a band of 4 and 47 percent. However, in 2008 *Latvia's* reaching a more than 10 percentage points increase of public debts compared to 2007 (starting otherwise from an initially low level of 9 percent of GDP) was a warning sign.

In 2009 the indebtedness rates grew everywhere, although nine countries out of ten remained under the 60 percent threshold, while *Hungary* approached 80 percent. The trends became worrying in *Latvia* and *Lithuania* too: in the former one the proportion of public debts skyrocketed from 19.5 percent to 36.1 percent and in the latter one from 15.6 percent to nearly 30 percent of the GDP. The *Czech Republic, Slovakia* and *Slovenia* reached some 35-36 percent each. *Romania* accumulated only 23.7 percent which however meant a significant, 10 percentage points worsening in comparison with the data of the previous year. (Certainly, it must be emphasised that the deteriorating figures reflect the statistical effect of shrinking GDP too.) According to the forecasts, in the majority of the new member states indebtedness may keep rising, from this point of view *Latvia* and *Lithuania* are the countries with the highest risk. Although the *Hungarian* figure is not expected to increase after 2011, we will still remain in the most unfavourable situation, because of the high level of indebtedness.

After the quite favourable **inflation** process, in 2008 the inflation speeded up and reached two-digit figures in the *Baltic states* and *Bulgaria*. It was also high (5-8%) in *Romania*, the *Czech Republic, Hungary* and *Slovenia*. That year only *Slovakia* and *Poland* were close to the lower EU average (3.7%). The financial crisis and the recession of the real economy (the decline of demand and supply) had brought inflation rates near zero in the Eurozone by 2009. Only the *Czech Republic, Estonia* and the two new

member countries in the Eurozone approached similar levels. There was only a slight change in the higher *Romanian*, *Polish* and *Hungarian* data, meanwhile, the inflation rates in *Bulgaria* and the *Baltic states* plummeted in comparison with those of the previous year. The protracted recovery, the scarcity of credits, as well as the limited investment and consumption activities act against inflation in the near future too, what is definitely positive for the eight new member states which prepare for joining the Eurozone.

The crisis has pushed down **interest rates** including those on the **long term (ten years) bonds** in the EU. This trend was repeated only by *Estonia* and the two new Eurozone member states: *Slovenia* and *Slovakia* (although, the latter one was characterised by the stagnation of the base rate). In the *Czech Republic*, *Poland* and *Hungary*, the long term interest rate has somewhat risen and the same process happened in *Bulgaria* and *Romania*, although slightly more intensively (with 2 percentage points). The most dramatic increase in interest rates was produced by *Lithuania* (from 5.61 to 14 percent) and *Latvia* (from 6.43 to 12.36 percent). During the crisis these two countries, as well as *Romania* (9.69%) and *Hungary* (9.12%) attempted to partly cover their need for external financing in this way in 2009.

Regarding **exchange rate policy** during the year of the crisis the lack of independent monetary policy (namely the possibility of devaluation) caused temporary problems for the Euro-user *Slovenia* and especially for *Slovakia*, however, being members of the Eurozone meant protection against speculations in the foreign currency markets. *Bulgaria* is connected to the Euro through the currency board system meaning a fixed exchange rate of the national currency vis-à-vis the Euro. The *Baltic states* all have joined the ERM-II mechanism soon after they became EU members. These two similar regimes proved to be quite risky during the crisis, nevertheless, none of the four countries gave up this exchange rate policy, because they wanted to show their commitment for the quickest possible introduction of the Euro. Within this group *Estonia* will in all probability be able to introduce the single European currency in 2011. The currencies of the biggest new members, namely *Poland*, the *Czech Republic*, *Hungary* and *Romania* are connected to the Euro by a managed floating system. The main advantage of this system is a bigger independence in exchange rate policy formulation, but it has the disadvantage of postponing the introduction of the Euro.

Finally, from the point of view of **competitiveness** important factors such as labour productivity, unit labour cost growth as well as the innovation performance (assessed by the European Commission) should be mentioned. Referring to **labour productivity**, the level of productivity per employee differs significantly in the region. Traditionally *Slovenia* has had by far the best performance by approaching the EU average with its 80 percent. *Bulgaria* is at the end of the queue with below 40 percent of EU average. The productivity data have been steadily improving in each new member state since 2004. The most outstanding improvement was shown by *Romania* (from 34.5 percent to 50.2 percent by 2008). The respective figures of the *Baltic states* (especially of *Lithuania*) and of *Slovakia* have also risen significantly. In 2008 *Slovenia* was on the top and *Slovakia* also reached nearly 80 percent, followed by

the *Czech Republic* and *Hungary* (reaching about 71-72 percent). *Estonia*, *Poland* and *Lithuania* had a performance of about 64-62 percent. *Latvia* and *Romania* just exceeded the EU average while *Bulgaria* reached 37.2 percent that year. Due to the crisis, the productivity rate compared with EU average stagnated in most new member states, only the *Polish* figure went up, while the productivity in *Slovenia* and *Romania* declined by nearly 3 percentage points, in *Slovakia* by 4 percentage points and in *Lithuania* by more than 4 percentage points in 2009. Thus, from this point of view the biggest loser of the crisis is *Lithuania*, while the main winner is *Poland*. Apart from them, there is no significant change in the productivity order, and the forecasts indicate that the precondition for further improvement of this important element of competitiveness is, among other factors, the economic revival of the region.

The impact of the crisis on **unit labour cost** (ULC) growth was extremely diverse in the NMS10. This indicator showed a 2.7 percent growth at EU average in 2009 compared to 2008. A similar rate was registered in *Estonia* (2.3%) and the *Czech Republic* (2.1%) although in both countries this rate was a lower one compared to the previous year (in contrast to the Union's opposite trend in the year of the crisis). Lowering of unit labour costs occurred in only three countries out of ten: in *Poland* a smaller (-1.5%), in *Hungary* a stronger (-3.4%) while in *Latvia* a dramatic (-6.4%) decrease could be registered. In the other five countries examined a more significant increase of ULC was seen in 2009, namely by 8.5 percent in *Slovakia*, 7.2 percent in *Slovenia*, by 6.2 percent in *Romania*, by 6 percent in *Bulgaria*, and by 3.9 percent in *Lithuania*. Behind these figures there are very different wage levels as well as heterogeneous systems of taxation and social security contributions within the region. Consequently, the ULC growth in a developed and close-to-EU-average country like *Slovenia* means something else (namely a competitive disadvantage) than in the *Balkan* new member states lagging the farthest behind (and where wage convergence must occur even if only gradually).

The R&D activities and **innovation capacities** of a given country constitute another important element of competitiveness. The European Commission applies a complex index in this area, with the help of which it can measure and rank the performance of the member states. The year of 2009 did not bring about the deterioration of this indicator in any of the NMS10, this index moved rather upwards, in comparison with 2008. The last third of the range is still composed of newcomers (in a rising order: *Bulgaria*, *Latvia*, *Romania*, *Lithuania*, *Poland*, *Hungary* and *Slovakia*). At the same time, a new member state, *Estonia* can be found among those above the EU average. *Slovenia* is close to the EU average, while next to it, the *Czech Republic* precedes all the four older Mediterranean member countries as well as Malta with its performance.

So, the crisis has influenced the new member states in different ways, depending on their diverse conditions and initial situation, consequently they reacted to it in different ways too. In the member states crisis management was conducted within a framework determined by the EU. At the same time, the Union itself contributed to crisis management by adopting several legal acts of key importance mainly related to

the banking system. Furthermore, the EU temporarily loosened competition rules and provided financial „aid packages” to *Hungary, Latvia* and *Romania*.

The **measures** taken by the member states mitigating the impacts of the crisis targeted primarily the households as well as the labour market and the enterprises. Several member states have put emphasis on green investments, energy-efficiency measures and R&D. Referring to the **support of households**, it is important to highlight the maintained real value of low pensions in *Bulgaria* and *Romania*, the subsidised energy costs in *Hungary*, the direct support for the most affected households in *Bulgaria*, or the support for credit facilitation for people with low income in *Poland*. The amount of the **unemployment benefit** has been raised only in *Bulgaria*, while eligibility for it has been extended both in *Bulgaria* and *Romania*. The amount of minimum wages underwent an upward modification both in *Bulgaria* and *Latvia*.

Regarding **the labour market** and **the protection of workplaces**, among the new members the *Czech Republic, Slovakia, Hungary* and *Slovenia* have introduced new, short term work contracts. Besides, the cooperation among the offices dealing with employment and subsidies has been strengthened in *Estonia, Hungary* and *Slovenia*. In *Slovakia* the mobility of workforce has been stimulated, in *Bulgaria* employment subsidies have been introduced in some special cases. Furthermore, in *Poland, Hungary* and *Slovakia* the employment of new workforce has been encouraged via social insurance measures on the employers’ side. The *Czech Republic* introduced some measures aimed at protecting low-paid workplaces requiring low-level qualification. In addition, the *Czech* government attempted to stimulate workers’ mobility via providing extra subsidies to public transport. (Workers’ mobility is in general traditionally low in the region thereby diminishing competitiveness).

The *Czech Republic, Slovakia, Bulgaria*, as well as *Estonia* and *Latvia* have given guarantees for investments and export credits in order to directly **stimulate the economy**. The *Czech Republic* and *Slovakia* have implemented tax cuts for entrepreneurs while *Poland*, the *Czech Republic, Slovakia* and *Latvia* have eased the burdens of entrepreneurs by other means. In *Bulgaria* the VAT accounting rules have been modified and in *Slovakia* a simplified administration of taxes has been introduced. The act of insolvency was modified in the *Czech Republic* and *Latvia*, and the act of public procurement has undergone changes in *Latvia* and *Romania*. In comparison with the previous year, in 2009 all the new member states, except for *Lithuania*, have increased public investments as a further means to stimulate the economy. Besides, *Poland* has simplified the administration procedures connected to investments in the construction industry.

In the spirit of **climate protection**, most of the new member states gave a special support to renewable energy projects: *Slovakia* and *Hungary* to the usage of solar energy, *Hungary* and *Estonia* to that of wind energy, the *Czech Republic, Slovakia, Hungary* and *Latvia* to biomass energy. The *Romanian* and *Slovak* car-scrap bonus program is also closely linked to environment protection.

The *Czech Republic*, *Slovakia* and *Slovenia* foresaw a more significant state support for **R&D**, while *Slovenia* as well as *Latvia* and *Lithuania* have also initiated concrete steps aiming at strengthening synergies between the private sector and the different research institutes. In *Estonia* and *Slovenia* the research and higher education infrastructure has been enhanced in the framework of the crisis management.

If we observe these applied priorities through the size of **expenditures**, it can be stated that in 2009 *Poland* concentrated on investments and the labour market, while the *Czech Republic* put emphasis on the households and the entrepreneurial sector. *Slovakia* and *Latvia* preferred the aid of households, *Hungary* and *Estonia* concentrated on the labour force, while the support of the business sector enjoyed a priority in *Slovenia* and *Romania*. *Bulgaria*, which has spent the smallest amount of money, targeted the labour market and the households.

The measures introduced in 2009 by the new member states in order to manage the crisis strained the public finances to different degrees. According to European Commission calculations, *Bulgaria* has spent for this purpose 0.1 percent of GDP, *Slovakia* and *Estonia* 0.4 percent, while *Hungary* contributed to the crisis management with 0.5 percent of GDP. The other five member states' governments have played a much bigger role in lessening the impact of the crisis, the intervention reaching 1.8 percent/GDP in *Latvia*, 1.9 percent in *Romania*, 2.2 percent in *Poland*, 2.3 percent in the *Czech Republic* and 2.4 percent in *Slovenia*. In the same year, the EU27 average was 1.4 percent. It can be clearly seen that there is no direct connection between the pre-crisis budgetary position and the size of expenditures as, not the countries accumulating greater deficits are necessarily in the first group, nor are the countries with better records in the second group. Thus the motivations behind the interventions were rather political, giving priority either to the budget balance or to the (temporary) support of the population and the economic actors. It seems that this alternative was a reality even for *Hungary*, *Romania* and *Latvia*, despite the fact that the room of manoeuvre of all the three countries has been limited by the international loan packages. The stimulus measures certainly have had their price; according to the forecasts, public debt will go on increasing in each new member state in 2010, and this unfavourable trend is going to continue everywhere in the same way, except for *Bulgaria* and *Hungary*.

On the whole, it can be stated, that the global financial and economic crisis – whose spill over to the region was at the beginning not even considered as a real danger by several new member states – found the newcomers in different initial positions. Thus, the intensity of the crisis, as well as the ways and means of crisis management and recent growth perspectives are all different among the NMS10. It seems, that **those countries were relatively less shaken by the crisis and those countries proved to be more successful in crisis management which could be characterised by high but not overheated growth, which have had a well-balanced budget, low external (public, corporate and private) indebtedness, which reported good employment records, and on the whole, have conducted**

a coherent economic policy. An additional and crucial factor is openness which on the one hand is of key importance in economic and social development and convergence, on the other hand it made the small and medium sized member states more vulnerable during the crisis. In case of *Poland*, this had a moderate effect thanks to its significant internal market, so, beside other factors this is the reason why the *Polish* economy only slowed down but its growth rate remained positive, showing a unique performance in the region in the year of the crisis.

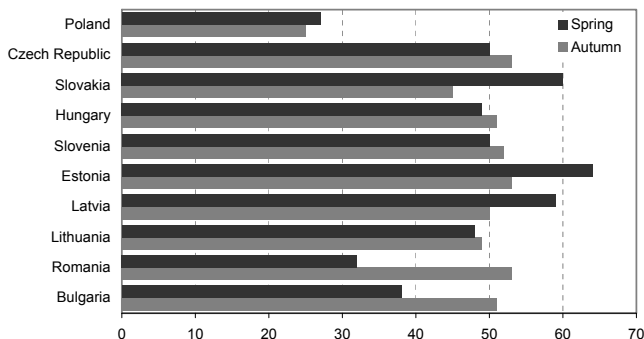
Before concluding, it is worth mentioning the standard **opinion poll** of **Eurobarometer** (the polling centre of the European Commission) published in the end of 2009. This survey dealt in detail with the public perception about the crisis. The main message of the report with regard to the ten new member states is that the most important problem linked to the crisis for the citizens – except for those of the *Czech Republic*, *Bulgaria* and *Romania* – seemed to be unemployment. In the above mentioned three countries the interviewees found the general economic situation more worrying than joblessness. This tendency coincided with the experience of the other EU countries (except for Malta) where the interviewees put either unemployment or the economic situation on the first two places among the 14 threatening factors given by Eurobarometer.

The Eurobarometer has also asked the citizens, which of the seven given areas should the EU concentrate on, in order to improve economic performance in a sustainable way. Whereas most of the old member states' respondents ticked the first two, namely industrial R&D and support for environmentally friendly production and services, in eight of the new member states agriculture was chosen as a priority. At the same time most of the *Lithuanian* and *Polish* interviewees think that promoting independent entrepreneurship should feature on the first place.

On the whole, at the end of 2009, in each of the ten new member states public perception reflected the idea that the crisis had already touched the bottom. *Estonian* and *Latvian* people were the most optimistic about this issue, but in comparison with the survey conducted in the spring of 2009, there was also a significant shift among *Bulgarians* and *Lithuanians*. Opinions slightly moved towards stronger optimism in the *Czech Republic*, *Poland*, *Romania* and *Slovenia*, while the least change was registered in *Hungary*.

When evaluating the performance and improvements of the interviewees' own country, people in *Estonia* were the most optimistic compared with the spring 2009 levels but positive changes in the *Slovak* public perception were also important. The situation in autumn 2009 was assessed as a better one, than half a year before in *Poland*, *Latvia* and *Bulgaria*. The *Hungarian* and *Czech* data almost stagnated, while the citizens of *Slovenia*, *Romania* and especially *Lithuania* could not sense the revival of their national economies yet.

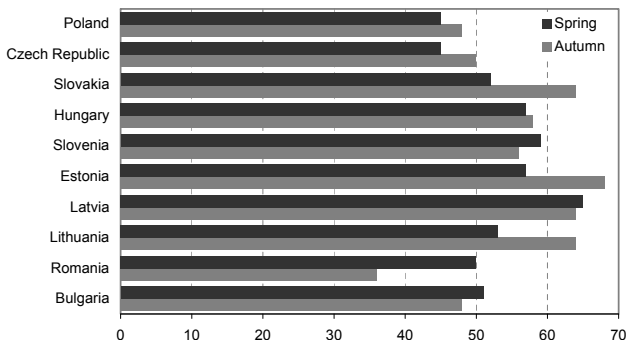
The perception of the economic situation in spring and autumn 2009

Source: Eurobarometer

Estonians evaluated the employment situation as a much better one, compared to six months earlier. *Slovak, Latvian* and *Polish* respondents expressed their opinion also with a more hopeful attitude. The *Bulgarian, Czech, Hungarian* and *Slovenian* interviewees found the problem worse than in the spring of 2009, while the *Romanian* and *Lithuanian* interviewees were the most pessimistic about this question.

The perception of the employment situation in spring and autumn 2009

Source: Eurobarometer

Both the data analysed in this paper and the cited opinion polls prove the fact that the financial and economic crisis hitting Europe since the autumn of 2008 has checked the favourable trends observable in the new member states

since 2004 and has its impact up to now. Even if the most optimistic perspectives are taken into consideration, the recovery from the crisis seems to be a slow process in the EU. In each of the ten member states examined in this report, the return to sustainable growth has to be accompanied by job creation and the consolidation of public finances in order to continue the process of catching-up to the old EU member states.

A tíz ország legfontosabb adatai – Statistical Annex

1. táblázat: Az új tagállamok az EU-intézményekben

Table 1, The New Member States in the EU Institutions

	EP- képviselők száma*	Részvételi arány	Tanácsi szavazatok	Európai biztos
	No. of MEPs	Voters' turnout	Votes in the Council	Commissioner
Lengyelország Poland	50+1	24,5	27	Janusz LEWANDOWSKI kölségvetés és pénzügyi tervezés budget, financial programming
Csehország Czech Republic	22	28,2	12	Štefan FÜLE bővítés és európai szomszédságpolitika enlargement, ENP
Szlovákia Slovakia	13	19,6	7	Maroš ŠEFČOVIČ adminisztratív ügyek (alelnök) administration (vice-president)
Magyarország Hungary	22	36,3	12	ANDOR László foglalkoztatás és szociális politika employment, social affairs
Szlovénia Slovenia	7+1	28,0	4	Janez POTOČNIK környezetvédelem environment
Észtország Estonia	6	43,9	4	Siim KALLAS közlekedés (alelnök) transport (vice-president)
Lettország Latvia	8+1	52,6	4	Andris PIEBALGS fejlesztéspolitika development
Litvánia Lithuania	12	20,5	7	Algirdas ŠEMETA adó- és vámügyek taxation, customs union
Románia Romania	33	27,7	14	Dacian CIOLOȘ mezőgazdaság agriculture
Bulgária Bulgaria	17+1	37,5	10	Krisztalina GEORGIEVA nemzetközi együttműködés international cooperation

* A Lisszaboni Szerződés hatályaba lépésével fel kell tölteni az EP létszámát 736-ról 751-re (ill. a nagyobb német frakció miatt a létszám átmenetileg 754). A plusz mandátumokon 12 ország osztozhatott, ebből az újak négy helyet kaptak.

2. táblázat: GDP növekedés

Table 2, GDP Growth

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010 (e)
EU27	2,5	2,0	3,2	2,9	0,8	-4,2	0,7
EU15	2,3	1,8	3,0	2,7	0,5	-4,3	0,7
Lengyelország (PL)	5,3	3,6	6,2	6,8	5,0	1,7	1,8
Csehország (CZ)	4,5	6,3	6,8	6,1	2,5	-4,8	0,8
Szlovákia (SK)	5,0	6,7	8,5	10,6	6,2	-4,7	1,9
Magyarország (HU)	4,9	3,5	4,0	1,0	0,6	-6,3	-0,5
Szlovénia (SI)	4,3	4,5	5,8	6,8	3,5	-7,8	1,3
Észtország (EE)	7,2	9,4	10,0	7,2	-3,6	-14,1	-0,1
Lettország (LV)	8,7	10,6	12,2	10,0	-4,6	-18,0	-4,0
Litvánia (LT)	7,4	7,8	7,8	9,8	2,8	-15,0	-3,9
Románia (RO)	8,5	4,2	7,9	6,3	7,3	-7,1	0,5
Bulgária (BG)	6,6	6,2	6,3	6,2	6,0	-5,0	-1,1

Forrás: Eurostat

3. táblázat: Egy főre jutó bruttó hazai össztermék alakulása

Euró/fő vásárlóerő-paritáson (PPS), folyó áron

Table 3, Per Capita GDP in PPS, EUR at Current Prices

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	21 638	22 470	23 628	24 916	25 072	23 637
EU15	24 504	25 345	26 547	27 777	27 760	26 164
NMS10	10 905	11 580	12 529	13 901	14 697	13 831
Lengyelország (PL)	10 862	11 538	12 218	13 629	14 136	14 219
Csehország (CZ)	16 173	17 076	18 256	19 892	20 180	18 901
Szlovákia (SK)	12 318	13 463	15 053	16 897	18 139	16 128
Magyarország (HU)	13 768	14 218	14 910	15 673	16 122	15 160
Szlovénia (SI)	18 720	19 715	20 769	22 049	22 837	20 341
Észtország (EE)	12 487	13 849	15 346	17 083	16 910	14 244
Lettország (LV)	9 820	11 007	12 187	13 910	14 337	11 840
Litvánia (LT)	10 959	11 867	13 139	14 830	15 536	12 969
Románia (RO)	7 345	7 886	9 015	10 389	12 032	10 610
Bulgária (BG)	7 417	7 657	8 658	9 440	10 393	9 776

Forrás: Eurostat

4. táblázat: Államháztartás egyenlege, a GDP százalékában

Table 4, Government Balance, as % of GDP

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	-2,9	-2,4	-1,4	-0,8	-2,3	-6,8
EU15	-2,8	-2,4	-1,3	-0,8	...	...
Lengyelország (PL)	-5,7	-4,1	-3,6	-1,9	-3,7	-7,1
Csehország (CZ)	-3,0	-3,6	-2,6	-0,7	-2,7	-5,9
Szlovákia (SK)	-6,4	-7,9	-9,3	-5,0	-3,8	-4
Magyarország (HU)	-2,4	-2,8	-3,5	-1,9	-2,3	-6,8
Szlovénia (SI)	-2,2	-1,4	-1,3	0,0	-1,7	-5,5
Észtország (EE)	1,6	1,6	2,5	2,6	-2,7	-1,7
Lettország (LV)	-1,0	-0,4	-0,5	-0,3	-4,1	-9,0
Litvánia (LT)	-1,5	-0,5	-0,4	-1,0	-3,3	-8,9
Románia (RO)	-1,2	-1,2	-2,2	-2,5	-5,4	-8,3
Bulgária (BG)	1,6	1,9	3,0	0,1	1,8	-3,9

Forrás: Eurostat

5. táblázat: Államadósság a GDP százalékában

Table 5, Public Debt, as % of GDP

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	62,2	62,7	61,4	58,8	61,6	73,6
EU15	63,3	64,1	62,8	60,4	...	...
Lengyelország (PL)	45,7	47,1	47,7	45,0	47,2	51,0
Csehország (CZ)	30,1	29,7	29,4	29,0	30,0	35,4
Szlovákia (SK)	41,5	34,2	30,5	29,3	27,7	35,7
Magyarország (HU)	59,1	61,8	65,6	65,9	72,9	78,3
Szlovénia (SI)	27,2	27,0	26,7	23,4	22,6	35,9
Észtország (EE)	5,0	4,6	4,5	3,8	4,6	7,2
Lettország (LV)	14,9	12,4	10,7	9,0	19,5	36,1
Litvánia (LT)	19,4	18,4	18,0	16,9	15,6	29,3
Románia (RO)	18,7	15,8	12,4	12,6	13,3	23,7
Bulgária (BG)	37,9	29,2	22,7	18,2	14,1	14,8

Forrás: Eurostat

6. táblázat. Infláció

Table 6, HICP

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	2,0	2,2	2,2	2,3	3,7	1,0
Euróövezet	2,1	2,2	2,2	2,1	3,3	0,3
Lengyelország (PL)	3,6	2,2	1,3	2,6	4,2	4,0
Csehország (CZ)	2,6	1,6	2,1	3,0	6,3	0,6
Szlovákia (SK)	7,5	2,8	4,3	1,9	3,9	0,9
Magyarország (HU)	6,8	3,5	4,0	7,9	6,0	4,0
Szlovénia (SI)	3,7	2,5	2,5	3,8	5,5	0,9
Észtország (EE)	3,0	4,1	4,4	6,7	10,6	0,2
Lettország (LV)	6,2	6,9	6,6	10,1	15,3	3,3
Litvánia (LT)	1,2	2,7	3,8	5,8	11,1	4,2
Románia (RO)	11,9	9,1	6,6	4,9	7,9	5,6
Bulgária (BG)	6,1	6,0	7,4	7,6	12,0	2,5

Forrás: Eurostat

7. táblázat. Kamatok (GMU-kritérium)

Table 7, Long-term Interest Rates

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	...	...	4,08	4,56	4,55	4,12
Euróövezet	4,12	3,42	3,84	4,32	4,30	3,81
Lengyelország (PL)	6,90	5,22	5,23	5,48	6,07	6,12
Csehország (CZ)	4,82	3,54	3,80	4,30	4,63	4,84
Szlovákia (SK)	5,03	3,52	4,41	4,49	4,72	4,71
Magyarország (HU)	8,19	6,60	7,12	6,74	8,24	9,12
Szlovénia (SI)	4,68	3,81	3,85	4,53	4,61	4,38
Észtország (EE)	4,39	4,17	5,01	6,09	8,16	7,78
Lettország (LV)	4,86	3,88	4,13	5,28	6,43	12,36
Litvánia (LT)	4,50	3,70	4,08	4,55	5,61	14,00
Románia (RO)	...	...	7,23	7,13	7,70	9,69
Bulgária (BG)	5,36	3,87	4,18	4,54	5,38	7,22

Forrás: Eurostat

8. táblázat: Áruk és szolgáltatások exportja, folyó áron, millió euró

Table 8, Export of Goods and Services, Current Prices, MEUR

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	3 793 965	4 114 483	4 624 732	4 967 743	5 153 037	4 316 164
EU15	3 498 123	3 768 985	4 209 112	4 482 917	4 611 369	3 866 700
Lengyelország (PL)	76 573	90 643	109 802	126 756	144 895	120 552
Csehország (CZ)	61 915	72 347	86 883	101 934	114 005	92 241
Szlovákia (SK)	25 341	29 349	37 599	47 607	53 787	44 426
Magyarország (HU)	51 977	58 500	69 363	81 336	86 696	72 481
Szlovénia (SI)	15 740	17 864	20 661	24 041	25 134	20 558
Észtország (EE)	7 078	8 690	10 603	11 371	12 158	9 693
Lettország (LV)	4 913	6 226	7 202	8 915	9 666	7 915
Litvánia (LT)	9 452	12 007	14 167	15 458	19 397	13 447
Románia (RO)	21 883	26 401	31 553	36 547	42 532	36 170
Bulgária (BG)	11 326	13 174	16 291	18 320	20 632	16 929

Forrás: Eurostat

9. táblázat: Áruk és szolgáltatások importja, folyó áron, millió euró

Table 9, Import of Goods and Services, Current Prices, MEUR

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	3 669 692	4 039 981	4 580 651	4 895 973	5 113 594	4 199 135
EU15	3 353 124	3 675 990	4 136 728	4 374 310	4 527 116	3 754 607
Lengyelország (PL)	81 374	92 455	114 717	135 694	159 312	120 243
Csehország (CZ)	61 855	69 167	82 990	95 603	107 271	85 226
Szlovákia (SK)	26 258	31 114	39 362	48 182	55 244	44 565
Magyarország (HU)	54 708	60 137	69 988	79 745	85 665	65 955
Szlovénia (SI)	16 091	17 982	20 822	24 636	26 258	20 027
Észtország (EE)	7 761	9 417	12 163	13 139	12 828	8 957
Lettország (LV)	6 658	8 098	10 647	13 169	12 695	8 091
Litvánia (LT)	10 737	13 492	16 608	19 271	23 081	13 434
Románia (RO)	27 372	34 512	43 297	53 874	60 757	43 055
Bulgária (BG)	13 620	16 716	21 031	24 705	28 404	19 550

Forrás: Eurostat

10. táblázat: Folyó fizetési mérleg, a GDP százalékában

Table 10, Current Account Balance, as % of GDP

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Lengyelország (PL)	-4,0	-1,2	-2,7	-4,8	-5,1	-1,6
Csehország (CZ)	-5,3	-1,3	-2,6	-3,1	-3,1	-1,0
Szlovákia (SK)	-7,8	-8,5	-7,8	-5,3	-6,5	-3,2
Magyarország (HU)	-8,4	-7,2	-7,5	-6,8	-7,2	0,4
Szlovénia (SI)	-2,7	-1,7	-2,5	-4,8	-6,2	-0,3
Észtország (EE)	-11,3	-10,0	-16,9	-17,8	-9,4	4,6
Lettország (LV)	-12,9	-12,5	-22,5	-22,3	-13,0	9,4
Litvánia (LT)	-7,6	-7,1	-10,7	-14,6	-11,9	3,8
Románia (RO)	-8,4	-8,6	-10,4	-13,4	-12,2	-4,4
Bulgária (BG)	-6,6	-12,4	-18,4	-26,9	-24,2	-9,5

Forrás: International Monetary Fund, World Economic Outlook Database, Ápril 2010

11. táblázat: Bruttó állóeszköz-felhalmozás, a GDP százalékában

Table 11, Gross Fixed Capital Formation, as % of GDP

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	19,6	20,0	20,7	21,3	21,1	19,2
EU15	19,5	19,8	20,5	21,0	20,8	18,9
Lengyelország (PL)	18,1	18,2	19,7	21,6	22,1	21,0
Csehország (CZ)	25,8	24,9	24,7	25,2	23,9	23,1
Szlovákia (SK)	24,0	26,6	26,5	26,2	24,9	23,6
Magyarország (HU)	22,5	23,0	21,7	21,2	20,9	20,0
Szlovénia (SI)	24,9	25,5	26,5	27,7	28,9	24,0
Észtország (EE)	30,9	32,1	34,9	34,5	29,3	21,9
Lettország (LV)	27,5	30,6	32,6	33,7	29,4	21,3
Litvánia (LT)	22,3	22,8	25,2	28,3	25,2	15,2
Románia (RO)	21,8	23,7	25,6	30,2	31,9	25,6
Bulgária (BG)	20,5	24,2	25,9	29,8	33,4	24,8

Forrás: Eurostat

12. táblázat: Egy foglalkoztatottra jutó munkatermelékenység, EU27=100

Table 12, Labour Productivity per Person Employed, EU27=100

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	100	100	100	100	100	100
EU15	111	110,9	110,7	110,3	109,8	...
Lengyelország (PL)	61,5	61,4	60,8	61,8	62,0	65,3
Csehország (CZ)	68,0	68,6	69,3	71,5	72,0	71,9
Szlovákia (SK)	65,4	68,6	71,5	75,8	79,3	75,2
Magyarország (HU)	67,5	67,6	67,9	68,3	71,3	72,0
Szlovénia (SI)	82,0	83,9	84,0	84,0	84,4	80,0
Észtország (EE)	57,4	60,5	61,4	65,1	63,8	62,3
Lettország (LV)	45,7	47,9	48,9	51,3	52,3	51,7
Litvánia (LT)	53,3	54,5	56,3	59,2	62,0	57,6
Románia (RO)	34,5	36,0	39,6	43,3	50,2	47,5
Bulgária (BG)	33,7	33,6	34,6	35,1	37,2	37,3

Forrás: Eurostat

13. táblázat: Egységnyi munkaerőköltség növekedése, százalék

Table 13, Unit Labour Cost Growth, %

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	-1,5	-0,6	-1,2	-0,7	0,5	2,7
EU15	-1,0	-0,5	-0,9	-0,5	0,6	2,6
Lengyelország (PL)	-6,0	-2,3	-2,5	-1,3	3,8	-1,5
Csehország (CZ)	-2,9	0,0	0,0	-0,5	3,2	2,1
Szlovákia (SK)	-2,7	1,8	-1,4	-1,0	-0,3	8,5
Magyarország (HU)	-1,1	1,1	-1,9	-0,5	0,7	-3,4
Szlovénia (SI)	0,3	-0,7	-1,0	-1,5	2,3	7,2
Észtország (EE)	1,0	-2,1	1,7	6,4	6,9	2,3
Lettország (LV)	-0,4	4,2	4,9	5,8	4,9	-6,4
Litvánia (LT)	0,8	-0,6	3,4	-1,8	-0,3	3,9
Románia (RO)	-10,8	8,4	-5,1	1,5	-0,6	6,2
Bulgária (BG)	-4,0	-1,3	-3,8	5,9	4,3	6,0

Forrás: Eurostat

14. táblázat: Foglalkoztatás

Table 14, Employment Rate

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	63,0	63,5	64,5	65,4	65,9	64,6
EU15	64,9	65,4	66,2	66,9	67,3	65,9
Lengyelország (PL)	51,7	52,8	54,5	57,0	59,2	59,3
Csehország (CZ)	64,2	64,8	65,3	66,1	66,6	65,4
Szlovákia (SK)	57,0	57,7	59,4	60,7	62,3	60,2
Magyarország (HU)	56,8	56,9	57,3	57,3	56,7	55,4
Szlovénia (SI)	65,3	66,0	66,6	67,8	68,6	67,5
Észtország (EE)	63,0	64,4	68,1	69,4	69,8	63,5
Lettország (LV)	62,3	63,3	66,3	68,3	68,6	60,9
Litvánia (LT)	61,2	62,6	63,6	64,9	64,3	60,1
Románia (RO)	57,7	57,6	58,8	58,8	59,0	58,6
Bulgária (BG)	54,2	55,8	58,6	61,7	64,0	62,6

Forrás: Eurostat

15. táblázat. Munkanélküliség

Table 15, Unemployment Rate

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
EU27	9,1	8,9	8,2	7,1	7,0	8,9
EU15	8,1	8,1	7,7	7,0	7,1	9,0
Lengyelország (PL)	19,0	17,8	13,9	9,6	7,1	8,2
Csehország (CZ)	8,3	7,9	7,2	5,3	4,4	6,7
Szlovákia (SK)	18,2	16,3	13,4	11,1	9,5	12,0
Magyarország (HU)	6,1	7,2	7,5	7,4	7,8	10,0
Szlovénia (SI)	6,3	6,5	6,0	4,9	4,4	5,9
Észtország (EE)	9,7	7,9	5,9	4,7	5,5	13,8
Lettország (LV)	10,4	8,9	6,8	6,0	7,5	17,1
Litvánia (LT)	11,4	8,3	5,6	4,3	5,8	13,7
Románia (RO)	8,1	7,2	7,3	6,4	5,8	6,9
Bulgária (BG)	12,1	10,1	9,0	6,9	5,6	6,8

Forrás: Eurostat

